

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI

M.Ö. III. BİNDE MARMARA BÖLGESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Onur ÖZBEK

Hazırlayan
Filiz DİVARCI

Çanakkale - 2007

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Filiz Divarçı'ya ait "M.Ö. III. Binde Marmara Bölgesi" adlı çalışma jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan
Yrd. Doç. Dr. Onur ÖZBEK

Üye
Yrd. Doç. Dr. Rüstem ASLAN

Üye
Doç. Dr. Murat TÜRKES

ÖZET

Anadolu'nun kuzeybatısındaki konumu ile Marmara Bölgesi, üç denize kıyısı ve iki boğazı ile kıtalar arasında bağlantı noktası olması bakımından büyük önem arz etmektedir. Sahip olduğu bu su yolu, Marmara Bölgesi'ne daha geniş bir coğrafya ile ilişkiler kurması bakımından avantaj sağlamıştır. Ayrıca bölgenin, çeşitli doğal kaynaklar açısından zenginliği de çekiciliğini arttırmaktadır.

M.Ö. III. binde Marmara Bölgesi'nde, kendine özgü, ancak kendi içine kapalı olmayan, birbiri ile etkileşim içinde, farklı kültür bölgelerinin olması sorunlara yönelik çözümlerde farklı bakış açıları yaratmaktadır. Ayrıca su yollarındaki yerleşmelerin bölge içindeki yoğunluğunun değişmesi dikkati çekmektedir. Taşımacılıkta kullanılmış olabilecek nehirlerin varlığı da bölgeyi ilginç bir hale getirmektedir.

Anadolu, Ege, Balkanlar ve Karadeniz arasında bir bağlantı noktası konumundaki Marmara Bölgesi'nin, M.Ö. III. bin dönemine ait kültürlerin, kendi içinde bir bütün olarak değerlendirilmesi, komşuları ile arasındaki ilişkilerinde ve bölgedeki yerleşimlerin dağılımında, denizlerin ve akarsuların rolünün belirlenmesi, bu tezin konusunu oluşturur. Dolayısıyla, bu çalışma ile bugüne kadar bölgede yapılan değişik nitelikteki araştırmaların sonuçlarının derlenmesi, yakın bölgelerle olan ilişki ağının ortaya konması ve özellikle bu ağ üzerindeki su yollarına odaklanarak bölgenin farklı bir bakış açısı ile irdelenmesine çalışılmıştır.

ABSTRACT

The Marmara region, which is located on northwest Anatolia, has a great importance in respect to its connection between the two continents, having three long shores of Black Sea, The Sea of Marmara and Aegean Sea as well as two straights located in Marmara. This wide net of water ways led Marmara region to have an advantageous role for the human populations to have contacts in a wide geography. Also, the richness of natural resources of the region increased its attractiveness for the human groups.

In the 3rd millennium BC, the availability of different cultural regions in Marmara peculiar to its kind and open to cultural relations, generates different perspectives in the solution of problems. However, the change in intensity of settlements in this region captures attention. The exploitation of rivers, which could have been probably used for the transportation and transfers of raw material sources, gives another important role to this region in the evolution of human cultures.

In order to define the 3rd millennium BC cultures in the study area and to verify the role of rivers on the distribution of settlements in its geographical setting, we concentrated on the Marmara region. Our study, also, constitutes a brief analyze of the Marmara region, regarding its inter-cultural relations in a very interesting geographical position right in the heart of Anatolia, Aegean and Black Sea. Consequently, this area is studied in order to compile results of previous researches on protohistory, to reveal the relation of the network with neighboring regions and finally to consider the region by a different perspective while focusing on waterways on this network.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
RESİMLER LİSTESİ	v
HARİTALAR LİSTESİ	ix
TABLolar LİSTESİ	x
ÖNSÖZ	xi
1. GİRİŞ	1
2. MARMARA BÖLGESİ'NİN GENEL FİZİKİ COĞRAFYASI	5
2.1. Jeolojik ve Jeomorfolojik Özellikleri	5
2.2. İklim Özellikleri	12
2.3. Akarsular	19
2.4. Bitki Örtüsü	23
Özet	25
3. ARKEOLOJİK VERİLER	27
3.1. Yüzey Araştırmaları	27
3.1.1. Trakya Bölümü	27
3.1.2. Güney Marmara Bölümü	31
3.1.3. Doğu Marmara Bölümü	36
3.2. Kazılar	37
3.2.1. Trakya Bölümü	37
3.2.2. Güney Marmara Bölümü	42
3.2.3. Doğu Marmara Bölümü	55
Özet	58
4. MARMARA BÖLGESİ'NİN FİZİKİ ÖZELLİKLERİ İLE YERLEŞMELERİN COĞRAFİ DAĞILIŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ	60
Özet	75
5. MARMARA BÖLGE'SİNİN EGE, BALKANLAR VE ANADOLU İLE İLİŞKİLERİ	77
Özet	85

6. SONUÇ	87
KAYNAKÇA	92
EKLER	

RESİMLER LİSTESİ

- Resim 1. Deniz seviyesi değişimi (Kayan 2001: fig. 321)
- Resim 2. Kozman Deresi Mevkii'nde bulunan Miken kılıcı (Harmankaya 1995)
- Resim 3. Kanlıgeçit'in planı (Özdoğan ve Parzinger 2000: res.11)
- Resim 4. Kanlıgeçit'de bulunan İTÇ Anadolu ithal kapları
(Özdoğan 2000a: 14)
- Resim 5. Toptepe'den dışa dönük ağızlı kase (Özdoğan 1990b: res. 5)
- Resim 6. Toptepe'den kulpsuz tankart (Özdoğan 1990b: res. 2)
- Resim 7. Toptepe çanak çömleği (Özdoğan 1990b: res.1)
- Resim 8. Toptepe bezemeli çanak çömlek (Özdoğan 1990b: res. 3)
- Resim 9. Toptepe çanak çömleği (Özdoğan 1990b: res. 4)
- Resim 10. Mekşe Çatağı yerleşim planı (Erim-Özdoğan, Aksaç ve Işın 2002: har. 4)
- Resim 11. Menekşe Çatağı - İTÇ çanak çömleği
(Erim-Özdoğan, Aksaç ve Işın 2002: res 9)
- Resim 12. Menekşe Çatağı İTÇ çanak çömleği
(Erim-Özdoğan, Aksaç ve Işın 2002: res 10)
- Resim 13. Karaağaçtepe – tek kulplu testi (Harmankaya ve Erdoğan 2002a)
- Resim 14. Karaağaçtepe – depas kap (Harmankaya ve Erdoğan 2002a)
- Resim 15. Troia'nın planı (Korfmann 2001b: fig. 368)
- Resim 16. Troia'nın yerleşim tarihlemesi (Korfmann 2001b: fig.367)
- Resim 17. Troia I'in girişlerindeki insan betimli taş stel
- Resim 18. Troia I çanak çömleği (Korfmann 2001b: fig. 371)
- Resim 19. Troia I'den göz motifli çanak çömlek parçası (Korfmann 2001b: fig. 373)
- Resim 20. Troia II - III çanak çömlekleri (Korfmann 2001b: fig. 374)
- Resim 21. Troia Iib'den depas (Harmankaya ve Erdoğan 2000a)
- Resim 22. Troia II'den dışa açılan kase (Harmankaya ve Erdoğan 2000a)
- Resim 23. Troia II uzun boyunlu çömlek (Harmankaya ve Erdoğan 2000a)
- Resim 24. Troia II insan yüzlü kapaklı kaplar (Harmankaya ve Erdoğan 2000a)
- Resim 25. Troia IV - V çanak çömleği (Korfmann 2001b: fig. 376)
- Resim 26. Troia'dan ağırşak örneği(Harmankaya ve Erdoğan 2000a)

- Resim 27. Troia'dan ok ucu (Harmankaya ve Erdoğan 2000a)
- Resim 28. Troia'dan madeni heykelcik (Harmankaya ve Erdoğan 2000a)
- Resim 29. Troia'dan kurs biçimli şematik figürin (Harmankaya ve Erdoğan 2000a)
- Resim 30. Beşik / Yassı Tepe - Beşik mezarlık alanı planı (Korfmann 1987: res. 1)
- Resim 31. Beşik / Yassı Tepe'den kapak (Korfmann 1985: res. 7)
- Resim 32. Beşik / Yassı Tepe'den üç ayaklı kap (Korfmann 1985: res. 6)
- Resim 33. Beşik / Yassı Tepe içten kalınlaştırılmış ağızlı kase
(Korfmann 1985: res. 7)
- Resim 34. Beşik / Yassı Tepe'den kuş başlı iğne (Harmankaya ve Erdoğan 2000a)
- Resim 35a. Kumtepe'den içe dönük kalınlaştırılmış dudaklı kase
(Korfmann, Girgin ve Diğerleri 1995: abb.10)
- Resim 35b. Kumtepe'den içe dönük kalınlaştırılmış dudaklı kasenin çizimi
(Korfmann, Girgin ve Diğerleri 1995: abb. 25)
- Resim 36a. Kumtepe'den tek kulplu ve boyunlu çömlek
(Korfmann, Girgin ve Diğerleri 1995: abb. 11)
- Resim 36b. Kumtepe'den tek kulplu ve boyunlu çömleğin çizimi
(Korfmann, Girgin ve Diğerleri 1995: abb. 25)
- Resim 37. Hanaytepe'den içe kıvrılan ağızlı kase (Harmankaya ve Erdoğan 2002a)
- Resim 38. Hanaytepe'den yatay olarak yerleştirilmiş ip delikli tutamaklı kase
(Harmankaya ve Erdoğan 2002a)
- Resim 39. Hanaytepe'den ilmik kulplu kase (Harmankaya ve Erdoğan 2002a)
- Resim 40. Hanaytepe'den mermer Kilia tipi bir idolün başı kopuk vücut kısmı
(Harmankaya ve Erdoğan 2002a)
- Resim 41. Bozcaada İTÇ II dönemi basit mezar yapıları (Bamyacı 2006: Res. 3.9)
- Resim 42. Yenibademli Höyük'den İTÇ el yapımı kaplar (Hüryılmaz 2006d: res. 53)
- Resim 43. Yenibademli Höyük'den bezemeli kap parçaları
(Hüryılmaz 2006d: res. 54)
- Resim 44. Yenibademli Höyük'den pişmiş toprak idoller (Hüryılmaz 2006d: res. 60)
- Resim 45. Yenibademli Höyük'den pişmiş topraktan kanca
(Hüryılmaz 2006d: res 62)
- Resim 46. Yenibademli Höyük'den pişmiş toprak çapa (Hüryılmaz 2006d: res. 63)

- Resim 47. Yenibademli Höyük'den şematik Troia II idolleri
(Hüryılmaz 2006d: res. 61)
- Resim 48. Yenibademli Höyük'den şematik Troia II idolünün çizimi
(Hüryılmaz 2002: fig. 1)
- Resim 49. Ovabayındır'ın planı (Akurgal 1958: plan 2)
- Resim 50. Ovabayındır'dan gaga ağızlı testi (Akurgal 1958)
- Resim 51. Ovabayındır'dan kaideli ip delikli tutamakları olan kap (Akurgal 1958)
- Resim 52. Ovabayındır'dan boyunlu testi (Akurgal 1958)
- Resim 53. Ovabayındır'dan kapak (Akurgal 1958)
- Resim 54. Ovabayındır dörtgen saplı tunç kama (Stronach1957: şek .1)
- Resim 55. Ovabayındır'dan tunç yassı balta (Akurgal 1958)
- Resim 56. Ovabayındır'dan serpantin sap delikli balta (Akurgal 1958)
- Resim 57. Ovabayındır'dan kemik kaşık (Akurgal 1958: şek. 8)
- Resim 58. Ovabayındır'dan ağırşaklar (Akurgal 1958)
- Resim 59. Babaköy'den gaga ağızlı testi (Orthmann 1966: şek. 2 - 16)
- Resim 60. Babaköy'den üç ayaklı alçak kaideli kap (Orthmann 1966: şek.8 - 68)
- Resim 61. Babaköy'den üç ayaklı uzun boyunlu tutamaklı kap (Orthmann 1966: şek. 6- 48)
- Resim 62. Demircihöyük yerleşim planı (Korfmann 1983: şek. 343)
- Resim 63. Demircihöyük'den ilmik kulplu kase (Efe 1988: lev. 19-3)
- Resim 64. Demircihöyük'den boyunlu çömlek (Efe 1988: lev.15-1)
- Resim 65. Demircihöyük'den gaga ağızlı testi (Efe 1988 lev. 10-1)
- Resim 66. Demircihöyük'den pişmiş topraktan kadın idölü
(Seheer 1993: lev. 118 – 8)
- Resim 67. Demircihöyük'den pişmiş topraktan hayvan heykelciği (Seher 1993: lev.133-99)
- Resim 68. Bozüyük'den ilmik kulplu kase (Efe 1988: şek. 62-7)
- Resim 69. Bozüyük'den çift kulplu maşrapa (Efe 1988: şek. 67-20)
- Resim 70. Bozüyük'den gaga ağızlı testi (Efe 1988: 65-4)
- Resim 71. Bozüyük'den insan bezemeli kap (Efe 1988 şek. 66-1)
- Resim 72. Bozüyük'den depres (Efe 1988: şek. 64-1)
- Resim 73. Ilıpınar'da bulunmuş tablete benzer, kil nesne (Rodenberg 1988: fig 3)

- Resim 74. Akrotiri freski (Tartaron, Rothaus ve Pullen 2003)
- Resim 75. Uluburun Batığı kurşun ağırlıkları (Pulak 2006)
- Resim 76a. Diadem (Sazcı 2007: 233)
- Resim 76b. Diademin ayrıntısı (Sazcı 2007: 176)
- Resim 77. Halkası sepetli altın küpe (Sazcı 2007: 246)
- Resim 78. Yarım ay şeklinde altın küpe (Sazcı 2007: 222)
- Resim 79. Yarım yüzük şeklinde (altı çubuklu) saç takısı (Sazcı 2007: 222)
- Resim 80. Spiral formulu saç takısı (Sazcı 2007: 266)
- Resim 81. Altın bilezik (Sazcı 2007: 214)
- Resim 82. Elektronik ilmik iğne kopya (Sazcı 2007: 330)
- Resim 83. Gümüş depas (Sazcı 2007: 349)
- Resim 84. Kulpsuz gümüş tankard (Sazcı 2007: 152)
- Resim 85. Bronz omphaloslu kase (Sazcı 2007: 147)
- Resim 86. Altın sosluk (Sazcı 2007: 156)
- Resim 87. Lapislazuli asabaşı-balta (Sazcı 2007: 283)
- Resim 88. Nefritten asa başı-balta (Sazcı 2007: 279)
- Resim 89. Akik boncuk (Sazcı 2007: 233)
- Resim 90. Dağ kristali asabaşı - kabza (Sazcı 2007: 282)
- Resim 91. Dağ kristalinden mercekler (Sazcı 2007: 277)
- Resim 92. Gümüş külçe (Sazcı 2007: 163)
- Resim 93. Üç yumrulu kemik çubuk (Sazcı 2007: 320)
- Resim 94. Fayans topuzbaşı (Müller 2001: fig. 54)

HARİTALAR LİSTESİ

- Harita 1. Marmara Bölgesi'nin yerini gösteren uydu fotoğrafı
- Harita 2. Marmara Bölgesi'nin genel morfoloji haritası (Atalay ve Mortan 2003)
- Harita 3. Marmara Bölgesi'nin jeoloji haritası
- Harita 4. Marmara Bölgesi'nin maden yataklarını gösteren harita
- Harita 5. Marmara Bölgesi'nin ekolojik bölgeleri (Atalay ve Mortan 2003)
- Harita 6. Marmara Bölgesi'ndeki III. bin höyüklerini gösteren harita
- Harita 6a. Trakya Bölgesi'nin III. bin höyükleri
- Harita 6b. Güney Marmara Bölgesi'nin III. bin höyükleri
- Harita 6c. Doğu Marmara Bölgesi'nin III. bin höyükleri
- Harita 7. Marmara Bölgesi'nin başlıca III. bin höyükleri
(Harmankaya ve Erdoğan 2002b)
- Harita 8. Troia'daki olası limanları gösteren harita (Kayan 1995: fig.2)
- Harita 9. Troia'nın kıyı değişimi (Kayan 1995: fig 8)
- Harita 10. M.Ö. II. binde ticaret sistemi (Korfmann 2001c: fig. 383)
- Harita 11. Tenedos/Bozcaada Nekropol Alanı konumunu gösteren harita
- Harita 12. Gökçeada'nın arkeolojik merkezleri (Hüryılmaz 2006d: Harita 4.)
- Harita 13. Trakya'da olası nehir ve kara yollarını gösteren harita (Leshtakov 1996:
Fig. 6)
- Harita 14. Batı ve Orta Anadolu kültür Bölgeleri (Efe 2006: abb.1)

TABLULAR LİSTESİ

- Tablo 1. Marmara Bölgesi'nin iklimini yansıtan İstanbul, Bilecik, Adana, Edirne, Bursa, Çanakkale, Tekirdağ ve Bandırma'nın ortalama yağış ve sıcaklığın yıl içindeki değişimini gösteren tablo.
- Tablo 2. Yıllık ortalama, Temmuz ve Ocak aylarında hakim rüzgar yönleri (İkinci sıradaki değerler, ikinci hakim rüzgar yönünü belirlemektedir (Atalay ve Mortan 2003: Tab. 3)
- Tablo 3. Bölgeyi karakterize eden Sakarya Nehri'nin akım tablosu (Atalay ve Mortan 2003: Grafik 2)

ÖNSÖZ

Sahip olduğu önemli su yolları ile kıtalar arasında bağlantı noktası görevi gören Marmara Bölgesi'nde, arkeolojik verilerin daha çok olduğu M.Ö. III. binine yönelik, şimdiye kadar yapılan araştırmaların, belirli bölgelerde toplandığı, bütün olarak değerlendirilmediği, daha çok bölümler halinde ele alındığı ve su yolları üzerinde pek yoğunlaşmadığı görülmektedir. Dolayısıyla kıtalar arasında stratejik bir konuma sahip olan bölgeye bütün olarak bakıp arkeolojik verileri değerlendirmek ve su yollarına odaklanarak bölgeyi farklı bir açıdan ele alma ihtiyacı doğmuştur. Bu tez çalışmasının, Marmara Bölgesi'nin III. bin yılına dair gelecekte yapılacak yeni çalışmalara özellikle su yolları açısından farklı bir bakış açısı sunacağını ve yeni tartışmaları beraberinde getireceğini düşünmekteyim. Ayrıca bu çalışmanın, bölgede yapılacak araştırmalara, yerleşmeler hakkında genel bir başvuru kaynağı olacağını da tahmin etmekteyim.

Çalışmamın konusunu, amacını, yöntemini ve kapsamını belirleyen, önerileri ile tezimi biçimlendiren değerli danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Onur Özbek'e, tezin gidişatında çok önemli katkıları ile beni destekleyen ve yönlendiren değerli hocalarım Sayın Doç. Dr. Aslı Erim Özdoğan'a ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Rüstem Aslan'a, önemli önerileri ile tezime katkı sağlayan değerli hocam Sayın Doç. Dr. Turan Takaoğlu'ya, bölgenin fiziki coğrafyası hakkındaki önemli görüşleri ile kaynaklara ulaşmamı sağlayan değerli hocam Sayın Doç. Dr. Murat Türkeş'e, tezimde kullandığım haritaların yapımında yardımlarını ve zamanını esirgemeyen başta hocam Arş. Gör. Dr. Cengiz Akbulak'a, dostum Arş. Gör. Faize Sarış'a ve değerli arkadaşım Arş. Gör. Cihan Bayrakdar'a, yardımlarını ve zamanlarını esirgemeyen değerli dostlarım Arkeolog Meral Başaran ve Arkeolog Elçin Dimdan'a, hocam Arş. Gör. Dr. Çiğdem Özbek'e ve çalışma arkadaşım Arş. Gör. Hüseyin Yaman'a ve maddi manevi her türlü konuda desteklerini benden hiç esirgemeyen canım aileme teşekkürlerimi sunarım.

*Filiz Divarçı
Çanakkale 2007*

1. GİRİŞ

Anadolu, çağlar boyunca kıtalar arasında bağlantı noktası görevi görmüş, stratejik konumundan ötürü bir çok kültürün yaşam alanı olmuştur. Marmara Bölgesi ise üç denize kıyısı ve iki boğazı ile bu köprünün adeta kilit noktasını oluşturmaktadır (Harita 1). Sahip olduğu bu su yolu, Marmara Bölgesi'ne daha geniş bir coğrafya ile ilişkiler kurması bakımından avantaj sağlamıştır, ancak bu avantajın ne derece kullanıldığı konusu yeterli araştırılmamıştır. Bölgenin çeşitli doğal kaynaklar açısından zenginliği çekiciliğini arttırmaktadır. Bu zenginliğin yerleşme dağılımına ve denizaşırı ticarete ne kadar yansıdığı da irdelenmesi gereken bir diğer sorundur.

Bölgedeki kazıların sayısının az olmasından dolayı yüzey araştırmaları verilerinin kesin tarihlenmesinin yapılamaması sıkıntı yaratsa da, eldeki veriler ileriki araştırmalara ışık tutacak niteliktedir. Bölgenin M.Ö. III. bin dönemine ait verilerin diğer tarihöncesi dönemlere oranla fazlalığı bu tez çalışmasında özellikle bu dönemin ele alınmasında etkili olmuştur. Şimdiye kadar yapılan araştırmalarda, Marmara Bölgesi'nin bütün olarak değerlendirilmediği daha çok bölümler halinde ele alındığı görülmektedir. Dolayısıyla bölgeye bütün olarak bakıp verileri değerlendirmek ve kıtalar arasında stratejik bir konuma sahip olan bölgenin su yollarını incelemek önemlidir.

Marmara Bölgesi'nde ticari ilişkilerde deniz yolunun yanı sıra nehir yollarının da kullanılıp kullanılmadığı ya da ne derece kullanıldığı üzerinde durulacak konular arasındadır. İklimsel veriler, bize M.Ö. III. binde iklim koşullarının günümüze yakın olduğunu göstermektedir. Barajların olmayışı ve nehir ağızlarındaki alüvyal dolgunun günümüze oranla daha ince olduğunu göz önüne alırsak, söz konusu dönemde, nehirlerin, rejimlerinin daha düzenli ve debilerinin daha yüksek olduğunu ve daha uzun mesafelerde taşımacılık için kullanıldığını varsayabiliriz. Dolayısıyla su yolları kavramı kullanılırken hem deniz hem de nehir yolları kastedilmiştir.

M.Ö. III. binde Marmara Bölgesi'nde, kendine özgü, ancak kendi içine kapalı olmayan, birbiri ile etkileşim içinde, farklı kültür alanları görülmektedir. Ayrıca bölgenin oldukça geniş bir coğrafya ile ilişkisi olduğu, az da olsa, arkeolojik verilerle

kanıtlanmıştır. Bu dönemde Troia gibi hızla büyüyen merkezlerin, bu gelişimini denizyolu ticaretine borçlu olduğu göz önüne alındığında, Trakya kıyıları boyunca, daha çok akarsu ağzlarına kurulmuş, iç kesimlerle bağlantıyı sağladığı öngörülen küçük yerleşmelerin de deniz ticaretine bağlı olarak geliştiği tahmin edilmektedir. Güney Marmara'nın Marmara Denizi ve Ege kıyılarında bu döneme ait yoğun bir yerleşim görülmesine karşın, Doğu Marmara'nın ne Karadeniz ne de Marmara Denizi kıyılarında hiç yerleşime rastlanmaması oldukça dikkat çekicidir. Marmara Bölgesi'nin Karadeniz kıyılarında da M.Ö. III. bin yerleşimlerine rastlanmamıştır. Bu bölgelerde yerleşimin bulunmamasının nedeni günümüzde hala açıklığa kavuşmamıştır. Ancak bunun Tunç Çağı'nda denizlerde görülen iki metrelik bir alçalma ile ilgili bir durum olduğu düşünülebilir (Kayan, Kraft ve Erol 1980). Ayrıca M.Ö. III. bin kıyı yerleşimlerinin antik yerleşmelerle benzer konumu da dikkati çekmektedir. Söz konusu kıyı yerleşmeleri ya antik yerleşmelerin altında ya da onlara çok yakındır.

Bölgede konu ile ilgili doğrudan bir araştırma olmamakla birlikte, bölgenin tarihöncesine yönelik kazı ve yüzey araştırmaları mevcuttur. 1980'lere kadar bölgede yapılan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Arif Müfid Mansel (1940), Şevket Aziz Kansu (1963) ve David French'in (1967) yapmış oldukları araştırmalar bölgenin tarihöncesi yerleşimleri ile ilgili yapılan ilk çalışmalardandır. Schliemann'ın Hisarlık'ta yaptığı kazılar bölge için oldukça önemli bilgiler veren Troia'nın ortaya çıkarılmasını sağlamıştır. 1980'li yıllarla beraber bölgede yeni araştırmalar hız kazanmakla birlikte diğer bölgelerle kıyaslandığında araştırma sayısı azdır. Mehmet Özdoğan (1982b) tarafından yapılan yüzey araştırmaları esas olarak Trakya ve Doğu Marmara bölgesinde yoğunlaşmıştır. Güney Marmara Bölümü'ndeki yüzey araştırmaları daha kısıtlıdır. Kazı çalışmaları ise Trakya Bölümü'ndedir. Bu araştırmalar bölge açısından önemli bilgiler sağlamıştır. Aslın Erim Özdoğan ve Mehmet Akif Işın'ın (1999), bir kıyı yerleşimi olan Menekşe Çatağı'ndaki kazıları kıyı kesimindeki tek kazı olması açısından önemlidir. Manfred Osman Korfmann'ın (1994) Marmara Bölgesi'nde yapılan en uzun süreli ve kapsamlı kazı olan Troia ve çevresindeki yüzey araştırmaları da belli başlı araştırmalar arasındadır. Troia bölgede oldukça önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Rüstem Aslan ve Bieg'in (2003) Troas ve çevresinin Tunç Çağı'na ilişkin çalışmaları, Göksel Sazcı'nın (2007) özellikle Troia hazineleri üzerine

yaptığı çalışmalar, Burçin Erdoğan'ın (1999) Trakya'daki yüzey araştırmaları ve Jacob Roodenberg'in (1991) Doğu Marmara'da daha çok Neolitik ve Kalkolitik tabakaları ile bilinen Ilıpınar Höyük'de yaptığı kazı çalışmaları bölge tarihini aydınlatması açısından önemli çalışmalardır.

Bu bağlamda Marmara Bölgesi'ndeki M.Ö. III. bin dönemine ait kültürlerin, komşu kültürlerle, deniz aşırı ilişkileri ve bölgedeki su yollarının bu ilişkilerdeki olası rolünün değerlendirilmesi tezin konusunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma ile Anadolu, Ege, Balkanlar ve Karadeniz arasında bir bağlantı noktası konumundaki Marmara Bölgesi'nin, M.Ö. III. binde komşuları ile arasındaki ilişkilerinde ve bölgedeki yerleşimlerin dağılımında gerek denizlerin gerekse akarsuların rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Bugüne kadar bölgede yapılan değişik nitelikteki araştırmaların sonuçlarının derlenmesi ile yakın bölgelerle olan ilişki ağının ortaya konması ve özellikle bu ağ üzerindeki su yollarına odaklanarak konunun farklı bir bakış açısı ile irdelenmesi bu çalışmanın amaçları arasındadır.

Bu yüksek lisans tez çalışması, altı bölümden oluşmaktadır. Çalışmada kullanılan resim ve tabloların listeleri çalışmanın başında belirtilmiştir. Metinlerde yer alan referanslar parantez içinde verilmiştir. Resimler ve haritalar tezin sonunda ayrı bir bölüm olarak verilirken, tablolar metin içine yerleştirilmiştir. Tezde, TAY¹ projesinden elde edilen koordinatlar ile bir CBS² programından yararlanarak oluşturulan M.Ö. III. bin yerleşimleri haritası oluşturulmuştur (Harita 6.). Harita oluşturulurken, kazısı yapılan yerleşmelerin UTM koordinatları, yüzey araştırması sırasında ortaya çıkan yerleşimlerin ise koordinatları olmadığı için il – ilçe – köy sıralaması kullanılmıştır. Resimler, haritalar ve tablolar aksi belirtilmediği sürece yazara aittir.

Giriş bölümünde konunun önemi, amacı ve çalışma yöntemine değinilecektir. İkinci bölüm “Marmara Bölgesi'nin Genel Fiziki Coğrafyası”, jeolojik ve jeomorfolojik özellikler, iklim özellikleri, akarsular ve bitki örtüsü gibi alt başlıklar halinde incelenecektir. Jeolojik ve jeomorfolojik özellikler kısmında bölgenin jeolojik ve jeomorfolojik özellikleri ile yerleşme dağılımı arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi için konunun incelenmesinde yarar görülmektedir. Bu çerçevede

¹ Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri Projesi (Harmanakaya ve Erdoğan 2002a ve 2002b)

² Coğrafi Bilgi Sistemleri (GIS)

bölgenin doğal kaynakları da ele alınacaktır. İklim özellikleri kısmında ise bölgede hakim iklim özellikleri ve rüzgarlardan bahsedilecektir. Akarsular kısmında, bölgedeki belli başlı akarsular incelenecektir. Bitki örtüsü kısmında ise, bölgenin ormanlar ve ağaç türleri bakımından zenginliği anlatılacaktır. Marmara Bölgesi'nin doğal çevresi ile ilgili olan bu bölüm diğer bölümlere alt yapı oluşturacak şekilde hazırlanmıştır.

Üçüncü “Arkeolojik Veriler” bölümü, kazı ve yüzey araştırmaları olmak üzere iki alt başlıkta incelenecektir. Bu alt başlıklar, bölgenin coğrafi özelliklerine dayanarak Trakya, Güney Marmara ve Doğu Marmara olarak bölümlenmiştir. Bu alt başlıklar altında, bölgedeki arkeolojik yerleşimlerin dağılımı ve ait oldukları kültür bölgeleri arkeolojik bulgulara dayanarak ortaya konacaktır.

Dördüncü, “Marmara Bölgesi'nin Fiziki Özellikleri ile Yerleşmelerin Coğrafi Dağılımları Arasındaki İlişki” bölümünde ise, ikinci ve üçüncü bölümlerde anlatılanlar birbiri ile ilişkilendirilip yerleşimlerin su yolları üzerindeki konumları irdelenecektir.

Beşinci bölümü oluşturan “Marmara Bölgesi'nin Ege, Balkanlar ve Anadolu ile İlişkileri” bölümünde, ilişkiler çeşitli arkeolojik bulgulara dayanarak incelenecektir. Ağırlıklı olarak Ege, Balkan ve Anadolu ilişkileri üzerinde durulmakla birlikte uzak coğrafyalarla olan bağlantılara da kısaca değinilmesi öngörülmektedir.

2. MARMARA BÖLGESİ'NİN GENEL FİZİKİ COĞRAFYASI

Marmara Bölgesi'ni arkeolojik açıdan incelemeye önce, bölgenin doğal çevresinin incelenmesi gerekmektedir. Bölgenin iklimi, jeomorfolojisi, akarsuları ve bitki örtüsü ile ilgili bilgiler bulunan yerleşmelerin ve buluntuların yorumlanması için bilinmesi gereken öğelerdir. İncelenen sahanın geniş olması nedeniyle bölge, genel değerlendirilmiştir.

Marmara Bölgesi, Türkiye'nin kuzeybatı bölümünde Marmara Denizi çevresinde yer alır. Bölgenin Karadeniz Bölgesi ile olan sınırı, Sakarya oluğunun doğusundaki yüksek yerlerden geçer. Ege Bölgesi'nden güneydeki yüksek alanlarla ayrılır. Kuzeybatıdaki sınırını Meriç Nehri'nin de geçtiği Türkiye - Yunanistan ve Türkiye – Bulgaristan sınırları oluşturur. Bölgenin coğrafi konum yönünden en önemli özelliği, Asya ve Avrupa kıtalarını birbirinden ayıran önemli bir su yolu olan İstanbul ve Çanakkale boğazlarının varlığıdır.

2.1. Jeolojik ve Jeomorfolojik Özellikleri

Bölgenin Trakya Bölümü, Anadolu'nun en az engebeli sahaları arasındadır (Harita 2). Burada kıyıya paralel olarak uzanan Istranca³ dağları bile basık bir dağ olup, genel olarak yükseklik 1000 m'nin altındadır. Buna karşılık Güney ve Doğu Marmara bölümü oldukça engebelidir. Burada doğu - batı yönünde uzanan dağlar ve bazılarında göllerin bulunduğu oluklar yer alır (Atalay ve Mortan 2003).

Trakya'da, oldukça basık olan Istranca dağları ile Tekirdağ'ın güneybatısında Işık ve Kuru dağları yer alır. Paleozoyik şistlerden oluşan Istranca dağları, sürekli olarak aşındığı için önemli ölçüde basıklaşmıştır.

Güney Marmara Bölümü'nde ise Uludağ ve Domaniç dağları görülmektedir. Burada Bursa Ovası'nın güneyinde birdenbire yükselen Uludağ, bölgenin en yüksek

³ Diğer adıyla Yıldız

dağıdır. En yüksek zirvesi 2543 m'dir. Bu dağın güneydoğusunda alçak bir eşikten sonra Domaniç Dağları yer alır. Biga Yarımadası'nda paleozoyik bir kütle olan Kaz Dağı yükselir. Bu dağ kütlesi Karamenderes Çayı tarafından yer yer yarılarak engebeli bir görünüm almıştır (Bilgin 1969).

Doğu Marmara'da İzmit Körfezi ile Gemlik Körfezi - İznik Gölü arasında yükselen Samanlı dağları önemli bir dağ sırasını oluşturur. Kuzey ve güney kesimlerinde fay dikliklerinin yer aldığı bu dağ, özellikle Gemlik Körfezi - İznik Gölü kuzeyinde bir duvar gibi yükselir.

İstanbul Boğazının iki tarafında yer alan Çatalca ve Kocaeli yarımadaaları ise birer platodur. Genel olarak yüksekliği 500 m'yi aşmayan bu alanlar, Marmara ve Karadeniz'e dökülen kısa boylu akarsular tarafından yarılmıştır. Gelibolu Yarımadası ve Susurluk havzası da bir plato manzarası gösterir. Susurluk havzasında neojen formasyonlar ve volkanikler üzerine kurulan akarsular, yataklarını yer yer yarılarak engebeli bir topografya oluşturmuştur (İzbırak 1984).

Bölgenin üç denize de kıyısı bulunmaktadır. Dolayısıyla kıyı jeomorfolojisini Karadeniz, Marmara ve Ege Denizi kıyıları olmak üzere üç aşamada ele almakta yarar vardır. Karadeniz kıyılarında 150 - 200 m yüksekliğindeki platoların, dalgalar tarafından aşındırılarak gerileyen dik kıyı yarıları ve vadi ağızlarındaki kumsal ya da çakıllık koylar tarafından aralandığı görülmektedir (Kurter 1978).

İstanbul Boğazı'nın, Çanakkale Boğazı gibi, üst Pleistosen'de ve Holosen'de deniz tarafından istila edilmiş bir akarsu vadisi olması (Erol 1991) ve büyük boğaz hendeğine bağlanan yan dere ağızlarında bazı küçük deltaların bulunması, günümüzde buralarda oldukça sık kıyı yerleşimlerinin olmasını sağlamıştır⁴.

Kocaeli - Çatalca Yarımadaaları'nın Marmara Denizi kıyıları ise, İstanbul çevresinden başlar, Gelibolu dolaylarına kadar devam eder. Marmara Denizi kıyıları Karadeniz ile Ege Denizi kıyı tipleri arasında gerçek anlamda bir geçiş tipi özelliği gösterir. Burada deniz Kuzey Anadolu Dağları'nın doğu - batı uzanışlı boyuna tektonik oluklarını istila etmiştir.

İstanbul batısındaki Marmara kıyıları genellikle güneye eğimli platoların ve yüksek sekilerin güney eteğinde dalgalarla aşınmış alçak kıyı yarıları halindedir. Bu

⁴ Çanakkale Boğazı'nın oluşumu hakkında ayrıca bakınız Türkeş (2007a).

kıyıda büyük akarsu vadilerinin ağızlarında, irili ufaklı koylar mevcuttur. Bu koyların çoğu akarsuların alüvyonları ile doldurulmuş, ancak Büyükçekmece ve Küçükçekmece gibi bazıları da suyla dolu koylar halinde kalmışlardır. Bu koy ağızlarını kıyı kordonları ile kapatan dalgalar bu kesimlerin birer lagün gölü haline dönüşmesine neden olmuştur (Atalay ve Mortan 2003).

Tekirdağ - Gelibolu arasındaki kesimde kıyı çizgisi jeolojik oluşumu ve jeomorfolojisi bakımından, diğer kesimden farklıdır. Burada Işıklar⁵ Dağları'nın güney yamaçlarını doğrudan doğruya Kuzey Anadolu Fayı'nın aktif bir bölümünü oluşturan kıyı yarları meydana getirir. Bu yamaç ulaşım açısından oldukça zor geçit veren bir dikliktedir. Bu nedenle, Gelibolu Yarımadası'nın kuzeydoğu uzantısı olan Şarköy dolaylarına Malkara Korudağ üzerinden dolaşarak ulaşılabilir (Erol 1991).

Marmara Denizi'nin doğu kıyıları Trakya'nın sade yapılı kıyılarına oranla daha karmaşık ve çeşitli bir özellik gösterir. Daha girintili çıkıntılıdır. Marmara'nın doğusunda, Kocaeli Yarımadası ile Samanlı Dağları arasında doğu - batı yönünde uzanan İzmit Körfezi doğrudan doğruya Kuzey Anadolu Fayı'nın bir çöküntüsü içine yerleşmiştir. Körfezin her iki kıyısı da fay çizgilerine uyumlu olarak oluşan yamaçların eteğinde oldukça düz olarak uzanır. Ancak güneyde, Samanlı Dağları kenarındaki yamaçlar ve o yamaçların güneyindeki plato - dağlar kuzeydekilere oranla daha yüksektir ve bu nedenle akarsu vadilerince daha sık ve derin yarılmıştır.

Gemlik Körfezi Armutlu Yarımadasının güneyinde, yine Kuzey Anadolu Fay sistemi içindeki bir çöküntü hendeğini dolduran ve bu özelliği ile İzmit Körfezine benzeyen boyuna bir yapısal çukurluktur (İzbirdir 1984). Samanlı Dağları'nın batı ve güney kıyıları yüksek kıyı yarları ile çevrili olmakla beraber, kuzey rüzgârlarından korunaklı birçok koya sahiptir.

Marmara Denizi'nin güney kıyıları Gemlik ile Karabiga arasında doğu-batı yönünde oldukça düz bir uzanışa sahiptir. Bu düz kıyı çizgisi genelde bir fay çizgisinin uzanışını yansıtmakta olup, kıyı güneyinde orta yükseklikte bir dağ sırası da bu çizgiye paralel uzanır, bu nedenle de kıyı boyunda dik fay yamaçları, falezler oluşmuştur. Bu dik kıyı çizgisi Simav, Gönen ve Biga çayları ağızında akarsu delta

⁵ Diğer adı ile Ganos Dağları.

düzlükleri ağzında kesintiye uğramaktadır. Aynı kıyı çizgisinin kuzeyinde ise - 40 ile - 60 metre derinlikte oldukça geniş bir şelf düzlüğü vardır, bu şelf üzerinde sualtında kalmış bazı vadi olukları gözlenebilmektedir. Bu şelf düzlüğü üzerinde ayrıca birçok tepe adalar halinde yükselmiştir. Bunlardan en büyüğü Kapıdağ, bugün bir tombolo ile anakaraya bağlanmış ve yarımada özelliğini kazanmıştır. Tombolonun oluşumu Üst Pleistosen'e rastlamaktadır (Atalay ve Mortan 2003). Kıyı çizgisi batı bölümde, kesişen fay çizgileri ve farklı oranlarda alçalıp yükselen bloklar nedeniyle, oldukça girintili çıkıntılı bir özellik kazanmıştır. Güney Marmara kıyıları, olası deniz seviyesi değişmelerine karşı da, örneğin İstanbul ve İzmit dolaylarına oranla, daha az duyarlıdır.

Çanakkale Boğazı nispeten geniş bir su yoludur. Burada deniz ve akarsu sekileri oldukça gelişkindir.

Marmara Bölgesi'nin Ege kıyılarını ise Trakya ve Biga Yarımadası olmak üzere iki bölümde incelemek mümkündür. Trakya'nın Ege Denizi kıyılarında Meriç Deltası dikkati çekmektedir. Meriç Deltası, Holosen denizel transgresyonu sırasında, denizin Meriç vadisinde olasılıkla 20 - 25 km kadar içeriye sokulması ve daha sonra Meriç Nehri'nin bu körfezi alüvyonları ile doldurması suretiyle oluşmuştur ve kıyı çizgisi zamanla bugünkü yerine doğru ilerlemiştir (Göçmen 1977).

Saros Körfezi'nin kuzey kıyısı genelde ikincil fay çizgileri tarafından belirlendiği için, orta yükseklikte plato ve yüksek seki kenarlarında oluşmuş kıyı yarlarından oluşmuştur. Bazı vadilerin kıyı kesiminde, kıyı kordonları ile ayrılmış küçük lagün gölleri görülür. Saros Körfezi'nin doğu ucunda Bolayır yakınlarında, alüvyal ovanın sağlam zemine dokunduğu noktalarda küçük limanlar mevcuttur.

Biga Yarımadası'nın Ege kıyıları ise alçak platolar ve sekilerden oluşur. Bu sekiler aracılığı ile iç kesimlerle olan bağlantı daha kolaylıkla sağlanır. Kıyıları dağların kıyıya dik uzanmasından dolayı oldukça girintili çıkıntılıdır.

Bölgedeki kıyı jeomorfolojisinin yanı sıra kısaca akıntılardan da bahsetmek yararlı olacaktır. Marmara Denizi'nde İstanbul Boğazı'na gelen akıntıya bağlı olarak, kıyıları ve denizin orta kesimleri boyunca kuzeyden güneye doğru ilerleyen genel bir akıntı mevcuttur. Kuzey Marmara kıyıları ile İzmit ve Gemlik körfezleri boyunca ters akıntılar da oluşur. Özellikle boğazlarda kuzeyden güneye doğru ilerleyen Karadeniz'in az tuzlu su akıntısına karşılık 10-20 m derinlikten itibaren güneyden

kuzeye doğru devam eden tuzlu su akıntıları mevcuttur. Lodos rüzgarlarının estiği dönemlerde ise İstanbul Boğazı'nda güneyden kuzeye doğru ilerleyen Akdeniz'in tuzlu su akıntısı ön plana çıkar (Atalay ve Mortan 2003).

Boğazlar aracılığı ile Karadeniz'den Ege denizine doğru olan yüzey akıntısı denizlerin beslenmesi ile ilgilidir. Karadeniz'e Avrupa⁶ ve Anadolu'dan⁷ dökülen nehirlerin varlığı ve Karadeniz'de buharlaşmanın düşük olması, Karadeniz'in seviyesinin yükselmesine neden olmaktadır. Bileşik kaplar kuralı gereğince Karadeniz'in fazla suları, boğazlar ve Marmara Denizi aracılığı ile Ege'ye akmaktadır (Ardel ve Kurter 1973).

Marmara Bölgesi'nde tüm jeolojik zamanlara ait arazilerde (Harita 3) çok çeşitli kaya grupları vardır⁸. İstanbul Boğazı'nın iki yakası, Istranca Dağları, Biga Yarımadası ve Uludağ Paleozoyik⁹ zamanda oluşan araziler olarak sayılabilir. Bu sahanın Kazdağı, Uludağ ve Yıldız dağlarının bulunduğu kesimi başkalaşıma uğramıştır. Istranca Dağları, gnays, mikaşist ve çeşitli şistlerden oluşmuş çok sert bir kütledir. Dış volkaniklere ait örnekler Güney Marmara Bölümü'nde yaygındır. Biga Yarımadası'ndaki Kaz Dağı'nda silisli şistler, gnays, kristalize kireçtaşı ve granitler yaygındır¹⁰. Uludağ ise çekirdeğinde granitlerin yer aldığı paleozoyik şistlerden¹¹ oluşmuş bir kütledir. Aynı şekilde Marmara Denizi'ne sokulan Kapıdağ Yarımadası ve Marmara Adaları, mermer ve granitlerin yer aldığı paleozoyik arazileridir (Yalçınlar 1976). Balıkesir çevresinde ise tortullarla birlikte ve yer yer onların içerisinde yer alan andezitlerden oluşan araziler görülür (Darkot 1955). İstanbul Boğazı'nın çevresinde de killi şist, kuvarsit, mermer ve kireçtaşları yaygındır.

Mezozoyik¹² zamana geldiğimizde Samanlı Dağları ve Kapıdağ Yarımadası'nın doğusunda Mesozoyik'e ait kumtaşı, çakıltaşı ve mutasından ibaret araziler yaygındır. Mezozoik esnasında Tetis Denizi'nin bir kolu bugünkü Karadeniz üzerinden güneye doğru sokulmuştur (Yalçınlar 1976). Kuzeyde Hereke ve Sarıyer

⁶ Tuna, Dinyepr, Dinyestr ve Don nehirleri

⁷ Sakarya, Kızılırmak, Yeşilırmak, Çoruh nehirleri

⁸ Türkiye'deki yeraltı kaynakları için bakınız Budanur (1977).

⁹ Günümüzden 545 myö – 251.1 myö

¹⁰ Kaz Dağı'nın ve çevresinin jeolojisi için bakınız Yılmaz (2003).

¹¹ Mikaşist ve gnays

¹² Günümüzden 251.1 myö – 65.5 myö

dolaylarında çoğunlukla sığ denizlerde kırıntılı malzemeler çökerek kum taşları ve çakıl taşları oluşmuştur.

Senozoik¹³ başlarında Tersiyer¹⁴ zamanda ise Karadeniz'den başlayarak İstanbul'un Avrupa yakası, Güney Trakya ve Çanakkale Boğazı üzerinde batıya doğru uzanan sahalar, Miyosen'de¹⁵ Sarmatlar denizi tarafından işgal edilmiştir (Ardel 1960). Bu denizel ortamda killi - kireçli malzemeler birikmiştir. Bunların içinde kireçtaşları yaygındır. Güney Marmara Bölümü'nde tektonik kökenli havzaların tabanlarında ise Neojen¹⁶ devrine ait killi ve marnlı göl çökelleri yer alır.

Bölgenin şekillenmesi, Neojen'de meydana gelen dikey tektonik hareketlerle olmuştur. Nitekim doğu-batı yönlü faylarla, Saros körfezinden başlayarak Marmara denizinin kuzeyinden İzmit Körfezi ve Sapanca Gölü üzerinden doğuya doğru devam eden bir oluk oluşmuştur. Ayrıca Güney Marmara Bölümü'ndeki Gemlik Körfezi, İznik Gölü ve Kuş Gölü, Ulubat havzaları çökme sonucunda meydana gelmiştir. Bunların çevresindeki sahalar ise birer horst hâlinde kalmıştır. Bölgenin doğusundan geçen Sakarya nehri, yavaş yavaş yükselen horst alanlarını keserek Karadeniz'e doğru akmasına devam etmiştir. Bu arada Sakarya nehri, çöken Adapazarı oluğunu da doldurarak Karadeniz'e ulaşmıştır (Atalay ve Mortan 2003). Ergene Havzası bütünüyle bir alçalmaya uğrarken, kuzeyde İstiranca, güneyde Kuru dağları yükselmiştir (Kurter 1978). Bu hareket sonucunda havzaya kurulan Ergene, yörenin sularını toplayarak Meric'e bağlamıştır. Marmara Bölgesi'nin faylarla parçalanmış olması, zaman zaman meydana gelen şiddetli depremlere yol açtığı gibi, kaplıcaların oluşumunu da sağlamıştır.

Günümüzdeki şeklini, Neojen'de oluşan dikey tektonik hareketler sonucunda alan, küçük bir iç deniz niteliğindeki Marmara Denizi (Res. 2.2), Miyosen Denizi'nin bir kalıntısı olarak değerlendirilmektedir (Ardel ve Kurter 1973). Yüzölçümü yaklaşık 11 350 km²'dir. Denizaltı topografyasına baktığımızda, kuzeyde doğu - batı yönünde uzanan oldukça derin bir oluk bulunur; Marmara Denizi'nin en derin kesimini oluşturan bu olukta üç çukurun derinliği 1000 m'yi aşar. Güneyde ise derinliği 100 m'yi

¹³ 65.5 myö - günümüz

¹⁴ Günümüzden 65.5 myö – 1.81 myö

¹⁵ Günümüzden 23.8 myö – 5.32 myö

¹⁶ Günümüzden 23.8 myö – 1.81 myö

aşmayan ve oldukça geniş bir alan kaplayan kıt'a sahanlığı uzanır (Atalay ve Mortan 2003).

Kuvaterner¹⁷ arazilerine baktığımızda ise, Meriç, Kocaçay deltaları, Adapazarı Ovası ve iç kısımlardaki olukların tabanlarındaki alüvyonları görmekteyiz (Atalay ve Mortan 2003).

Marmara Bölgesi, Türkiye'nin¹⁸ kurşun, gümüş, bakır, gibi metalik madenler bakımından önemli bölgelerinden biridir (Harita 4). En zengin maden yatakları Trakya'da Istranca Dağları'nda, Güney Marmara'da ise Biga Yarımadası'nda toplanmıştır.

Biga Yarımadası'nda, Paleozoyik, Mesozoyik, Tersiyer yaşlı magmatik kayalar yan yana ve iç içe yaygın bir şekilde bulunmaktadır. Farklı yaş ve nitelikteki magmatik kayaların cevher ürünleri de aynı bölüm içinde birikinti yaparak, buranın bir maden sahası olmasını sağlamıştır (Ercan 1996). Burasının bir maden sahası olmasının nedeni genel olarak magmatik ve tektonik özellikleri ile ilgilidir. Buradaki cevher getirici kayalar, andezit ve dasit türünden kalkalin yüzey kayalarıdır. Ayrıca buranın bazı yerlerinde demir ve altın gibi maden filizlerine de rastlanır.

Biga Yarımadası'nda, eski maden işletme ve metal üretimi kalıntılarının bulunduğu 75 lokalitede inceleme yapan uzmanlar, C14 yöntemi ile yaptıkları radyometrik yaş belirlemeleri sonucunda, yaklaşık beş bin yıldan beri metalik maden yataklarının işletildiğini saptamışlardır (Wagner, Pernicka ve Diğerleri 1983). Bu da bize, tezin kapsadığı dönem olan M.Ö. III binden itibaren bu maden yataklarının kullanıldığını göstermektedir.

Trakya'da zengin maden yatakların toplandığı Istranca Dağları'nda ise, özellikle bakır madenleri erken madencilik tarihi için oldukça önemlidir. Wagner ve Öztunalı'nın (2000) çalışmalarında Istranca Dağları'nda iki önemli bakır yatağı karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bir tanesi İkiztepe, diğeri Dereköy'dür. Bu alanlarda antik dönemlerde de madencilik faaliyetleri yapıldığı için Prehistorik dönemde yapılan faaliyetlerin izlerini bulmak için, alanda bir takım kazıların yapılması gerekmektedir.

¹⁷ Günümüzden 1.81 myö – günümüze kadar

¹⁸ Türkiye'nin metalojenisi hakkında bakınız **Gümüş (1970)**.

2.2. İklim Özellikleri

İklim prehistorik insanlar için hem yaşam alanlarını seçmede hem de yaşamsal faaliyetlerini yönlendirmede oldukça etkili olduğu için konuya burada yer verilmiştir. Pleistosen¹⁹ ve Holosen²⁰ boyunca farklı iklimsel değişimler oluşmuş bunlar da insanların her türlü faaliyetinde etkili olmuştur. Dolayısıyla Kuaterner başından günümüze kadarki iklim değişimlerine bakmamız faydalı olacaktır.

Kuaterner boyunca oluşan iklim değişimlerini tespit etmek için araştırmacılar Anadolu'daki birçok gölde araştırmalar yapmıştır²¹ (Erol 1980). Yapılan araştırmalar sonucunda bu göllerde değişik dönemlere ait kıyı çizgileri tespit edilmiştir. Bu kıyı çizgileri bize dönemsal su seviyesi değişimlerini göstermektedir. Yağışların bol olduğu dönemlerde su seviyesi en üst seviyedeysen zaman zaman yaşanan sıcak ve kurak dönemler suların geri çekilmesine yol açmıştır.

Kuaterner'deki buzul ve buzul arası çağların ayrılması sırasında, genellikle şimdiki zaman, Holosen'in niteliği üzerinde ayrıca durulur. Holosen iklimi nisbeten ılımandır ve jeomorfolojik süreçleri durgundur. Ancak Buzul sonrası adı da verilen genellikle orta enlemlerde günümüzden 10 bin yıl kadar önce başladığı kabul edilen Holosen'in gerçek bir buzul çağı sonrası mı yoksa 50 - 100 bin yıl süren buzul arası çağlardan daha tamamlanmamış biri mi olduğu konusu henüz tartışmalıdır.

Genel bir ısınma eğilimi içinde, Holosende de bazı iklim salınımları olmuştur. Diğer yandan, Anadolu koşullarına göre Holosen, Alt, Orta ve Üst olmak üzere eskiden yeniye doğru şöyle özetlenebilir:

- Alt Holosen günümüzden 10000-7000 arası. Serin kurak bir dönem. Buzul Çağı'na oranla belirgin bir ısınma görülür (Erol 1979: 35)
- Orta Holosen günümüzden 7000-5000 arası. Hissedilir derecede sıcak ve oldukça nemli bir dönem olduğunu gösteren yaygın kanıtlar bulunmaktadır (Erol 1979). Bu dönemde gerek Anadolu ve Ortadoğu'da, gerekse İskandinavya ve hatta Grönland'da uygun yerleşme koşullarının oluştuğu için bu döneme Klimatik Optimum adı verilmiştir. Klimatik

¹⁹ Günümüzden 1.81 myö – 10000 arası

²⁰ Son 10000 yıl

²¹ Ayrıca iklim için bakınız Bryson ve Bryson (1999) ve Riehl (1999).

optimum ve onu izleyen asırlarda yağışlı koşullar göllerin zaman zaman tarım alanlarına doğru ilerlemesine neden olmuş ve bazı höyükler bu göller tarafından aşındırılmıştır. Ancak genel koşullar hiçbir zaman çevredeki tarımın sürdürülmesini engelleyecek kadar kötüleşmemiştir.

- Üst Holosen günümüzden 5000 yıl önce ile bugün arası. Klimatik Optimum sonrası dönem (Erol 1979). Serin ve sıcak salınımlar dönemidir²². Bu dönemde M.S. 1000 – 1300 yılları arasında sıcak dönem ve M.S. 1450 – 1850 yılları arasında da Küçük Buzul Çağ olarak adlandırılan, özellikle Avrupa’da etkili olan kısa süreli iklim değişiklikleri meydana gelmiştir (Türkeş 2007b). Sıcak Dönem’de Batı ve Orta Avrupa’da sıcaklıkların günümüzden olasılıkla 1 °C daha sıcaktı. Küçük Buzul Çağı’nda ise özellikle Kuzey Yarım Küre’de dağ buzullarında ve Arktik deniz buzunda belirgin bir ilerleme gerçekleşmişti (Türkeş 2007b).

Kuaterner’in tipik özelliklerinden biri de iklime bağlı olarak meydana gelen deniz seviyesi değişimleridir. Kuaterner, morfolojik özellikleri bakımından farklı ve karışık bir devredir. Tersier'den Kuaterner'e kadar deniz seviyesi değişimleri, genellikle yerel ve tektonik olaylarla oluşurken, Kuaterner'de, tektonik olaylara iklim değişmelerinin de sebep olduğu seviye oynamaları da eklenmiştir (Sür 1980).

Kuaterner'de Marmara'da da deniz seviyesi değişimleri olmuş, bu değişimler kıyıların şekillenmesi ve boğazların açılmasında önemli rol oynamıştır²³. Özellikle Son Buzul Çağı'nda meydana gelen deniz seviyesi düşmesi esnasında²⁴, küresel deniz seviyesi -125 m kadar çekilmiş ve bu dönemde Marmara'nın 125 m derinliğe kadar olan kısımları, özellikle güney kesimi, kara haline dönüşmüş ve dolayısıyla kıta sahanlığı üzerinde akarsu faaliyeti başlamıştır (Atalay ve Mortan 2003). Akarsular, Marmara'nın kuzeyindeki göl alanına doğru yönelerek yataklarını kazmıştır. Böylelikle sualtında kalan girintili çıkıntılı yapıya sahip haliler ve nehirlerin denizle birleştiği noktalarda doğal limanlar meydana gelmiştir.

²² Erol (1979)'a göre bu dönemde bugünkü deniz düzeyine yakın, ya da + 1 m dolaylarında kıyı izleri gözlenmektedir. Kayan (1988)'a göre ise Holosen dönemi boyunca deniz seviyesinin günümüzden daha yüksek bir seviyede olduğuna dair kesin bir kanıt bulunamamıştır.

²³ Kuaternerdeki deniz Seviyesi değişimleri ve nedenleri için bakınız Sür (1980).

²⁴ Würm glâsyal dönemi, Post Tirenien regresyonu

Würm sonundan başlayarak ve Holosen²⁵ ile beraber iklim koşulları ılımanlaşmış buzul alanları erimeye başlamış ve denizlerin seviyesi yükselmiştir. Bu nedenle Holosen'e Buzul Sonrası²⁶ Çağ da denir. Kıyı çizgisinin günümüzden 10000 yıl önce -40 metreye, 7000 yıl önceki dönemde ise - 20 metreye kadar yükseldiğini görmekteyiz (Kayan, Kraft ve Erol 1980). Kayan (1988)'e göre, Holosen dönemi boyunca deniz seviyesinin günümüzden daha yüksek bir seviyede olduğuna dair kesin bir kanıt bulunamamıştır. Küresel deniz seviyesi bugünkü düzeyine, günümüzden yaklaşık 6000 yıl önce ulaşmıştır. Bu dönemde deniz seviyesi uzun bir süre sabit kalmış ve kıyısız yerleşimler bu dönemde hızlı gelişim sürecine girmişlerdir. Ancak M.Ö. 5000 – 3500 yılları arasında ki dönemde 2 m.'lik bir alçalma yaşanır (Kayan 1996: 57). Milattan sonraki dönemlerde ise günümüz seviyesine tekrar ulaşır ve sabit şekilde devam eder (Res. 1). Bu değişimin jeomorfolojik, sedimentolojik ve arkeolojik veriler ışığında, tektonik hareketler sonucu olduğu kanıtlanmıştır (Kayan 1996: 57). Deniz seviyesinin yavaş yavaş yükselerek bugünkü duruma gelmesi ile Marmara'nın kapladığı alan genişlemiş, daha önce akarsuların kıyı kesiminde açtığı vadiler denizle işgal edilerek koy, deniz tektonik çukurlara sokularak körfezlerin oluşumunu sağlamış hem de Marmara'ya gelen tuzlu su, İstanbul Boğazı aracılığı ile Karadeniz'e ulaşmaya başlamıştır (Ardel ve Kurter 1973).

Bu veriler ışığında, bu tezin inceleme dönemi olan M.Ö. III. bin günümüze yakın bir iklime ve deniz seviyesine sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bölgenin ikliminden bahsederken günümüz iklim koşullarından yola çıkmamız yanlış bir yaklaşım olmayacaktır.

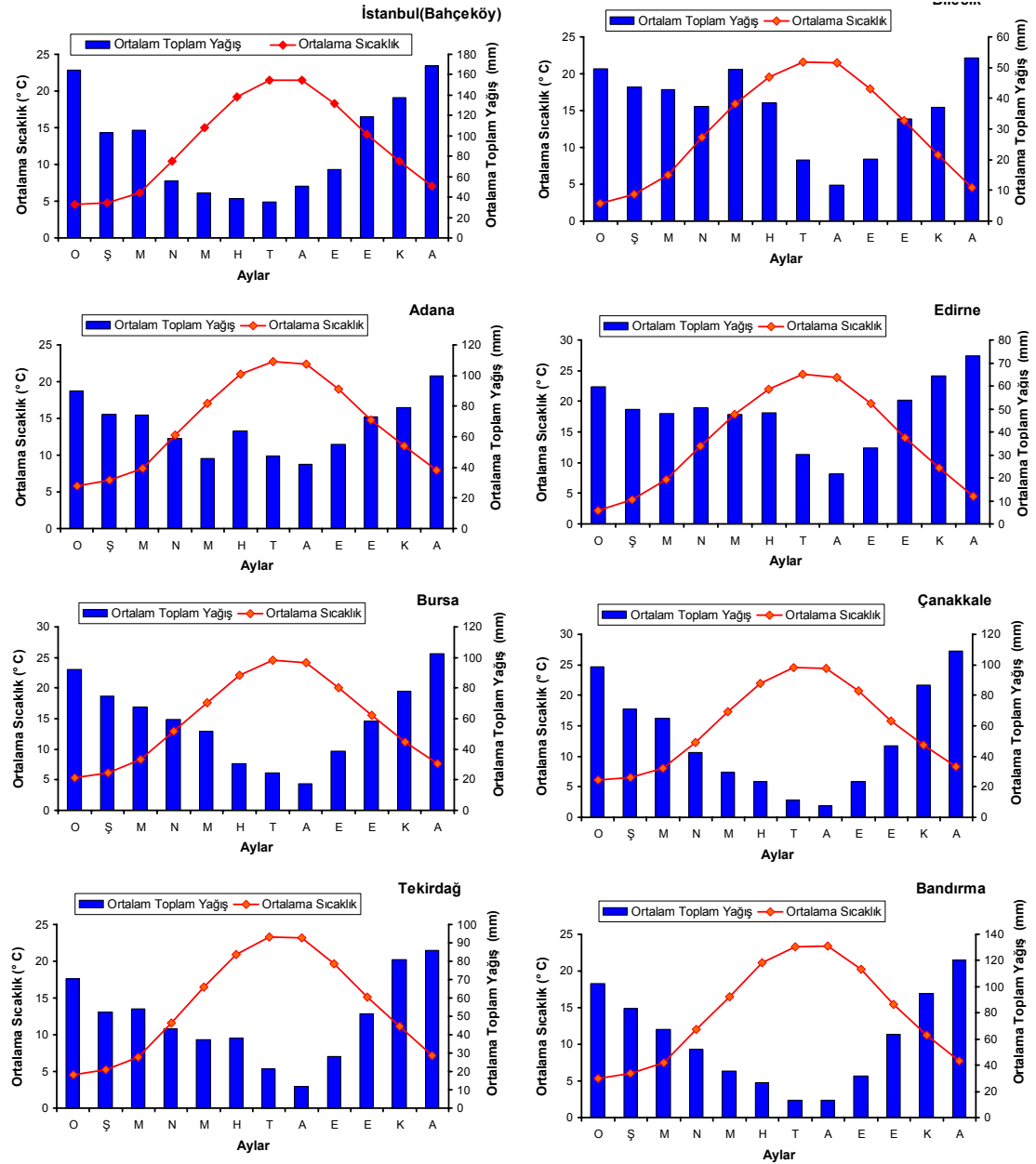
Marmara Bölgesi'nin iklimini, kış ve yaz mevsimlerinde etkili olan hava kütleleri ile bölgenin fizikî coğrafi özellikleri önemli ölçüde belirler. Bölge yazın tropikal kökenli sıcak ve nemli hava kütesinin etki alanına girer. Balkanlar üzerinden bölgeyi etkileyen hava kütlesi, bölgede yaz sıcaklarının düşmesine ve zaman zaman bölgenin kuzey kesimine sokulması ile yağışlar meydana gelir (Atalay ve Mortan 2003).

Bölge, kışın, Balkanlar'dan gelen soğuk hava ile güneyden sokulan tropikal hava kütesinin etkisi altında kalır. Sıcak ve soğuk cephelerin etkisine bağlı olarak

²⁵ 10000 yıl öncesinden günümüze kadarki dönem

²⁶ Postglasyal

hava sıcaklığı ve yağış (Tablo 1.) durumunda da sık sık değişimler meydana gelir. Balkanlar üzerinden bölgeye sokulan soğuk cephenin etkisi ile bölge hem soğuk hem de kar şeklinde yağışlara sahne olurken, Orta Akdeniz'den gelen sıcak cephe bölgeyi etkilediğinde ise, lodoslu günlerle birlikte bölgede sıcaklık artar; hatta bahardan kalma günler yaşanır ve yağmur şeklinde yağışlar görülür (İzıbrak 1984).



Tablo 1. Marmara Bölgesi'nin iklimini yansıtan İstanbul, Bilecik, Adana, Edirne, Bursa, Çanakkale, Tekirdağ ve Bandırma'nın ortalama yağış ve sıcaklığın yıl içindeki değişimini gösteren tablo.

Marmara Bölgesi, sisin yoğun olarak görüldüğü alanlar arasındadır. Sis oluşumu, denizle hava kütleleri arasındaki sıcaklık farkına dayanır. Özellikle havanın sakın olduğu ilkbahar başları ve sonbaharda güneyden gelen sıcak hava, boğazlar üzerinden geçtiğinde soğuyarak deniz trafiğini aksatan sis oluşturmaktadır.

Bölgede yükselti ve dağların uzanışı ve bakı durumu ile denizden uzaklık lokal iklim farklarının ortaya çıkmasını sağlar. Dağların kuzeye bakan yamaçları, güneye bakan yamaçlara göre daha fazla yağış aldığı için nemlidir. Bu nedenle kuzeye bakan yamaçlarda nemcil bitkiler görülür. Nitekim Yıldız dağlarının kuzeye bakan yamaçları boyunca yazın Karadeniz üzerinden gelen nemli ve serin havanın yükselmesi ile sis oluşur ve zaman zaman da çisenti şeklinde yağış alır. Buraların yağış miktarı, alçak ve güneye bakan yamaçlara oranla fazladır.

Trakya'nın iç kısımlarında ise karasal şartlar hissedilir. Trakya'da yaz ile kış arasında sıcaklık farkı karasal etkilerden dolayı bölgenin diğer kesimlerine göre fazladır. Dolayısıyla en düşük ve en yüksek sıcaklıklar arasındaki fark, denizel etkilerden dolayı kıyı kesiminde az, iç kısımlarda yüksektir. Bu durum bölgenin yarı ılıman - yarı karasal iklim karakterine sahip olmasına sebep olmuştur.

Genel iklim özellikleri açısından Marmara Bölgesi, Karadeniz ve Akdeniz bölgeleri arasında bir geçiş özelliği gösterir. Genel bir değerlendirme yapıldığında, Marmara Bölgesi'nin Karadeniz kıyıları, Karadeniz ikliminin; Gelibolu Yarımadası ve Biga Yarımadası'nın batı kesiminin, Akdeniz ikliminin etkisi altında olduğu görülür. Geri kalan kesimleri ise Akdeniz ve Karadeniz iklimleri arasındaki "Marmara İklimi" denilen bir geçiş iklimi içerisindedir. Kışın bölgede sıcaklık Akdeniz'den düşük; yazın ise Akdeniz iklimine göre nispeten serindir. Ancak havada bağıl nemin fazla olması hissedilen sıcaklığı artırır.

Bölgenin yağış rejimi ise "Marmara Geçiş Yağış Rejimi" olarak adlandırılabilir (Türkeş 1998: 49). Marmara Bölgesi, yazın Akdeniz'den daha fazla, Karadeniz Bölgesi'nden daha az yağış alır. Bölgenin en fazla yağışlı kesimlerini, dağların kuzeye bakan yamaçları ve Çatalca - Kocaeli Bölümü'nün Karadeniz kıyı kuşağı oluşturur (Atalay ve Mortan 2003).

Marmara Bölgesi, yazın sıcak ve az yağışlı olmasıyla beraber her mevsim oldukça yağışlıdır (Türkeş 2002)²⁷. Bölgede yıllık ortalama yağış 400 - 1500 mm arasında değişir. Bölgenin aldığı yağış miktarı, yıllara ve aylara göre önemli ölçüde değişme gösterir. Maksimum yağışlar kıyı kesimlerinde iç kısımlara göre daha fazladır. Aylara göre olan değişmeler de çok önemlidir. Yaz döneminde aylık en yüksek yağış miktarlarının Temmuz ve Ağustos aylarında Karadeniz kıyı kuşağında meydana geldiği görülür. Bu durum Balkanlardan gelen cephe faaliyetleri ile ilgilidir (İzbrak 1984). Bazı yaz aylarında yılın hiçbir mevsiminde görülmeyen şiddetli sağanaklar oluşur.

Dağların kuzey yamaçları ve Karadeniz kıyıları boyunca yıl içinde bulutluluk ve bağıl nem yönünden önemli değişmeler olmamaktadır; ancak sıcaklık artışı ile havanın barındırdığı nem miktarının yükseldiği dikkate alındığında, bağıl nemin yaz devresinde kışa göre fazla olduğu anlaşılır. Özellikle yağışların meydana geldiği dönemlerde nem ve bulutluluk en yüksek seviyesine ulaşır. Bölgenin Karadeniz kıyı kesiminde yıllık ortalama bağıl (nispî) nem sürekli olarak % 70'in üzerindedir (Atalay ve Mortan 2003). Yazın ise bağıl nem kışa göre çok daha yüksektir. Özellikle Temmuz ve Ağustos aylarında Karadeniz kıyı dağlarının kuzey kesimleri ile sahil kuşağında bağıl nem gündüzün % 80 dolaylarına ulaşır; yükseklerle doğru havanında soğumasına bağlı olarak % 90'ın üzerine çıkar. Gece havanın soğumasına paralel olarak Karadeniz kıyı kuşağında bağıl nem çoğu yaz günleri % 100'e ulaşarak çiy oluşmasına neden olur. Bu durum, ortamda nemlilik koşullarını artmasında etkilidir.

Karadeniz kıyı kuşağında 7'nin üzerinde olan ortalama bulutluluk oranı, Güney ve Doğu Marmara Bölümü'nde 4 - 5 arasında iner. Yaz döneminde bulutluluk oranı en fazla Güney Marmara Bölümü'nde azalarak 3'ün altına düşer.

Bölgenin genel hava akımı kuzeybatıdan güneydoğuya doğru olmakla beraber, cephelerin geçişi esnasında rüzgârların yönü sık sık değişime uğrar. Öte yandan Orta Akdeniz'den kaynaklanan cepheler, Marmara üzerinden Karadeniz'e doğru da ilerler. Bu dönemlerde güney yönden esen rüzgârlar (lodos) hâkim duruma geçer (Atalay ve Mortan 2003).

Bölgede yıllık hâkim rüzgâr yönü kuzey sektörlüdür (Tablo 2.). Aynı durum,

²⁷ Bölgelere göre ortalama yağış oranları için de bakınız Türkeş (1998).

bazı istasyonlar dışında yazın da devam eder. Bu durumun ana nedeni, yazın Karadeniz üzerinden iç kısımlara doğru sürekli bir hava akımının varlığı ve kışın ise plânetar polar cephenin varlığına bağlı olarak genel hava akımının ve cephe faaliyetlerinin kuzeybatıdan güneydoğuya doğru sokulması ile ilgilidir (İzbırak 1984).

İç kısımlara doğru rüzgâr yönü güneye ve güneybatıya doğru kaymaktadır. Bunun nedeni, kış döneminde Orta Akdeniz üzerinden kaynaklanan cephelerin iç kısımlara kadar sokulması ile ilgilidir. Çoğunlukla bölgede Lodos olarak bilinen güneybatı'dan esen rüzgârların varlığı, bu durumu kanıtlar. Marmara'nın batısı ve kuzey Ege'de yaz döneminde kuzeybatıdan esen Etezyen rüzgârlarına bağlı olarak kuzey sektörlü rüzgârlar hâkim duruma geçer (İzbırak 1984).

İstasyon Adı	Yıllık	Temmuz	Ocak
Adapazarı	N21°W	N10°E	S34°W
			N34°W
Bahçeköy	N44°E	N45°E	S21°W
			N37°W
Bursa	N49.5°E	N31°E	N70°E
	S70°W		S56°W
Çanakkale	N44°E	N41.5°E	N47°E
Dursunbey	N12°E	N7°E	N15.5°E
Geyve	N9.5°E	N8.5°E	S68°W
			N7°E
Şile	N27°E	N29.5°E	S17°W
			N3.5°E
Edirne	S29°E	N4°W	S24°E
	N6°E		N11°W
Simav	S60°E	S65°W	S72°E
	N42.5°W		N83°W
İzmit	S66.5°E	N64.5°E	N65°E
	N59.5°E	N32.5°E	N858°W
Balıkesir	N7.5°E	N8.5°E	S7°W
			N7.5°E
Bandırma	N19.5°E	N17.5°E	S12°W
			N22.5°E

Tablo 2. Yıllık ortalama, Temmuz ve Ocak aylarında hakim rüzgâr yönleri (İkinci sıradaki değerler, ikinci hakim rüzgâr yönünü belirlemektedir (Atalay ve Mortan 2003: Tab. 3)

Marmara Bölgesi'nde rüzgâr yönlerinden dolayı deniz seviyesinde bir metreyi bulan seviye değişimleri olur (Ardel 1960). Lodos esince, Marmara'nın kuzey kıyılarındaki su seviyesi, yıldız, poyraz, karayel estiğinde ise bu kez Yalova, Mudanya ve Bandırma kıyılarında su seviyesi bir metre kadar yükselmektedir.

2.3. Akarsular

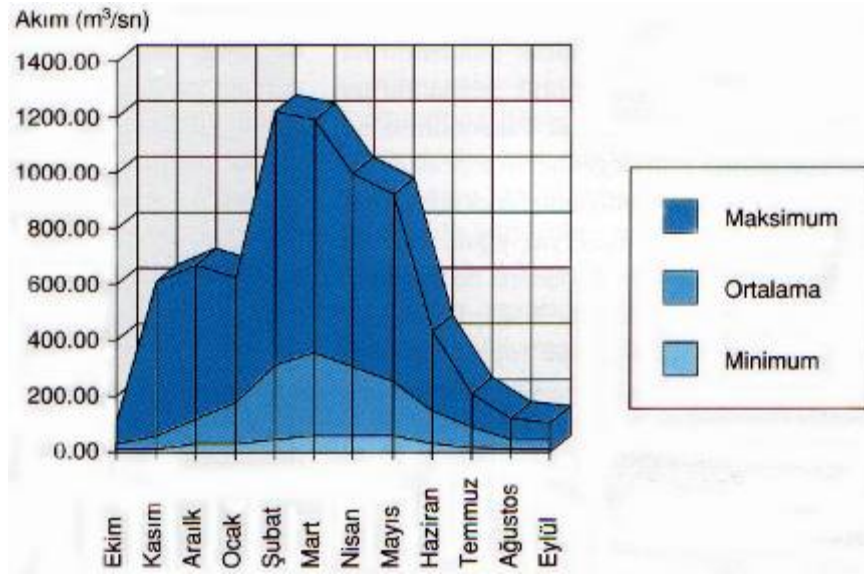
Marmara Bölgesi nehir şebekesinin sık bulunduğu bir alandır. Bu şebeke üç ana toplayıcı ile aradaki küçük nehirlerden meydana gelmektedir. Üç ana toplayıcı nehir Sakarya, Susurluk ve Meriç nehirleridir.

Bunlardan Anadolu tarafında olanların genel akış yönü güney-kuzey, Trakya'dakiler ise kuzey-güneydir. Bazı akarsular yerin genel eğimine uyarak doğru bir yön izlemekte, bazılarında keskin dirsekli yön değiştirmeler göze çarpar; bazıları bir noktaya doğru yönelme eğilimi göstermekte, bazıları yüksek kütleleri enine yarararak dar boğazlar meydana getirmektedir. Akarsu şebekesinde, ilk kuruluşundan beri taşma olayları ile bir takım önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler arasında bir takım kapalı havzaların dış akışa katılması, bazı göl çanaklarının kısmen veya tümü ile dolması, bazı akış doğrultularının kesintiye uğraması sayılabilir (İzbırak 1984).

Ergene Havzası'ndan kaynağını alan Ergene, Bulgaristan'dan kaynağını alarak Türkiye-Yunanistan arasındaki sınırı oluşturan Meriç, Edirne'de Meriç ile birleşen yine Bulgaristan'dan kaynağını alan Tunca ile Türk-Yunan sınırında Meriç Nehri ile birleşen Arda Trakya'nın belli başlı akarsuları olarak karşımıza çıkmaktadır. Güney Marmara'da dört ana koldan oluşan Susurluk'u²⁸, Biga Yarımadası'nda Çanakkale Boğazı'nın çıkışında denize dökülen Karamenderes ile Biga Çayı'nı ve Erdek Körfezi'nde Marmara Denizi'ne dökülen Gönen Çayı'nı, Doğu Marmara'da ise bölgedeki küçük kolları aldıktan sonra Adapazarı Ovası'nı geçerek Karasu'da Karadeniz'e dökülen Sakarya nehrini görmekteyiz.

²⁸ Simav

Bölgede Akdeniz akarsu rejimi görülür (Atalay ve Mortan 2003). Bu rejimde, yağışların arttığı kış döneminde akarsuların akımı yükselir, yazın kuraklığın başlaması düşer (Tablo 3). Bölgeyi karakterize eden Susurluk çayında, Kasımdan itibaren yavaş yavaş yükselen akım Şubat ve Martta en yüksek seviyesine ulaşır, bu aydan sonra yavaş yavaş düşerek Ağustos ve Eylülde en düşük seviyesine iner (Hoşgören 2001). Marmara Bölgesi'nin akarsularının rejimleri, Ege bölgesi akarsularına nazaran biraz düzenlidir.



Tablo 3. Bölgeyi karakterize eden Sakarya Nehri'nin akım tablosu (Atalay ve Mortan 2003: Grafik 2)

Bölgedeki başlıca akarsulara kısaca değinmek faydalı olacaktır. Antikçağda *Hebras* adı verilen Meriç'i Yunanlılar Evros; Bulgarlar Maritsa olarak adlandırırılar. Toplam uzunluğu 490 km olan Meriç'in 211 km'si Türkiye - Yunanistan sınırını oluşturur. Balkan yarımadasının güneydoğusundaki önemli nehirlerden biri olan Meriç, Bulgaristan'da Rila dağlarının kuzey yamaçlarından doğar (Güney 2004). Doğuya doğru akarken Balkanlar'dan gelen kollarla güçlenir ve Saros körfezine kadar, artık kuzey - güney doğrultulu bir vadide akar. Meriç, Saros körfezine bir deltayla ulaşır. Bu büyük ırmağın binlerce yılda oluşturduğu deltanın yarısı, Türkiye'de, öteki yarısı da Yunanistan'dadır. Svilengart ile Kapıkule arasında, Bulgaristan - Yunanistan arasında

doğal sınırı oluşturan Meriç, buradan itibaren batıdan Arda'yı ve kuzeyden Tunca'yı alır ve Edirne'ye "Üç ırmak kenti" unvanını kazandırır (İzбірak 1984).

Meriç, güneye doğru akarken İpsala kuzeyinde doğudan Ergene'yi alır. Eğim çok azdır ve akarsu güçlkle akar. Geniş bir alüvyal yığılım düzlüğü oluşturmuştur, birçok göller, bataklıklar vardır. Meriç ve kolları, erozyon ile vadi tabanlarına ve denize bol miktarda alüvyal madde taşımaktadır.

Meriç de, kolları gibi, düzensiz rejimli bir nehirdir. Mayıs ayında sular yükselir ve Edirne'nin çukur semtlerini sel basar; Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim aylarında en düşük düzeyindedir ve neredeyse vadi tabanında su kalmaz. Bulgaristan tarafından, özellikle 1950 sonrasında Meriç, Tunca ve Arda üzerinde çok sayıda sulama ve enerji amaçlı barajlar yapılmış olmasından dolayı da debi oldukça düşmüştür. (Güney 2004).

Antikçağda adı *Tonzos* olan Tunca Çayı'na Bulgarlar Tundja adını verirler. Tunca, Koca Balkanlar'ın güney yamaçlarından, Levskigrad kentinin doğusundan kaynaklarını alır. Ayrıca Karacadağ'dan inen suları da emerek güçlenir. Kuzey - güney doğrultulu bir akışa başlayan Tunca, Sakardağ ile Yıldızdağ kütlelerinin oluşturduğu araziden akarken dar boğazlar açmıştır (Güney 2004).

Tunca'nın 270 km'si Bulgaristan arazisinde akar. Tunca Boğazı olarak adlandırılan dar bir boğazdan geçtikten sonra Türkiye topraklarına girer. Tunca, ülkemiz arazisinde 61 km akar. Edirne'yi kuzeyden ve batıdan kuşattıktan sonra Meriç ile birleşir. Edirne, Tunca'nın çizdiği yayın ortasındaki korunaklı alanda kurulmuştur. Türkiye topraklarında, Tunca'nın ortalama debisi $245 \text{ m}^3/\text{sn}$ 'dir. İlkbahar ve erken yazda karların erimesi ve yağmurların artışıyla Mayıs - Haziran aylarında en yüksek su düzeyine ulaşır (Atalay 1997). Arda Nehri, Orta Rodop Dağları'ndan, Bulgaristan'ın Smolyan kasabası yakınlarından doğar. Nehrin doğduğu yerler Yunanistan sınırı çevresidir. Nehir, Rodop dağlarından bazı kollar olarak güçlenir. Arda, doğuya doğru akar ve Kırcaali ile İvaylovgrad'ı geçer (Güney 2004). Arda vadisinin yukarı kesiminde, Çerna suyu üzerinde bir takım madencilik kasabaları yer alır.

Bulgaristan sınırları içinde 290 km; Yunanistan arazisinde 37 km ilerleyen Arda, Edirne'nin batısında Türk-Yunan sınırında Meriç ırmağına ulaşır. Türk topraklarında ancak 1 km kadar akar. Yunanlar, Arda ırmağına, Ardhas adını vermişlerdir.

Antik çağda adı *Ergines* olan Ergene, Trakya'nın büyük bir kesiminin sularını toplayan bir akarsudur ve bütünüyle ülkemiz topraklarında akar. Uzunluğu 281 km

olan Ergene, Yıldız dağlarının güneydoğuya doğru devamını oluşturan Karatepe'den doğar. Ergene ırmağı Ergene havzasında akar. Bu havzanın eksenini izler (Güney 2004). Önce KD-GB doğrultulu olan vadisi Trakya'nın orta kesiminde büyük bir yay çizerek GD-KB yönlü akmağa başlar. Ergene ırmağı Lüleburgaz yakınına ulaştığında, batıya yönelir ve vadi tabanı gittikçe genişler. Nehir, artık burada ovada akan bir akarsu görünümünü kazanmıştır. Ergene, İpsala'nın kuzeyinde, geniş bir alüvyonlu ovanın batısında Meriç'le birleşir. Ergene'nin rejimi düzensizdir. Su kışın ve ilkbaharda kabarıp, yazın da çekilir (İzbirdir 1984).

Antikçağda *Sangarios* adıyla tanınan Sakarya Nehri, yağmur ve kar sularıyla beslenir. 824 km uzunluğu olan bu nehir Çifteler yakınlarında Sakaryabaşı denilen kaynaktan doğar. Sakarya, kaynağından başlayarak önce güneydoğuya yönelir. Sonra kuzeye, batıya ve aşağı çığırında yeniden kuzeye dönerek Karasu kasabası batısında Karadeniz'e ulaşır (Güney 2004). Antik Çağ'daki adı *Tymbris* olan Porsuk Çayı da 488 km uzunluğa sahiptir ve Sakarya'nın en büyük koludur. Sakarya tektonik yapıya uygun olarak S harfine benzeyen bir çığırda akar. Yukarı çığırında düzlüklerden geçtiği için bir ova ırmağı görünümündedir. Düzensiz rejim nedeniyle özellikle aşağı çığırdaki ovalarda zararlı taşkınlarla yol açar. Uzun yılların ortalamalarına göre, en yüksek su akımı Nisan ayında gözlenmiştir. Akımın en az olduğu ay ise Ekim ayıdır.

Eski adı *Makeston* olan Susurluk Nehri, Marmara Denizi'ne dökülen en büyük akarsudur. Uzunluğu 321 km olan Susurluk Nehri'nin yukarı çığırında Simav Çayı adı da verilir ve bu kesimde doğrultusu doğu - batı yönlüdür. Susurluk, Sındırgı kuzeyinde sert bir dirseklerle kuzeye döner ve Balıkesir ovasının doğu kenarından akar (Güney 2004). Nehrin havzası yukarı ve orta kesiminde engebeli bir araziye sahiptir. Susurluk Nehri'nin rejimi düzensizdir. Su düzeyi yükselince geçtiği ovaları seller kaplar. Susurluk Nehri, Güney Marmara Dağları arasında Karacabey Boğazı'ndan geçer ve burada doğudan, Bursa yöresinin sularını toplayarak gelen Nilüfer Çayı'nı alır ve Marmara Denizi'ne ulaşır.

Antik Çağ'da *Aisopos* olarak tanınan Gönen Çayı 134 km'lik uzunluğuyla Güney Marmara'nın önemli akarsularından biridir. Kazdağı, Sakar Dağı ve Gürgen dağlarından inen derelerin birleşmesiyle oluşan Gönen Çayı GB-KD doğrultusunda akar. Küçük yön değiştirmeler yapar. Batıdan Yenice deresini alan Gönen Çayı Aladağ önünde dar, derin bir vadiden akar ve sonra Gönen ovasına çıkar. Aynı adlı

kasabanın batısından geçer ve eğim son derece azaldığından büklümler çizerek, yatağında salınarak akar. Çay, Güney Marmara'nın büyükçe ovalarından olan Tahir ovasını aşarak Erdek Körfezinde Marmara Denizi'ne ulaşır (Güney 2004). Gönen Çayı sel rejimlidir. Suları kışın kabarıp taşar. Yazın da akım çok azalır.

Kaynağını Kazdağı'nın kuzeyinden alan Karamenderes Nehri ise, Biga yarımadası batı kesiminin en büyük akarsuyudur. Yukarı havzasını Kaz Dağı'nın kuzeyindeki Bayramiç - Ezine depresyonu oluşturur (Kayan 2001b). Troia batısındaki geniş taşkın - delta ovasını, Karamenderes Ovası'nı, oluşturduktan sonra Çanakkale Boğazının çıkışının güneyinde Çanakkale Boğazı'na dökülür.

2.4. Bitki Örtüsü

Marmara Bölgesi'nin bitki örtüsü (Harita 5), ekolojik yönden Karadeniz ve Akdeniz bölgeleri ile bu bölgeler arasındaki geçiş bölgesi olan Marmara Geçiş Bölgesi olmak üzere üç bölgeye ayrılır (Atalay ve Mortan 2003). Bölgenin Karadeniz kıyıları Karadeniz Bölgesi, Biga Yarımadası'nın batı ve Gelibolu Yarımadası Akdeniz Bölgesi, geri kalan kesimi ise Marmara Geçiş Bölgesi içerisinde yer alır.

Genel olarak Karadeniz iklimi etkisindeki Istranca Dağları'nın Karadeniz'e bakan yamaçları, tamamen geniş yapraklı gür ormanlarla kaplıdır. Güney ve Doğu Marmara Bölümü'nde, yüksek dağların kuzeye bakan yamaçlarının alt seviyelerinde geniş yapraklı ormanlar, üst kısımlarda ise sıcaklığın düşmesine bağlı olarak iğne yapraklı ormanlar yaygın olarak görülür. Bu bölümde en zengin ormanlar, Kaz dağı ile Uludağ-Domaniç ve Samanlı dağlarında görülür. Marmara Denizi kıyılarında ve tektonik kökenli olukların alt kesimlerinde çoğunlukla Akdeniz kökenli maki toplulukları hâkimdir (İzbırak 1984). Kuru orman sınıfına giren Ergene Havzası'nda tahripler sonucu ot toplulukları yaygın duruma geçmiştir. Taban suyu seviyesinin yüksek olduğu kesimlerde ise nemcil bitkiler yetişir.

Kurakçıl ormanlar, Marmara Bölgesi'nde dağların güneye bakan yamaçların eteklerinde ve tektonik kökenli oluklarda ve vadilerin taban kesimlerinde yer alır.

Buradaki başlıca bitki toplulukları maki ve kızılçam ormanlarıdır. Marmara Bölgesi'ndeki yaygın kızılçam ormanları, Biga Yarımadası'nda Kuzey Marmara Denizi kıyıları ile yarımada batısındaki Bayramiç, Ezine, Sındırgı, Orhaneli, Ayvacık ve Mustafa Kemalpaşa ve Pamukova oluşunun güneye bakan yamaçlarında görülür (Atalay ve Mortan 2003). Diğer orman türleri arasında ise meşe ve karaçam ormanlarını sayabiliriz. Kocaeli Yarımadası'nda güneye bakan kesiminde veya Karadeniz ile Marmara arasındaki su bölümü çizgisinin güneyinde meşe ormanları, Uludağ'ın güneye bakan yamaçlarında ise kuru orman sınıfına giren karaçam ormanları yer alır.

Ergene Havzası'nda, meşe ve antropojen bozkırlar yer alır. Bu durum yörenin kuru orman topluluğu içerisinde olduğunu, ancak tarım arazisi açma sonucu ormanların tahrip edildiğini gösterir (Atalay ve Mortan 2003).

Marmara Bölgesi'ndeki nemli ormanlar ise dağların kuzeye bakan yamaçları boyunca yer alır. Bu ormanlar, kışın yaprağını döken geniş yapraklı²⁹ ve iğne yapraklı³⁰ ormanlarından oluşur. Alt kuşakta psödomakilerle başlayan örtü, yükseklerle doğru kayın, göknar toplulukları ile dağ çayır kuşağına kadar devam eder (İzbırak 1984). Nemli orman alanlarını, Istranca Dağları ve Çatalca-Kocaeli bölümünün kuzey kesimini, İzmit Körfezi'nin güneyindeki Samanlı Dağları'nı, İznik Gölü'nün güneyindeki Katırlı - Avlan Dağları'nı, Kapıdağı yarımadası ve Karadağ, Uludağ-Domaniç dağlarını kuzeye bakan yamaçlarını kapsar.

Kapıdağı Yarımadası'nın kuzey kesimindeki kıyı kuşağı, Türkiye'de sandal ve akçakesme topluluklarının en yaygın olduğu saha olarak dikkate alınabilir (Atalay ve Mortan 2003).

Kayın ormanlarının en yaygın olduğu alanı, Istranca Dağları'nın Karadeniz'e bakan yamaçları oluşturur. Istranca Dağları'nın ve Çatalca Yarımadası'nın önemli bir bölümünde meşe ormanları da yaygındır. Kocaeli Yarımadası'nın kuzey kesimindeki nemli orman örtüsü meşe ve kestane ile kayın ormanları olmak üzere iki ana alana ayrılmıştır. Uludağ ve Domaniç Dağları'nın kuzey yamaçları üzerinde kayın - göknar ormanları yer alır (İzbırak 1984).

²⁹ Kayın, kestane, ıhlamur, meşe gibi ağaçlar.

³⁰ Göknar.

Güney ve Doğu Marmara Bölümü'nde dağların kuzeye bakan yamaçları, başta kestane olmak üzere, diğer yapraklı türlerle kaplıdır. Buna Marmara Denizi'ne doğru sokulan Kapıdağı Yarımadası'nda kıyıdan 200 - 250 m' den sonra başlayan en yüksek zirvelere kadar çıkan kayınları ve yüksek kısımlardaki ıhlamur ormanlarını örnek olarak gösterebiliriz.

Kazdağı'nın kuzeye bakan yamaçları boyunca maki-kızılçam kuşağının üzerinde nemli özellikte karaçam ormanları görülür. Lapseki ile Biga arasındaki dağlık kesimde altta saplı ve sapsız meşeler bulunur; üste doğru ise kayınlar görülür. (Atalay ve Mortan 2003).

Özet

Marmara Bölgesi, Türkiye'nin kuzeybatı kesiminde Marmara Denizi çevresinde yer alır. Bölgenin Karadeniz Bölgesi ile olan sınırını, Sakarya Nehri; Ege Bölgesi ile olan sınırını güneydeki yüksek alanlar, batıdaki sınırını ise Meriç Nehri'nin de geçtiği Türkiye - Yunanistan sınırı oluşturur. İstanbul ve Çanakkale Boğazları bölgenin jeopolitik konumu için önemli unsurlardır.

Bölgenin Trakya Bölümü, Anadolu'nun en az engebeli sahaları arasındadır. Buna karşılık Güney ve Doğu Marmara Bölümü oldukça engebelidir. Karadeniz, Marmara ve Ege Denizi'ne kıyısı bulunan bölgenin jeomorfolojik özellikleri yerleşim dağılımı ve niteliğinde önemli rol oynamıştır

Marmara Denizi'nde İstanbul Boğazı'na gelen akıntıya bağlı olarak, kıyılar ve denizin orta kesimleri boyunca kuzeyden güneye doğru ilerleyen genel bir akıntı mevcuttur. Marmara Bölgesi, sisin yoğun olarak görüldüğü alanlar arasındadır. Bölgenin genel hava akımı kuzeybatıdan güneydoğuya doğru olmakla beraber, cephelerin geçişi esnasında rüzgârların yönü sık sık değişime uğrar. Bu özellikler deniz güzergahları açısından etkilidir.

Marmara Bölgesi nehir şebekesinin sık bulunduğu bir alandır. Burada, Gönen Nehri, Karamenderes Nehri ve Meriç Nehri taşımacılık açısından göze çarpmaktadır.

Bölge ormanlar açısından da oldukça zengindir. Dolayısıyla tekne yapımı için nitelikli kerestenin temininde olasılıkla sıkıntı çekilmemiştir.

Bölge, kurşun, gümüş, bakır, gibi madenler bakımından önemli bölgelerinden biridir. En zengin maden yataklarının Trakya'da Istranca Dağları'nda, Güney Marmara'da ise Biga Yarımadası'nda toplandığını görmekteyiz. Ayrıca bölgenin bazı yerlerinde demir ve altın gibi maden filizlerine de rastlanmaktadır. Trakya'da zengin yatakların toplandığı Istranca Dağları'ndaki, özellikle bakır madenleri erken madencilik tarihi ve ticaret açısından oldukça önemlidir. Güney Marmara'da ise zengin gümüş ve kurşun yataklarının ön plana çıktığı görülmektedir.

3. ARKEOLOJİK VERİLER

Bölgenin III. bini ile ilgili bilgilerimiz oldukça sınırlıdır³¹ (Harita 6). Bölgede yapılan yüzey araştırmaları ve kazılardan elde edilen sonuçlara göre, bölgede farklı ama birbiri ile etkileşim içinde olan kültür alanları vardır (Harita 14). Trakya Bölümü'nde iki kültür alanı görülmektedir. İlk alan Gelibolu yarımadası ile Marmara'nın kuzey kıyılarıdır. İkinci alan ise Ergene Havzasıdır. Kıyılarda Troia I ve Ezero kültürü görülürken iç kesimlerde Balkan etkili bir kültür ağırlıktadır. Güney ve Doğu Marmara bölümünde ise, Troia, Beycesultan, Demircihöyük ve Yortan gibi kazı yerlerinden bilinen kültürlerle ait yoğun yerleşimin olduğu anlaşılmaktadır.

3.1. Yüzey Araştırmaları

3.1.1. Trakya Bölümü

Trakya Bölümü'nde (Harita 6a), bin yıla yakın bir süredir boş olan Marmara Kıyıları, III. binde yeniden oldukça yoğun yerleşim görmüştür. Kıyılarda küçük koyların içinde, yanında bir su kaynağı ya da yaz-kış devamlı akan bir dere bulunan yerlerde İTÇ yerleşimlerine rastlanır. Marmara Ereğlisi yakınındaki Toptepe, Silivri yakınlarındaki Selimpaşa ve Tekirdağ'ın doğusundaki Menekşe Çatağı Trakya kıyılarındaki belli başlı yerleşmelerdir. Büyük Çekmece Gölü'nün batı kıyısındaki Gladina Mevkii ve Yeşilköy Ayamama Deresi çevresinde de, kesin olmamakla beraber, İTÇ I'e tarihlenebilecek çanak çömlek parçaları vardır (Harmankaya ve Erdoğan 2002a). Genellikle İTÇ'nin başlarına tarihlenen bu yerleşmelerde Troia I - Ezero çanak çömleği bir arada bulunmaktadır. Bu da bize kıyı boyunca devam eden yoğun iletişimin varlığına işaret etmektedir. Ancak, bu kıyı yerleşimleri İTÇ sonunda, şu anda açıklık getirilemeyen bir nedenle, terk edilmiştir. Kıyıda bundan

³¹ Bölgenin Tunç Çağ'ına ilişkin genel bilgi için Özdoğan (1994a)'ya ve Özdoğan (1996)'ya bakınız.

sonraki yerleşim ancak STÇ sonu – EDC başında olmuştur. A. E. Özdoğan (2003)' e göre, bu konuda Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısında, sualtında kalan yerleşmeler bize fikir verebilir³². Bu yerleşimler de İTÇ sonunda terk edilmiş ve Erken Demir Çağ başlarına kadar da bir daha iskan edilmemiştir (Draganov 1995). Benzer bir durum Trakya kıyıları için de geçerlidir. Bir kıyı yerleşmesi olarak Menekşe Çatağı'nda yapılan kazılar bu nedenle önemlidir (Özdoğan 2003). A. E. Özdoğan (2003: 219)'e göre burada yaşayan insanlar olasılıkla ya iç bölgelere çekilmiş ya da daha yüksek bir alanda bulunan Karaevli'de yerleşmişlerdir. Bu bölgede, özellikle Ganos Fayı'nın, yerleşmelerin üzerindeki etkisi henüz araştırılmamıştır. Ancak A. E. Özdoğan (2003:219), Batı Çatak'taki Kalkolitik ve İlk Tunç Çağ tabakalarının üstünü örten değişik kalınlıklardaki kum tabakalarının kıyı hareketlerine veya deniz taşkınlarına işaret ettiğini ileri sürmektedir. İlerde yapılacak araştırmaların bu konuyu aydınlatacağı öne sürülebilir

Gelibolu Yarımadası³³ ise Trakya'dan farklı bir kültür alanıdır. Tunç Çağları boyunca tümü ile Anadolu etkisi altında kalmıştır. Burasını Anadolu'yu Trak akınlarından koruyan tampon bölge olarak düşünmek gerekir (Özdoğan 1983a). Karaağaçtepe ve Kilisetepe örneğinde olduğu gibi daha çok Troia I'ın erken evrelerine ait parçalara rastlanmıştır. Saros Körfezi'nin kuzey kesiminde denize yakın Pandır Bahçe ve Hashöyük yerleşmelerinin yüzeyinde de Troia I tipi çanak çömlek parçaları toplanmıştır. Gelibolu Yarımadası Troia VI dönemine kadarki silsileyi yansıtmakta ve bundan sonrasına ait bir kalıntı yoktur. Ancak Özdoğan'a göre (1984), Troia VIIa dönemi ile Troia'da nüfusun birden artması göç dalgasının Çanakkale Boğazı üzerinden Anadolu'ya geçtiğini göstermektedir. İstanbul Boğazı çevresinde Yenikapı'da da STÇ - İDC buluntusuna rastlanmıştır³⁴. Ancak göçün bu yoldan da yapılmış olabileceğine dair güçlü kanıtlar henüz bulunmamaktadır.

Trakya'nın iç kesimlerinde Balkan malzemesi veren düz yerleşmeler vardır. Bu yörede höyükleşme pek görülmez. Genellikle Ezero - Sveti Krilovo ya da Mihaliç türü çanak çömlek veren küçük yerleşim yerlerine rastlanmıştır (Özdoğan 1996: 349). Bu da İTÇ boyunca Trakya'nın iç kesimlerinin Bulgaristan kültür alanları

³² Kazılar hakkında bakınız sayfa 57.

³³ Ayrıca bakınız Bieg (2002).

³⁴ Aslı Erim Özdoğan ile konuşma sırasında bu bilgi edinilmiştir.

içinde olduğunu, çok seyrek ve fakir bir yerleşme dokusunun bulunduğunu göstermektedir. Trakya'nın içlerinde Anadolu mal gruplarına ait çanak çömlek parçalarına Keşan ilçesi Mezarlık Tepe ile İpsala'daki Arpalık Tepe gibi yerleşmelerde rastlanmıştır. Ayrıca İlk Tunç Çağı'nın sonuna doğru bölgede yerleşme yerlerinde azalma görülür. Kırklareli Kanlıgeçit ve Edirne Kaynaklar II / Sülecik gibi Anadolu kökenli iki yerleşme “Trakya'nın iç kesimlerindeki Anadolu kökenli ticari merkezleri” olarak yorumlanmaktadır (Özdoğan 1996: 349).

Trakya'nın Karadeniz kıyısında ise bu evreye ait yerleşme tespit edilememiştir. Bu durum kuzey kesimin tamamıyla ormanlarla kaplı olmasına ve yerleşmeye uygun olmamasına bağlanabilir. Göçerlere ait olabilecek mevsimlik yerleşmeler ise bu yeşilliğin altında hapsolmuş, kıyıda uygun koylardaki yerleşmeler de daha sonraki dönemlerin yerleşmeleri altında kilitlenmiş olabilir ya da yukarıda sözünü ettiğimiz (s. 28), Bulgaristan'nın Karadeniz kıyısındaki batık yerleşmeler gibi deniz seviyesi değişimlerine bağlı olarak suyun altında kalmış olabilirler.

STÇ'nin sonuna doğru Kuzey Karadeniz Bölgesi'nden Trakya'ya yeni ve büyük bir göç dalgası olmuştur. İp baskı bezemeli ve yumrucuklu çanak çömlek, megalitik anıtları ve küçük mezar tepeleri ile belirlenen bu kültüre ait, küçük yerleşmelere, Gelibolu yarımadası dışında Trakya'nın her yerinde rastlanmaktadır.

Bu yerleşmelerin hiçbirinin savunmaya elverişli konumda olmaması, bu bölümde genel bir barış ortamına işaret etmektedir. Bu kültürün İlk Demir Çağ içlerine kadar varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Güney Marmara Bölümü'nde, ise Troia ve Avşa Adası dışında ne bu tür çanak çömleğe, ne de İlk Demir Çağ'a tarihlenebilecek her hangi başka bir malzemeye rastlanmamıştır (Özdoğan 1996).

OTÇ ve STÇ ile ilgili bilgi ise yok gibidir. Kilisetepe ve Protesilaos'daki Troia VI çanak çömleğinin varlığı Gelibolu Yarımadası'nın II. bin boyunca Anadolu etkisi altında kaldığını göstermektedir. Pandırbahçe ve Keşan'ın kıyı kesiminde de bazı Troia VI çanak çömlek parçaları bulunmuştur (Özdoğan 1994b: 157). Bununla beraber bulunan parçaların sayısının Troia VI tabakası ile doğru bir ilişki kurmak için oldukça azdır. Bazı çanak çömlek parçaları yaklaşık olarak II. binin ilk yarısına tarihlendirilmişlerdir. Batı Trakya Bölümü'nden Yunanistan'daki Kastanas yerleşmesinin başlıca sonuçları da bu görüşü destekler niteliktedir. Kastanas'tan

çıkan malzeme bütün OTÇ boyunca ve STÇ'nin çoğunda Troas ile bazı benzerliklere işaret eder (Özdoğan 1994b: 157).

Doğu Trakya'da ise İTÇ verilerinin daha fazla olmasına rağmen Orta ve Son Tunç Çağı verileri daha yetersizdir. Buradaki ana problem II. binyıl malzemesini tanımak veya onları III. bin yılın el yapımı mallarından ayırt etmektir. Durum ne olursa olsun bütün olası malları II. bin yıl içine dahil edilse bile buluntu veren yerler çok az, küçük ve gösterişsizdir.

Doğu Trakya'da hiçbir yerde Bulgaristan'daki gibi yerleşmeler bulunamamıştır. Belki araştırmalar sırasında II. bin yerleşmeleri, gözden kaçırılmış ya da daha kuvvetli bir ihtimal olarak Vize, Edirne, Çorlu, Lüleburgaz ve Babaeski gibi büyük Hellenistik veya Roma dönemi yerleşmelerinin altında kalmış olabilir. Nitekim Çömlektepe ağır bir şekilde yapılaşma altında kalmış ve bazı çukurlarda Roma dönemi çanak çömleği görülmüştür (Özdoğan 1994b: 157).

Marmara Denizi'nin kuzey kıyılarında, önceleri II. bine ait buluntu veren tek yerin Karaevlialtı yerleşmesi olduğu biliniyordu (Özdoğan 1996) ancak daha sonra Menekşe Çatağı'nda yapılan kazılar bize II. binde buluntu veren tek yerin Karaevlialtı yerleşmesi olmadığını göstermiştir. II. binde kıyıdaki yerleşmelerin az sayıda olmasının sebebi belki de nehir ağızlarındaki koyların alüvyon ile dolması ya da meydana gelen tektonik hareketlerdir. Karaevlialtı Tekirdağ merkezine yakın bir kıyı yerleşmesidir. Yerleşmenin çoğu Arkaik, Helenistik, Roma ve Bizans dönemine ait kalıntılarla örtülüdür. Bununla beraber yüksek sarp kayalık arasında küçük bir höyüğün görüldüğü bildirilmektedir (Özdoğan 1996). Troia VI buluntularının yanı sıra Troia'ya yabancı parçalara da rastlanmıştır. Bu siyah metalik mal grubu biraz gri mal olarak bilinen çanak çömleğe benzetilmektedir. Doğu Trakya ve Anadolu'nun hiçbir yerinde bu farklı mal grubuna rastlanmamakla beraber Bulgaristan'da bir Tunç Çağ yerleşmesi olan Galabovo'da bu tip çanak çömleğe rastlanmıştır. Bu grup Bulgaristan için önemli ve benzersizdir. Ayrıca Anadolu'dan geldiği belli olan çark yapımı bütün çömlekler de burada bulunmuştur. Bu mallar Galabovo'nun OTÇ tabakasına ait değişik mimari tabakalarda ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda "Suriye şişesi" ile de aynı tabakalarda bulunmuştur ve Trakya'daki tek örneği de Karaevlialtı'ndadır (Özdoğan 1994b: 158). Bu iki yerleşme arasındaki benzer buluntuların varlığı Marmara kıyıları aracılığı ile sağlanan, Balkanlar'ın Tunç Çağı

ile Anadolu arasındaki ilişkiye dair tek somut kanıttır. Elbette bu ilişkilerin varlığına dair daha çok veriye ihtiyaç vardır.

Ayrıca Trakya'da Miken ya da Hitit etkilerinin görülmediği kaydedilmektedir (Özdoğan 1996: 350; Özdoğan 1994b: 152). Miken parçalarına ne Trakya'da ne de Troia dışında Güney Marmara Bölümde rastlanmıştır. Burada sürpriz olarak Şarköy yakınlarında bulunan, içinde ayrıca tipik bir Miken kılıcı (Res. 2) olan 140'ın üzerinde metal buluntudan oluşan buluntu topluluğu oldukça ilginçtir (Harmankaya 1995). Bu konunun yapılacak araştırmalarla açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

3.1.2. Güney Marmara Bölümü

Bölgenin (Harita 6b) tabakalanması ile ilgili anahtar görevini gören yerleşme yeri Troia'dır³⁵. Troas'daki tarihöncesi arkeolojik yerleşmelerin araştırılma nedeni, Troia'nın yerini saptamaya yönelik çabalardır. Karamenderes Nehri'nin bu alandaki yatağı, önemli bir çıkış noktası oluşturur. Troia'nın yakın çevresinde, Troia Tarihi Milli Parkı içindeki yerleşmeler, Troia Projesi'nin 90'lı yıllarda yaptığı yoğun yüzey araştırmalarıyla ortaya çıkarılmıştır. Troia I'ın yapı katlarındaki çanak çömlek üretim tekniklerinin, kap biçimlerinin İTÇ'de, özellikle Marmara kıyıları boyunca, bölgeye hakim olduğu görülmektedir. Troia yakınlarında yer alan Beşik Yassitepe ve Hanaytepe de Troia I ilişkilerini yansıtmaktadır. Güney Marmara'da, Son Kalkolitik Çağ'dan İTÇ'ye geçişi tabakalı olarak veren en iyi yerleşme ise Kumtepe'dir.

Güney Marmara Bölümü'nde II. binyıla ait bulunan yerleşimlerin sayısı Troia II – V'e ait yerleşimlerden sayıca azdır. Bununla beraber bunların çoğu oldukça büyüktür. Bunların arasında Edremit yakınlarındaki Araplar Höyüğü ve Yenişehir ovasındaki Çardak bu dönem içindeki kent merkezleri olarak düşünülebilir. Bu yerleşimler arasında ayrıca İvrindi ile sınırlandırılmış Erdek- Edincik'deki Bardakçı Höyük, Balıkesir düzlüğündeki Ovaköy – Üyücek ve Gökçeyazı Üyücek önemlidir

³⁵ Troia'nın ve Akdeniz'deki yerleşimlerin urbanismi hakkında bakınız Bintliff (2002)

(Özdoğan 1994b: 157). Ayrıca küçük köyler veya tarımsal çiftliklere işaret eden az sayıda düz yerleşmeler vardır.

Troas yöresinde³⁶ STÇ'ye ait yerleşmelerin dikkati çeken özelliklerden biri, Troia I dönemi yerleşmeleri ile hemen hemen aynı özellikleri taşıyan yerlere kurulmuş olmalarıdır. Yerleşmelerin hemen deniz kıyısı ya da ona çok yakın yerlerde oldukları görülür. Ancak İda Dağı'nın eteklerindeki Yeşilköy yerleşmesi, farklı bir topografik konumdadır. Yine Troia'nın yakın çevresindeki Son Tunç Çağı yerleşmelerinden Eski Hisarlık ve Ballı Dağ'daki yerleşmeler de Troia gibi savunma duvarına sahiptir (Aslan 2004).

Troia'nın yakın çevresindeki bilinen yerleşmelerin çoğu köy karakterlidir. Troia'nın güneyindeki yüksek yerlerde kurulan bu yerleşmeler Karamenderes vadisini kontrol ederek Troia'nın korunmasına hizmet etmiş olabilirler. Aşağı Karamenderes Ovası'nın dışındaki alanlarda bu döneme ait çok az yerleşme bilinir. Kıyı kesiminde, Beşik Tepe³⁷ gibi burna kurulmuş tipik yerleşmelerden biri de Limantepe'dir³⁸. İç kesimdekiler ise Savrantepe, Adatepe, Kümbet Kocabahçe³⁹ ve Bayramiç yakınlarındaki Çiftliktepe'dir⁴⁰. Savrantepe'nin bu yerleşim sistemindeki işlevinin Araplar Vadisi'nden Troia Ovası'na giden yolu kontrol etmek olduğu öngörülmektedir (Aslan 2004).

Troas'da, büyüklüğü savunması ve arkeolojik buluntularıyla ele alındığında Troia ile karşılaştırılabilecek şu an itibarı ile başka bir yerleşme yoktur. Bilinen yerler ise, Troia I Kültürü'ne ait yerleşmelerin üstüne kurulmuş zayıf kültür tabakaları olan yerlerdir. Troia'nın, stratejik konumu, büyüklüğü, kalesi ve Tunç Çağ boyunca devam eden kültür silsilesi ile Karamenderes Deltası'ndan Bayramiç Ovası'na kadar uzanan alanda merkezi bir rol oynadığı söylenebilir. Günümüzde Karamenderes tarafından alüvyonlarla doldurulduğu için görülmeyen, içlere kadar sokulan liman ticari olarak, Karamenderes Deltası ve yakın çevresindeki bereketli tarım alanları ise zengin besin kaynakları bakımından Troia'ya avantaj

³⁶ Troas Bölgesi için bakınız Bieg (2002).

³⁷ Kolonai

³⁸ Larissa

³⁹ İlk defa Cook (1974) tarafından saptanmıştır. Höyükde İTÇ dışında Troya VI, Geç Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait çanak çömlekler de bulunmuştur.

⁴⁰ Höyük Cook (1971) tarafından saptanmıştır. Orta Tunç ve Son Tunç Çağı'na ait malzemeler de ele geçmiştir.

sağlamaktaydı. Gelibolu Yarımadası'ndaki büyük höyüklerden Kilisetepe ve Edremit Ovası'ndaki Araplar, Troia kadar büyük höyükler olmasa da büyük olasılıkla, bu bölümde ikincil merkezlerdi (Aslan 2004). Günümüzde Eceabat ilçe merkezinde bulunan Kilisetepe Höyüğü, Troia'nın yarı büyüklüğündedir ve Troia'yı kuzeyden, Trakyalı halklardan gelebilecek saldırılara karşı koruma işlevine sahip olmalıdır. Troia'nın yakın çevresindeki yerleşmelerin işlevlerinin, hem Troia'yı koruyan bir dış alan oluşturmak, hem de merkezdekilere yetecek kadar tarım ürünü sağlamak olabilir.

Balıkesir yöresinde de yüzey araştırmaları yapılmıştır. Bu yörenin önemi coğrafik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Marmara ve Avşa gibi adalar yoluyla Trakya'dan kolay ulaşılabilirliği, Kocaçay, Susurluk gibi büyük akarsularla sulanan geniş ve verimli ovalara sahip oluşu, İvrindi üzerinden Ege'ye açılan doğal yolun üzerindeki konumu açısından, Balıkesir, Ege - Anadolu – Balkan ilişkileri ile ilgili ilginç sonuçlar verebilecek bir yöredir. Balıkesir yöresi French (1967) tarafından kısaca araştırılmış ve özellikle Yortan kültürü ile ilişkili İlk Tunç Çağ çanak çömleği veren höyükler saptanmış ancak M.Ö. III. bin yıldan daha eski olan dönemler ile ilgili hiç veri bulunamamıştı. Özdoğan'nın (1987a) daha sonra burada yaptığı araştırmalarda yörede Paleolitik Çağ'a bir buluntu yerini saptamış olması, İTÇ'den eskiye giden yerleşmelerin bulunabileceği umudunu arttırmıştır⁴¹.

Balıkesir Gönen – Manyas ve İvrindi ovalarındaki, kalın alüvyon dolgularından dolayı İTÇ' den daha eski yerleşme yerlerinin bulunamaması, araştırmacıları, daha değişik çevre koşullarına sahip olan dağ arası ovalarının araştırılmasına yöneltmiştir (Özdoğan 1989). Burası Ege kıyı şeridi ile iç kesimler arasındaki zorunlu doğal geçiş yolu üzerinde olmasının yanı sıra bölgenin hammadde ve doğal kaynaklar açısından kıyı ve alüvyon ovalarına oranla da daha zengindir. Bütün bu etkenlere karşılık, bu yörenin yoğun bitki örtüsü ile kaplı oluşu, bölgenin genç tektonik hareketler açısından çok hareketli olması araştırmada önemli engel oluşturur.

Balıkesir yöresinde, şimdilik yalnız mezarları ile temsil edilen, ilk defa Yortan'da bulunduğu için “Yortan Kültürü” olarak adlandırılan ve siyah, gri, koyu

⁴¹ Balıkesir yöresi yüzey araştırmaları için ayrıca bakınız Beksaç (2000), (2001) ve (2002).

kahverengi astarlı, iyi pişirilmemiş bazıları açkılı kaplar ve oyuk, yiv, çizi ve beyaz boya ile bezenmiş çanak çömlek ile tanınan bu kültürün etkilerini görmekteyiz (Özdoğan 1987a). Yortan, Babaköy, Ovabayındır ve Soma gibi Balıkesir - Manisa çevresinde var olan bu kültürün güneye Muğla'ya kadar uzandığı kaçak kazılarla ortaya çıkmıştır (Harmankaya ve Erdoğan 2002a: 18).

Özdoğan (1989) ve ekibi Çan, Yenice, Biga, Bayramiç ile Bandırma'ya kadar olan kıyı şeridinde de çalışmışlardır. Arkeolojik açıdan Yenice – Pazarköy ovalarının en ilginç tarafı, önemli altın ve gümüş maden yataklarının bulunduğu Balya vadisi ile Troas yöresi arasındaki doğal geçiş yolu üzerindeki konumlarından kaynaklanmaktadır. Daha sonra da değinileceği gibi, Balya vadisindeki maden ocakları, Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar verimliliğini sürdürmüş olan önemli yataklardır. Değerli madenler kadar diğer hammaddeler açısından da önem taşıyan bu bölge ile Çanakkale Boğazı arasında olabilecek herhangi bir ilişkinin Yenice – Pazarköy ovalarında belgelenebileceği düşünülmüştür. Burada ilk iskan izlerinin Üst Paleolitik Çağ sonu ile birlikte başladığını, çanak çömleksiz Neolitik Çağ sonlarına kadar devam ettiğini, bunu izleyen uzun bir döneme ait yerleşme izine şimdilik rastlanmadığı bildirilmektedir (Özdoğan 1989). İleride yapılacak daha ayrıntılı bir çalışmada, büyük bir olasılıkla, tarihöncesi dönemlere ait düz yerleşme yerleri belirlenebilir. Bu yörede yapılacak ayrıntılı bir çalışmanın Anadolu tarihi coğrafyası ve özellikle yol sistemleri ile ilgili önemli ipuçları vereceği ortadadır.

Geniş bir çöküntü ovası niteliğinde olan Çan Ovası ise, batı yönünde Etili Ovası ile birleştikten sonra, dik ve engebeli bir geçiş bölümü ile sona ermekte; buna karşılık kuzey yönünde Çan Ovası, Çan ve Biga Çayları boyunca uzanan vadi sistemleri ile oluşan doğal geçitler ile Marmara Denizi'ne bağlanmaktadır. Ayrıca yine kuzey yönünde Kocadağ deresinin açtığı daha dar ve derin vadi sistemleri ile Çanakkale Boğazı'na ulaşmak mümkündür. Ovanın orta kesimlerinde yer yer kalın geç alüvyon dolgular görülmekle birlikte, bunların örtü gibi tüm ovayı kaplamadığı, ovanın ortasındaki derenin hemen kenarında bulunan Üyücekler Mevkii höyüğünden anlaşılmaktadır.

Yine bu araştırmalar çerçevesinde Çan ovasında saptanan en eski buluntu yeri, tipolojik olarak Orta Paleolitik Çağ'ın sonlarına tarihlenen alet topluluklarıdır (Özdoğan 1989). Çalca Mevkii'nde yapılan araştırmalarda Neolitik Dönem'e ait

yerleşime rastlanmıştır. Kalkolitik döneme ait yerleşim izlerine ise rastlanmamıştır. İTÇ'ye ait tek höyük olarak Üyücekler Mevkii saptanmıştır (Özdoğan 1989). Ancak bir ovanın ortasında, derenin ilk sekisi üzerinde yer alan höyük M.Ö III. bin yılın tümünü kapsayan malzeme vermiştir. İTÇ başlarının, yani Kumtepe Ib – Troia I yerleşmelerinin Balıkesir ve Çanakkale yörelerinde çok yoğun olduğu önceki çalışmalardan bilinmekteydi⁴². Ancak Troia II ve özellikle Troia III yerleşmeleri kıyı kesimlerinde bile oldukça enderdir. Önemli bir kültürel değişimin yer aldığı bu döneme ait büyükçe bir yerleşmenin Çan ovası gibi kapalı bir havzada bulunması MÖ III. bin yıldan II. bin yıla geçiş süresi içinde Kuzeybatı Anadolu'daki olayları anlamamıza oldukça yardımcı olacaktır. Üyücekler Mevkii'nin yüzey buluntuları arasında, şimdiye kadar Anadolu'da, Troia dışında, hiçbir yerden bilinmeyen insan yüzlü kapakların da bulunması buranın önemini arttırmaktadır (Özdoğan 1989). Burada yapılacak bir kazının bölge tarihi açısından oldukça aydınlatıcı olacağı şüphesizdir. İlk Demir Çağ yerleşmelerine Çan yöresinde rastlanmamıştır.

Daha önce hiç tarihöncesi yerleşme yerleri açısından incelenmemiş olan Biga yöresi de yine bu araştırma kapsamında incelenmiştir. Marmara Denizi'nin güneybatısında yer alan Biga ovası, her ne kadar doğuda kıyı ovası ile bağlı ise de, kuzeyde Karabiga'nın yükseltisinden, Kocadere'nin ağzından itibaren deniz ile bağlantısı kesilmektedir. Bu nedenle nehrin iç kısımlarda kalın alüvyon dolgular bıraktığı, zaman zaman burada bataklık ve küçük göller oluşturduğu bildirilmektedir (Özdoğan 1989). Buna karşılık ovadaki küçük yükseltiler ve özellikle ovayı güney ve batıdan sınırlayan sırtlarda çok sayıda yerleşme yerine rastlanmıştır. Bu bölgenin iskan tarihinin Neolitik Çağ başlarına kadar indiği anlaşılmaktadır. Ancak olasılıkla araştırma süresinin kısıtlı olmasından dolayı Biga yöresindeki araştırmalar sırasında çanak çömlekli dönemlere ait her hangi bir buluntu yerine rastlanmamıştır.

Çanakkale – Bayramiç çevrelerinde Karamenderes Nehri'nin güney yakasında Çiftliktepe olarak adlandırılan, Tunç Çağ'ın tüm evrelerine ait malzeme veren bir höyük bulunmuştur. Balıkesir – Edincik yöresinde ise Kalkolitik – İTÇ malzemesi veren iki höyük saptanmıştır.

⁴² Bkz. French (1969)

Marmara Denizi içindeki Avşa Adası Manastır Mevkii ise batık İTÇ yerleşmesi de, olasılıkla tektonik bir nedenle Marmara Denizi'nin yükselmesi ile su altında kalmıştır⁴³.

3.1.3. Doğu Marmara Bölümü

Trakya'nın Marmara kıyıları boyunca sık aralarla rastlanan İTÇ höyüklerinin gerek Karadeniz kıyısında, gerekse İstanbul'un doğusunda birden yok olması, Paleolitik Dönem hariç diğer dönemlere ait ne Trakya ne de Anadolu kökenli kültürlerle hiç rastlanmaması, yörenin coğrafi konumu ve yaşam için uygun ortamı göz önüne alındığında, oldukça ilginçtir (Harita 6c). Olasılıkla bu durum, yörenin jeomorfolojik yapısı ve kalın alüvyon birikimi ile ilgilidir. Ayrıca Karadeniz'deki batık Tunç Çağ kentlerinin varlığını da göz önünde tutmamız gerekir. Dolayısıyla Karadeniz ve Marmara arasında meydana gelen bir deniz seviyesi değişimi olasılığı⁴⁴ karşımıza çıkmaktadır (Özdoğan 2003a).

Tarihöncesi yerleşmelerin, daha önceden French'in (1967) çalışmalarından bilinen İznik - Yenişehir yöresinde Özdoğan (1985) tarafından yeniden yapılan yüzey araştırmalarında, bu yörenin daha çok İçbatı Anadolu ve Ege ile benzeştiği saptanmıştır. Yöredeki höyüklerin bilinen en kuzey sınırı İznik Gölü'nün hemen kuzeyinden geçmektedir. İznik Gölü yörede yerleşim için önemli bir yerleşim sahasıdır ve Samanlı Dağları'nın hemen güneyindeki bir tektonik çöküntü alanı içinde oluşmuştur.

Yenişehir havzasının batı kısmında, bugün tümü ile kurumuş, büyük bir gölün bulunduğu ve tarih öncesi yerleşmelerin de bu gölün çevresinde yer aldığı belirtilmektedir (Özdoğan 1985). İznik ve Yenişehir çevresinde alüvyon dolguların çok kalın olmasından ötürü yüksek höyüklerin dışında düz yerleşmelere rastlama olasılığı oldukça düşüktür.

⁴³ Bakınız Özdoğan (1986c) ve Günsenin (1996).

⁴⁴ Bu konuya ayrıntılı olarak 4. bölümde yer verilecektir.

İzmit – Yenişehir yöresinin Tunç Çağ çanak çömleği III. bin başından II. bin yıl sonuna kadar Demircihöyük – Beycesultan silsilesi ile benzerlik göstermektedir (Özdoğan 1985). Daha batı ile özellikle Troas Yöresi ile olan ilişkilerin İçbatı Anadolu ile olan ilişkilere oranla daha zayıf olduğu, ancak hiçbir zaman da tam olarak kesilmediği anlaşılmaktadır. Troia I döneminde, Marmara kıyılarında hakim olarak gözüken bazı kap biçimleri ile bezeme türlerine, İzmit – Yenişehir yöresinde hiç rastlanmamış olması İTÇ kültür alanlarının sınırlarının anlaşılması bakımından ilginçtir.

İTÇ'nin son evreleri ile OTÇ'nda İzmit – Yenişehir yöresinde önemli bir gelişmenin olduğu Çardak, Karadin, Çakırca, Postinbaş Tepe gibi kent höyüklerinin ortaya çıkmasından anlaşılmaktadır (Özdoğan 1985). Bu gelişmenin Anadolu'nun tarihi coğrafyası bakımından ne gibi bir önem taşıdığı ileride yapılacak kazılarla ortaya çıkacaktır. Ancak burada elde edilen en önemli sonuç, Trakya tarihöncesi çanak çömleği ile benzeşen hiçbir parçaya rastlanmamış olmasıdır. Nedenleri ne olursa olsun bu sonuç Trakya'da elde edilen verilerle ve Kocaeli Yarımadası'ndaki yerleşme yeri eksikliği ile uyumludur. Yerleşmeye çok uygun olan İzmit körfezi kıyılarında, yukarıda bahsedildiği gibi, yerleşimlere rastlanmaması da bulmacanın eksik parçalarını oluşturmaktadır.

3.2. Kazılar

3.2.1. Trakya Bölümü

Trakya Bölümü'nde, Kanlıgeçit, Toptepe, Menekşe Çatağı, ve Karaağaçtepe olmak üzere dört yerleşimde kazılar yapılmıştır (Harita 7). Bunlardan Kanlıgeçit ve Menekşe Çatağı'nda yapılan kazılar geniş kapsamlı yıllarca süren kazılarken, Toptepe ve Karaağaçtepe'de yapılan çalışmalar kurtarma kazısı niteliğinde, kısa süreli kazılardır. Dolayısıyla bu bölümde yapılan bilimsel kazılar oldukça azdır.

Kanlıgeçit⁴⁵ yerleşmesi, Kırklareli il merkezinin güneyinde, Haydar Dere'nin iki yakasında yer alır. İlk bulunduğu zaman demiryolu ve dere tarafından parçalanmış halde bulunan alan, üç ayrı yerleşim yeri olarak ele alınmış ve Kanlıgeçit Kuzey, Kanlıgeçit Güney ve Kanlıgeçit Doğu olarak isimlendirilmiştir (Özdoğan ve Parzinger 1995). Kanlıgeçit Mevkii'nde yapılan kazılarda İlk Tunç Çağı'na ait akropol, iç kale, yukarı şehir ile bunu çevreleyen aşağı şehir bulunmuştur (Res. 3).

Kanlıgeçit Kuzey'de akropol kısmında yapılan kazılarda, en üstte anıtsal kapılı sur ile çevrili bir yerleşime, onun altındaki tabakada ise İTÇ III'ün sonuna ait tümü ile Anadolu özellikleri gösteren, temenos duvarı ile çevrili taş temelli, ikisi iyi korunmuş üç megaron yapısına, daha altta İTÇ III'ün başlarına tarihlenen ince bir tabakaya ve onun altında da Balkanlar'ın Geç Ezero - Sveti Krilovo malzemesi veren ve şiddetli yangın geçiren kalın tabakaya rastlanmıştır (Özdoğan 2001b).

Megaronların yer aldığı tabakada bulunan çanak çömleklerin tümü İTÇ III'ün sonuna ait İç Anadolu - İç Batı Anadolu Bölgesi özellikleri göstermektedir. Ayrıca megaron yapılarının yanındaki avluda geyik boynuzundan yapılmış çekiç - kazmalar ortaya çıkarılmıştır. İTÇ III'ün başına tarihlenen tabakada büyük bir bölümü çark yapımı olan Anadolu gelenekli kırmızı astarlı çanak çömleklere (Res. 4) rastlanmıştır (Özdoğan 2000). Bu çanak çömleklerin, küçük testicikler, çift ağızlı kap, boynuz çıkıntılı tabak gibi biçimleri de bulunmaktadır. Ayrıca bölgenin siyah parlak açkılı ve kaba el yapımı yerel çanak çömleği de aynı tabakalar içinde ele geçmiştir. Bir alt tabakada ise, Balkanların tipik Geç Ezero - Sveti Krilovo türü çanak çömlekleri bulunmuştur.

Kanlıgeçit Güney'de yer alan aşağı şehirde yapılan sondajlarda ise İTÇ III'e ait tabakaların altında Balkanlar'ın Ezero malzemesi içeren ince bir tabaka ve ana toprağa oyulmuş, içinden Balkanlar'ın Son Kalkolitik Pre-Cucuteni ve Gumelnita türü çanak çömlek veren iki çukur bulunmuştur. Kanlıgeçit'de Hellenistik Dönem'de de yerleşildiği anlaşılmaktadır. Aşağı Şehir olarak tanımlanan kısımda yapılan

⁴⁵ Yerleşim yeri ilk kez 1981 yılında M. Özdoğan tarafından saptanmıştır. 1994 yılında M. Özdoğan ve H. Parzinger başkanlığında bir ekip tarafından kazılmaya başlanmış, H. Parzinger'in kazı ekibinden ayrılmasından sonra kazı M. Özdoğan yönetiminde sürdürülmüş, 2000 yılından itibaren de ekonomik sebeplerden dolayı devam edilememiştir.

kazılarda, kültür toprağının dere seviyesinin altında devam ettiği görülmüştür. Derenin taşıdığı kalın alüvyon dolgu alttaki yerleşimi oldukça derinde bırakmıştır. Yerleşmenin olduğu sıradaki çevresel özelliklerin günümüzden çok farklı olduğu anlaşılmaktadır.

Kanlıgeçit, İTÇ başında Balkanlar'ın Geç Ezero Kültürü ile aynı özellikleri taşıyan küçük bir yerleşime sahiptir. İTÇ III'de, kökeni İç Batı Anadolu Bölgesi olduğu anlaşılan bir grubun yerleşimi yeniden düzenlediği anlaşılmaktadır. Yerleşimde, yönetim ve tapınak yapıları, alt şehir, savunma duvarı gibi kent özellikleri görülmektedir. Megaron tipi yapılar, Troia tipi megaronların hemen hemen aynıdır. Geçitli anıtsal kapı ise Troia'dan çok İç Anadolu özellikleri göstermektedir (Özdoğan 2001b). İTÇ III mimarisi ve çanak çömleğinin Anadolu özellikleri göstermesi, Kanlıgeçit'in bu son dönemde bir koloni yerleşmesi olduğunu düşündürmüştür.

Toptepe⁴⁶ höyüğü ise, Tekirdağ il merkezinin doğusunda, Marmara Ereğlisi'nin batısında kıyıda kayalık bir burun üzerinde yer alır. Olasılıkla bu kayalık burnun iki tarafındaki küçük girintiler, tekneleri muhafaza etmek için uygun bir koy vazifesi görmüştür. Höyük konisi dışında, kuzeye doğru uzanan teras üzerinde yerleşme devam etmektedir. Höyüğün hemen yanında, ayazma suyu olarak kullanılan küçük bir pınar, buradaki insanların su ihtiyacını karşılamış olmalıdır.

Höyükte yapılan yüzey toplamaları sırasında, İlk Tunç Çağı, Hellenistik ve Arkaik Dönem çanak çömlekleri ele geçmiş ve höyük konisini oluşturan dolgunun büyük bir bölümünün İTÇ I - II⁴⁷ evresine ait olduğu görülmüştür (Özdoğan 1991a). Koyu renkli açık olan çanak çömlekler (Res. 5-9) Kumtepe Ib, Troia I ve Bulgaristan'ın Sveti Krilovo evresi ile benzerlik göstermektedir (Özdoğan 1990b). Toptepe'den toplanan çanak çömlek İTÇ I - II'ye tarihlendirilmektedir⁴⁸.

⁴⁶ İlk olarak 1966 yılında D.H. French tarafından saptanmıştır. Tatil sitesi tarafından tahrip edilen höyüğün küçük bir kısmında, Özdoğan (1991a) yönetiminde kurtarma kazısı yapılmıştır. Günümüzde Kaptan 2 adlı bir tatil sitesinin içinde bulunan ve yoğun tahribat nedeniyle artık pek bir şey kalmamıştır.

⁴⁷ Kumtepe Ib ve Troia I

⁴⁸ D.H. French bazı parçaların Troia II veya III - V dönemine tarihlendirilmesi gerektiğini belirtmekteyse de, M. Özdoğan Troia II - V dönemine ait olabilecek parçalara şüpheyle yaklaşılması gerektiğini savunmaktadır.

Kıyıda yer alan bir diğer yerleşme olan Menekşe Çatağı⁴⁹, Tekirdağ il merkezinin batısında, Marmara Denizi kıyısında kayalık taraçaların üzerinde, Menekşe Deresi'nin ağzının her iki yanında Doğu ve Batı Çatak olarak adlandırılan yayvan biçimli tepeler üzerinde yer almaktadır (Res. 10). Doğu ve Batı Çatak kıyısı 10 m yüksekliğinde kayalardan meydana gelmiş altında küçük kumsallar olan bir yalıyar oluşturmaktadır. Höyük yakınlarında iki tatlı su kaynağı bulunur. Doğu höyüğün olduğu kısımda iki yükselti vardır. Doğu Çatak'ın bir kısmı Marmara Denizi tarafından kesilmiştir.

Menekşe Çatağı Batı yerleşmesinde, en üst tabaka Hellenistik Döneme tarihlenmiştir. Alt tabakalarda ise Balkan özellikleri ile birlikte Anadolu etkilerinin de görüldüğü İTÇ I - II ve Toptepe Kültürü'nün görüldüğü, Aşağı Pınar III. tabaka ile çağdaş Orta Kalkolitik Çağ tabakaları bulunmuştur (Özdoğan ve Işın 1999). Ancak tepedeki kesin dağılımı henüz saptanamayan, MÖ II. binyıl ve Demir Çağ'a ait yerleşmelere ait kanıtlar da ele geçmiştir (Erim-Özdoğan, Aksaç ve Işın 2002).

Doğu Çatak'da dört tabaka belirlenmiştir. Bunlar sırasıyla, Hellenistik Dönem'e ait çukurlar ve adak çukurları, İlk Demir Çağı'na ait evre, İTÇ'ye tarihlenen ahşap dikme dizilerinin çevresinin bol kumlu killi toprak ile sıvanması şeklinde oluşturulmuş, çukur tabanlı söbe barınakların olduğu evre ve yine İTÇ'ye tarihlenen dörtgen planlı kerpiç yapılar evresidir.

İTÇ seramiği (Res. 11 -12) genel karakteri ile koyu renkli, açkılı iyi pişmiş mallardır. Ayrıca iyi pişmiş, nadiren açkılanmış, kırmızı astarlı mallar da çok yaygındır. Kırmızı malların orta pişmiş donuk astarlı, orta kabalıkta olanları Kalkolitik dönemde de görülmektedir (Erim-Özdoğan, Aksaç ve Işın 2002). Bezekli kaplar ise sayıca azdır. İçe kıvrık ağızlı kase biçimleri yaygındır. Ağız kenarlarının üzerlerine bu dönem için son derece tipik olan ip delikli tutamaklar yerleştirilmiştir. Birkaç tane depas kulbu ve ağız parçası bulunmuştur ancak bu tip yaygın değildir (Erim-Özdoğan, Aksaç ve Işın 2002). Kazı ekibine göre Menekşe Çatağı İTÇ I – II malzemeleri Troia I-II ve Bulgaristan Sveti Krilovo evresi ile benzerlik göstermektedir (Özdoğan ve Işın 1999). Menekşe Çatağı'nı MÖ III. binyıl başlarında

⁴⁹ İlk olarak 1960'lı yıllarda M.A. Işın bu yerleşimi İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı'na haberdar etmiştir. 1993 yılında da şu anda Tekirdağ Müzesi müdürü olan M. A. Işın ile A. Erim Özdoğan'ın bilimsel başkanlığında ve M. Özdoğan'ın bilimsel danışmanlığında kazılara başlanmıştır. Kazılar halen devam etmektedir.

gelişen Anadolu ticaret ağına bağlı bir merkez olarak düşünebiliriz. Menekşe Çatağı'nın günümüzdeki konumu, gemilerin yanaşmasına uygun değildir. Olasılıkla deniz tarafından tahrip olmadan önce küçük bir burun üzerindeydi ya da Menekşe Deresi büyük bir koy oluşturmaktaydı.

Gelibolu'nun güneybatısında yarımadaının en uç noktasında yer alan kazısı yapılan bir diğer yerleşme Karaağaçtepe'dir ⁵⁰. Morto Körfezi'nin 1 km uzağında, Kirte Deresi'nin kuzey sekisinde yer alan orta büyüklükte bir höyüktür. Dar ve dik iki terası mevcuttur ve çevresi tarım arazileriyle kaplıdır. Gelibolu yarımadasının en uç noktasında bulunan bu höyük konumu itibari ile bölgedeki en önemli İlk Tunç Çağı yerleşme yerlerinden biridir.

1921 - 23 yıllarında gerçekleştirilen kazılar sonucunda höyüğün en üstündeki tabaka, Bizans Dönemine tarihlenmiştir (Harmankaya ve Erdoğan 2002a). Troia I - II dönemine ait tabakalarda yine bu kazılar sırasında ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca Özdoğan (1983a) tarafından yapılan yüzey araştırmaları sonucunda kendisi, Neolitik Çağ'a ve Son Kalkolitik Çağ'a ait çanak çömleklerin varlığından söz eder.

Mimari ile ilgili ayrıntılı bir bilgi yoktur. Troia I – II yangın sonucu yok edilmiştir. Burada, kırmızı kerpiç ve kömürden oluşan bir tabakaya rastlanılmıştır. Troia I evresine tarihlendirilen çanak çömlek el yapımı, siyahtan griye doğru değişen koyu renkli ve ağızlıdır. Biçim olarak, içe kıvrık ağızlı veya içten kalınlaştırılmış ağızlı kaseler, testi (Res. 13), çömlek formları ve kapaklar vardır. Kaplar üzerinde çizgi, oluk veya plastik bezemelere rastlanmaktadır. III. ve IV. yapı katlarında çok tipik Troia II çanak çömlekleri görülmüştür (Harmankaya ve Erdoğan 2002a). Bunlardan Schilemann'ın *depas amphikypellon* adını verdiği uzun gövdeli, çift kulplu kadehler oldukça tipiktir (Res. 14). Kapların çoğunluğu kalın kırmızı astarlı ve parlak ağızlıdır. Pişmiş topraktan ağırşaklar ve dokuma tezgahı ağırlıkları vardır. Cilalı taş baltalar, öğütme taşları, havan elleri ve serpantin asa başı ve yüzeyden bir adet sap delikli çekiç bulunmuştur. Troia II dönemine ait tabakalarda tunç bir iğne ele

⁵⁰ İlk kez 1882 yılında H. Schliemann tarafından Protesilaos Tümülüsü iddiası ile kazılmıştır. 1921-23 yıllarında R. Demangel başkanlığında Fransız İşgal Kuvvetleri adına kazılar yapılmıştır. Özdoğan (1983b) başkanlığındaki bir ekip tarafından höyükten yüzey toplaması yapılmıştır. Ayrıca bakınız Özdoğan (1986a),

geçmiştir. Schliemann tunçtan ucu kıvrık bir hançerin çizimini vermektedir (Harmankaya ve Erdoğan 2002a). Bu hançer türünün ünik buluntuları arasındadır⁵¹.

3.2.2. Güney Marmara Bölümü

Marmara Bölgesi'nde, en fazla kazı yapılmış olan yer Güney Marmara bölümüdür. Burada başta Troia olmak üzere, dokuz kentte kazı yapılmıştır. Bunlar, Kumtepe, Beşik / Yassı Tepe, Hanay Tepe, İnboğazı Mağaraları, Ovabayındır, Babaköy, Bozcaada ve Yenibademli Höyük'tür. Kazı çalışmaları bahsedilen bütün yerleşmelerde aynı derece kapsamlı ve uzun soluklu olmamıştır. Bunlardan Babaköy ve Ovabayındır Yortan kültürünü temsil eden yerleşmelerdir. Bozcaada'daki yerleşme ve Gökçeada'daki Yenibademli Höyük ada yerleşimleri olarak dikkatimizi çekmektedir. Gökçeada'da kapsamlı bir kazı çalışması günümüzde de devam etmektedir. İnboğazı Mağaraları'nın olduğu mevkide de yalnızca bir mağarada kısa zamanlı bir kazı yürütülmüştür. Geri kalan diğer yerleşmeler de Troia çevresindedir ve benzer kültür alanı içinde kalmaktadır. Marmara Bölgesi'nde Troia, kilit bir yerleşme olduğu için daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Diğer kazılardan da sırasıyla bahsedilecektir.

Troia⁵², Çanakkale il merkezinin güneyinde, Karamenderes ve Dümrek nehirleri kıyısı alüvyonla doldurduğu için günümüzde Ege Denizi'nden 6 km, Çanakkale Boğazı'ndan 4.5 km uzaklıkta kalan, kıyı ovasına hakim Hisarlık Tepesi denilen bir yerdedir. İlk Tunç Çağ'da kentin yakınlarında, Dümrek ile Karamenderes nehirlerinin döküldüğü büyük bir koyun varlığı (Harita 9), yapılan jeomorfolojik araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır (Kayan 2001). Buradaki çalışmalarda olası

⁵¹ Karaağaç Höyüğü buluntuları bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndedir, ayrıntılı bir yayını yoktur.

⁵² Hisarlık Tepe, ilk olarak zamanında Çanakkale İngiliz konsolosu olan koleksiyoncu F. Calvert tarafından saptanmış ve höyükte 1863 ve 1865 yıllarında küçük bir alanda kazılar yapılmıştır. 1871'den 1890'a kadarda H. Schliemann, F. Calvert, R. Virchow ve W. Dörpfeld'i de ekibine alarak aralıklarla höyükte kazılar yapmıştır. H. Schliemann'nın ölümünden sonra da 1893-94 yılları arasında W. Dörpfeld, 1932 - 1938 yılları arasında da Cincinnati Üniversitesi adına C.W. Blegen kazılara devam etmiştir. Uzun bir aradan sonra 1988 yılında da Tübingen Üniversitesi adına M. O. Korfmann başkanlığındaki uluslararası bir ekip kazı çalışmalarına başlamıştır. Günümüze kadar devam eden kazının başkanlığını, 2005 yılında M. O. Korfmann'ın kaybindan sonra, Ernst Pernicka devralmıştır.

liman alanları saptanmıştır (Harita 8). İlk Tunç Çağ'da güçlü bir kale görünümünde olan Troia, sosyal ve siyasi otoritenin oluşmuş olduğu, çevresindeki ekonomik kaynakları değerlendiren ve yoğun ticaret yapan bir kent devleti şeklinde değerlendirilmektedir (Res. 15).

Hisarlık Tepe, dokuz yerleşme katı ve 41 yapı evresinden oluşmaktadır (Res. 16). Mevcut 14C tarihlerine göre Troia I M.Ö. 2920 – 2350; Troia II M.Ö. 2550 – 2250, Troia III 2250 – 2200, Troia IV M.Ö. 2.200 – 1900, Troia V M.Ö. 1900 – 1700, Troia VI M.Ö. 1700 – 1300, Troia VIIa M.Ö. 1300 – 1200, Troia VIIb M.Ö. 1200 – 1000 Demir Çağ'a, Troia VIII: Helenistik Dönem'e, Troia IX: Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir (Korfmann 2001b). Schliemann yarması olarak bilinen kuzey - güney yarmasının tabanında son yıllarda yapılan kazılar sırasında, Troia I yerleşmesinden önceye ait bir yanık tabaka, kesin olmamakla beraber, ortaya çıkartılmıştır (Korfmann 2001b). Troia, İTÇ yerleşimleri, Yunanistan'da Erken Hellas II-III ve Kikladlar'da Erken Kiklad II-III dönemleri ile çağdaştır⁵³.

Yukarı Şehir, Troia I yerleşmesi Ia-Ik olmak üzere 11 yapı evresi içermektedir. Bir sur duvarı ile çevrilidir. Dış yüzü eğimli olan bu sur duvarı, oturduğu tepenin topografik yapısına uyum sağlamaktadır. Yerleşimin dört girişi kuleli olarak yapılmışlardır ve arazi durumu ile bağlantılı olarak rampa biçiminde düzenlenmiştir. Girişlerin önlerinde insan betimli taş steller (Res. 17) ve mezarlar bulunmuştur (Korfmann ve Mansperger 1999). Yerleşimin içinde kuzey-güney doğrultusunda yan yana dizilmiş megaron planlı ön girişli dikdörtgen evler saptanmıştır. Taş temelli evlerin duvarı kerpiçten ya da çamurla sıvanmış ağaç dallarından yapılmıştır. Troia I – III'ün bir aşağı şehre ve buraya ait anıtsal bir ahşap savunma sistemine sahip olduğu anlaşılmıştır (Korfmann 2001b). Kaynak mağara olarak adlandırılan yapay mağaranın da ilk kullanımının Troia I - II döneminde olduğu⁵⁴ ve buranın da aşağı şehrin sınırları içinde kaldığı düşünülmektedir (Korfmann 2001d).

Troia II yerleşmesi IIa - IIh olmak üzere sekiz yapı evresi içerir. Troia I ve II arasında veya Troia II içinde bir kesintiye rastlanmaz. Yerleşimi, zaman zaman

⁵³ Anadolu'nun İTÇ kronolojisi için bakınız Yakar (2002).

⁵⁴ Mağaranın içindeki silisli tortunun en eski kalıntısı, Heidelberg Akademisi Radyometri Araştırma kurumu tarafından MÖ 3. bin yılın ilk yarısına tarihlenmiştir.

genişletilmiş olan, taş temelli ve kerpiç duvarlı bir sur çevrelemektedir. Yerleşimin içinde megaron planlı evler bulunmuştur.

Troia III yerleşmesinde dört yapı evresi saptanmıştır. Troia III yapıları özellikle üsteki tabakalar tarafından oldukça tahrip olmuşlardır. Mimari buluntular fazla değildir. Troia III yerleşiminde birden üç odaya kadar gelişen çok büyük mekanlar ve Troia III'e ait savunma duvarı bulunmuştur. Bir megaron yapının girişinde çanak çömlek, fayans ve dağ kristalinden yapılmış boncuk gibi buluntular bu yapının daha çok kültürel işlev amacıyla kullanıldığını göstermektedir (Korfmann 2000).

Beş yapı evresine sahip olan Troia IV kenti kale görünümündedir. Binalar yine taş temel üzerine kerpiç duvarla yapılmıştır ve yönleri değişmiştir. Sokaklara açılan çok mekanlı binalardan oluşan bir yerleşim dokusu vardır. Troia V yerleşimi ise dört yapı evresi içerir ve bir yangınla son bulmuştur. Troia V' de sur duvarı bulunmamıştır. Fakat topografyaya göre bir sur sisteminin olabileceği ileri sürülmektedir (Korfmann 2001b).

Troia'nın çanak çömleği Marmara Bölgesi'nde III. binde, özellikle kıyılarda, tipik olduğu için burada bilgi vermek oldukça yararlı olacaktır. Troia I çanak çömleği el yapımı, siyahtan griye doğru değişen koyu renkli ve ağızlıdır (Res. 18-19). Çok sayıda kap formu bulunmuştur. Bunlar arasında, yüksek kaideli içe kıvrılan ağızlı kaseler, içten kalınlaştırılmış ağızlı kaseler, testi ve çömlek formları yaygındır. Troia I çanak çömleği genellikle koyu ve bezemesiz olarak tanımlansa da, çizgi, oluk ve plastik bezemeli örnekler de rastlanmaktadır. İçten kalınlaştırılmış ağızlı kaselerin çıkıntı biçiminde yapılmış tutamaklarının iç yüzlerine kazınarak yapılmış insan yüzleri Troia I için tipiktir. Troia II - III çanak çömleğinde değişiklikler olmuş, Troia IIb' de ilk defa çömlekçi çarkı kullanılmaya başlanmıştır. Yine çok sayıda kap formu saptanmıştır (Res. 20). Bunlardan Schilemann'ın *depas amphikypellon* adını verdiği uzun gövdeli, çift kulplu kadehler oldukça tipiktir (Res. 21). Ayrıca dışa açılan kaseler (Res. 22), tabak formları, çift kulplu gobletler ve uzun boyunlu çömlekler (Res. 23) de görülmektedir. Kapların çoğunluğu kalın kırmızı astarlı ve parlak ağızlıdır. Yine bu dönemde insan yüzü biçimli kapaklı kaplar (Res. 24) üretilmeye başlanmıştır. Troia IV - V çanak çömleği önceki dönemden farklı değildir (Res. 25). Depaslar, gobletler, insan yüzü kapaklı kaplar ve diğer formlar devam etmektedir.

İlk Tunç Çağı'nın sonlarına doğru, yuvarlak gövdeli, sıg kaselerin içinde ya da diplerinde kırmızı boyayla yapılmış haç motifleri ortaya çıkmaktadır.

Höyükde, çanak çömleğin yanı sıra küçük buluntu olarak pişmiş topraktan yapılmış heykelcikler ve ağırşaklar (Res. 26), kemik, taş ve çeşitli madenlerden yapılmış (Res. 27-28) buluntular da ele geçirilmiştir. Schliemann Troia II tabakasında buluntu açısından çok zengin olan madeni buluntuları ortaya çıkarınca Troia savaşındaki kentin özellikle bu tabaka olduğu kanısına varmıştır. Bu yirmi kadar hazine buluntusu, Troia IIc - IIg katlarında, yanmış saray yıkıntıları ve ek binalar içinde, ayrıca rampalı girişin batı yakasında ele geçmiştir. Korfmann (2001a) ise daha önce bulunan bu hazine depo buluntularının bazılarının, Troia III tabakasına ait olduğunu iddia etmektedir⁵⁵.

Troia'nın yontma taş aletleri Gatsov (1998) tarafından incelenmiştir. Yontma taş alet yapımında çakmaktaşı, kuvars ve kalkedon başta olmak üzere otuzdört değişik hammadde kullanıldığı saptanmıştır. Ayrıca Troia I'in geç dönemlerinden itibaren alet yapımında obsidien de kullanılmaya başlanmıştır. Kesici ve delici aletlerin yanı sıra ok uçları da ele geçmiştir. Ayrıca kireç taşı ve mermerden yapılmış kurs biçimli şematik figürinler⁵⁶ (Res. 29) bulunmuştur (Korfmann). Troia I ve II'de taş kaplar görülmektedir. Bunun yanı sıra çeşitli taşlardan baltalar, keskiler ve öğütme taşları gibi buluntular da ele geçmiştir.

Kemik alet olarak genellikle deliciler bulunmakla birlikte, az sayıda takı da vardır. Ayrıca Troia II'de kemik plaklara da rastlanmıştır. Troia III ve IV' deki kemik aletlerin büyük bir çoğunluğunun geyik kemiğinden yapıldığı saptanmıştır (Korfmann).

Troia'da yerleşme içinde gömütlere de rastlanmıştır. Bunlar arasında çömlek içi gömütler ve etrafı taşlarla döşenmiş toprak mezarlar vardır (Korfmann). Gömütler arasında Troia II' de bulunan erişkin bir kadına ait toprak mezar dışında hiç erişkine rastlanmamış olması İTÇ'de erişkinlerin kent dışına gömülmüş olabileceğini düşündürmektedir.

Kazı sonucunda Troia I - III yerleşimlerinin plan açısından aynı düşüncede gelişmesi, kültürün devamlılığını göz önüne getirmektedir. Troia III tabakasında

⁵⁵ Troia hazineleri için bakınız Sazcı (2007) ve Korfmann ()

⁵⁶ Bu tip figürinler Troia I'den başlayıp Troia V'e kadar devam etmektedir.

yerleşim planı aynı olmakla beraber kentin ekonomisi biraz zayıflamıştır. Ancak Korfmann (1999)'un öne sürdüğü gibi hazine buluntularının bir kısmı bu evreye aitse ticaret düzenin pek değişmediği söylenebilir. Kültürde de büyük değişme yoktur. Troia I dönemine ait çanak çömlek tipleri hala devam etmektedir. Troia I - III evresi yerleşmeleri, "Denizel Troia Kültürü" olarak adlandırılmıştır⁵⁷ (Korfmann 2001b). Troia IV'den itibaren de kültürde değişme başlamaktadır. Troia IV ve Troia V evresi ise "Anadolu Troia Kültürü" adıyla tanımlanmaktadır.

Güney Marmara bölümünde yapılan diğer bir kazı Troia'dan 7 km uzaklıktaki Beşik / Yassı Tepe'dir⁵⁸. Beşika Koyu'nun⁵⁹ kuzeyinde, Ege Denizi'ne uzanan Beşik veya Beşika Burnu olarak bilinen küçük bir burnun üzerindedir. Beşika koy, özellikle akıntı ve rüzgardan kaçan teknelerin yatmasına uygun özellikler taşımaktadır. Kuzeydoğusunda Papaz Deresi akmaktadır. Doğusundaki alanda, yerleşmeye ait olan kazısı yapılmış mezarlık alanı bulunmaktadır (Res. 30).

Buradaki kazılarda, en üst tabakada Bizans Dönemi, altında iki tabaka halinde Hellenistik Dönem, onun altında Troia VI - VII tabakaları ve en altta da Troia I tabakaları ortaya çıkartılmıştır. Beşik Yassı Tepe'de, Troia I evresinin alt tabakaları ile çağdaş olan yedi yapı katı ortaya çıkartılmıştır. Binalar, megaron tipindedir. En alttaki binaların duvarları dal örgü tekniğiyle yapılmış ancak bunları izleyen 4 - 7 arası tabakalarda, yapılarda taş temel kullanılmıştır.

Çanak çömlek olarak, Troia I dönemi çanak çömlek endüstrisi tipiktir. Kap formu olarak, kapaklar (Res. 31), üç ayaklı kaplar (Res. 32) ve içten kalınlaştırılmış ağızlı kaseler (Res. 33) görülür. İçten kalınlaştırılmış ağızlı kaselerin iç dudaklarının veya çıkıntı biçiminde yapılmış tutamaklarının üzerinde, kazınarak yapılmış insan yüzleri ile geometrik ve çizgi motifler vardır (Korfmann 1985).

Küçük buluntu olarak ise, kuş başlı bakır bir iğne (Res. 34) ve kilden küçük balta şeklinde nesnelere, kemik deliciler ve taş baltalar bulunmuştur. Çakmaktaşı aletler obsidiene nazaran daha fazladır. Obsidien buluntuların, analizleri sonucunda Melos Adası kökenli oldukları anlaşılmıştır (Korfmann 1985).

⁵⁷ Ancak "Troia Deniz Kültürü" ifadesinin oldukça tartışmalı olduğunu da belirtmek gerekir. Tam olarak kabul görmüş değildir. Zira İTÇ'de Troia denizden oldukça içeride kalmaktadır.

⁵⁸ Höyük önce D.H. French ve J. Cook tarafından saptanmış, 1981 yılında M. Korfmann başkanlığında bir ekip tarafından geniş çaplı yüzey araştırması yapılmıştır. 1982-86 yılları arasında aynı ekip tarafından kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

⁵⁹ Kocaliman

Troia I öncesi dönemi aydınlatan, Marmara Bölgesi'nin en önemli höyüklerinden biri olan Kumtepe⁶⁰, yine Troia yakınlarında, Kumkale'nin güneyinde, Kara Menderes Çayı'nın batı yakasında, Çanakkale Boğazı'ndan 2.5 km, Ege Denizi'nden de 2 km uzaklıkta yer alır. Kara Menderes Çayı'nın oluşturduğu alüvyon ovasının batı kenarında yer alan yayvan bir tepedir. Höyüğün doğu yamacı Kara Menderes Çayı ve üzeri beşeri faktörler tarafından tahrip edilmiştir.

Daha çok sondaj niteliğinde olan ilk dönem kazılarında, alttaki tabaka I, üstteki daha yeni olan tabaka II olarak isimlendirilmiştir. I. tabaka ise a, b, c olmak üzere üç yapı evresine ayrılmıştır⁶¹. İkinci dönem kazılarında Kumtepe'nin üstteki II. tabakasının tümüyle yok olduğu saptanmıştır. Ayrıca Kumtepe Ia ve Ib tabakaları arasında büyük bir boşluğun olduğu belirlenmiştir. Kumtepe Ia tabakası M.Ö. 4.800 - 4.000'e tarihlendirilmektedir. Kumtepe Ib tabakası Troia I öncesine aittir ve İTÇ I'e tarihlendirilir. Kumtepe Ib'den alınan 14C sonuçları yaklaşık MÖ 3.100 tarihini vermektedir. Kumtepe Ib tabakasının erken evreleri kesin olmamakla birlikte SKÇ-İTÇ Geçişi veya Son Kalkolitik Çağ içinde de düşünülebilir. Kumtepe Ic ise tabakası Troia I ile çağdaştır (Harmankaya ve Erdoğan 2002a).

İlk dönem kazıları oldukça dar bir alanda yapıldığından sadece taş temelli yapılara ait kalıntılara rastlanılmıştır. İkinci dönem kazılarında taş temelli yapılar bulunmuştur. Ayrıca yapıların dış duvarlarının beyaz bir sıvayla kaplanmışır.

Kumtepe Ib çanak çömleği⁶² genel olarak, gri, kahve ve siyah tonlarında açıktır. Biçim olarak kase formları hakimdir. İçe dönük kalınlaştırılmış dudaklı (Res. 35a - 35b), içe kıvrık ve dışa açılan ağızlı kase formları vardır. Bazen ağız kenarlarında ip delikli tutamaklar yerleştirilmiştir. Ayrıca, tek kulplu veya boyunlu çömlek formları (Res. 306a-36b) ve sığ meyvalık formları da bulunmaktadır. Bezeme olarak çizgi bezeme görülür ve yaygın olarak içten kalınlaştırılmış ağızlı

⁶⁰ Höyük, Cincinnati Üniversitesi'nin Troia'daki kazıları sırasında, 1934 yılında J. L. Caskey ve J. Sperling tarafından saptanmış ve aynı yıl J. Sperling ve H. Z. Koşay tarafından kazılmıştır. 1993 - 1997 yılları arasında da, Troia kazı ekibi ve Çanakkale Müzesi'nin ortak çalışması ile M. O. Korfmann'nın yönetiminde tekrar kazılmıştır.

⁶¹ M. O. Korfmann başkanlığında yapılan ikinci dönem kazılarında, ilk dönem kazılarındaki tabakalanmaya sadık kalınmış, fakat yapı evreleri tekrar isimlendirilmiştir. Ancak günümüzde ilk dönem kazılarında kullanılan tabakalanma isimleri hala kullanılmaktadır.

⁶² Bu kazı sezonunda toplanan çanak çömlek parçalarının büyük bir bölümü İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde, bir kısmı da Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndedir. Son dönem kazılarının malzemesi ise Çanakkale Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.

kaselerin çıkıntı biçiminde yapılmış tutamaklarının iç yüzlerine uygulanmıştır. Kumtepe Ic çanak çömleği ise malzeme ve form olarak Troia I ile aynıdır (Harmankaya ve Erdoğan 2002a).

Höyükte küçük buluntu olarak, çok sayıda pişmiş toprak ağırşak, cilalı yassı balta ve öğütme taşı, çakmaktaşı ve obsidienden yapılmış kesici ve kazıyıcı tipte aletler ve kemik bızlar bulunmuştur.

Ayrıca maden olarak, Kumtepe Ib ve Ic tabakalarında bakırdan iğneler ve kamadan ziyade kıvrık namlusu ile hançer tipine giren bakır bir kama bulunmuştur (Harmankaya ve Erdoğan 2002a).

Yerleşim içinde İTÇ I'e ve İTÇ II'ye tarihlenen dört mezar bulunmuştur. Bunlar basit toprak mezardırlar (Özgüç 1948). Mezarlarda da gömüt armağanları bulunmamıştır. Ayrıca kazılarda Ib ve Ic katlarında kabuklu deniz hayvanları, balık, kuş ve çeşitli büyük baş hayvanlara ait kemiklere rastlanmıştır.

Troia kültür tabakalarını veren bir diğer yerleşme de Hanay Tepe⁶³'dir. Çanakkale il merkezinin güneydoğusunda, Karamenderes'in bir kolu olan Kemerdere'nin kuzeyinde, Kemerdere Vadisi'nin Menderes Ovası'na açıldığı yerde, bir sırtın ucundadır⁶⁴. Kemer Deresi ile höyük arasından Alexandria Troas'a ve Geyikli'ye giden karayolu geçmektedir.

Hanay Tepe'de başlıca üç tabaka saptanmıştır ve alttan üste doğru B, C ve A harfleriyle isimlendirilmiştir. B tabakası İlk Tunç Çağ'a, C tabakası Troia VI-VII dönemine, A tabakası ise Klasik Dönem'e ait olmakla birlikte en üstte Bizans Dönemi mezarlarına rastlanılmıştır. İTÇ tabakalarının altında, Kumtepe Ia dönemine ait tabakaların olabileceği düşünülmektedir (Harmankaya ve Erdoğan 2002a). İTÇ yerleşiminin çevresinde taş temelli kalın bir savunma duvarı vardır. Ayrıca taş temelli yapı kalıntıları ve depo çukurları saptanmıştır.

Hanaytepe, İTÇ buluntularının büyük bir bölümü Troia II ve Termi II - III ile çağdaştır. Höyükde bulunan çanak çömlekler, el yapımı, genellikle grimsi siyah, sarımsı kahve ve kırmızımsı kahve tonlarında ve ağızlıdır. Kap formlarında içe kıvrılan ağızlı (Res. 37) , kalınlaştırılmış dudaklı veya içten kalınlaştırılmış ağızlı

⁶³ 1857 ve 1878-79 yılında F. Calvert tarafından kazılmış ancak buluntular W. Lamb tarafından yayınlanmıştır. Höyük, daha sonra C. Blegen ve A. Akarca tarafından tekrardan incelenmiştir.

⁶⁴ Höyük, Antik Thymbra kenti olduğu sanılan yerleşimin güney yamacındadır.

kaseler yaygındır. Bazen kaselerin ağız kenarlarında veya ağıza yakın kısımlarında yatay olarak yerleştirilmiş ip delikli tutamaklar vardır (Res. 38). Ayrıca çömlekler, üç ayaklı kaplar ve gri kaba maldan yapılmış ilmik kulplu kaseler (Res. 39) de bulunmaktadır. Hanaytepe B katında bulunmuş olan bazı formlar, özellikle hayvan biçimli kulplar, İTÇ'den çok, M.Ö. IV. bin yıla özgü tiplerdir. Bu çanak çömlekler, İTÇ tabakalarının altında Kumtepe Ia dönemine ait bir yerleşimin olabileceğini akla getirmektedir (Harmankaya ve Erdoğan 2002a).

Küçük buluntular içinde, kemik iğne ve deliciler, çakmaktaşı ve obsidienden kesici ve kazıyıcı aletler, cilalı yassı taş baltalar ve nefrit yassı keser ile mermer bir idol de bulunmuştur (Harmankaya ve Erdoğan 2002a). Bu, Kilia tipi bir idolün başı kopuk vücut kısmıdır (Res. 40). Kilya tipi idolün, Son Kalkolitik - İTÇ I evresi bulgusu olabileceği düşünülmektedir.

B tabakasında, evlerin içinde ve aralarında çok sayıda basit toprak mezar ile bir bebek ve çocuk iskeleti olan kerpiç iki küçük sandık mezar ortaya çıkarılmıştır. Mezarların içerisinde herhangi bir gömüt armağanı yoktur (Özgüç 1948).

Troia kültürüne ait malzeme veren bir diğer yerleşme Balıkesir il merkezinin batısında, İnönü Köyü yakınlarında, Havran Çayı'nın açtığı İnboğazı denilen yerdedir. Burada bir çok mağara bulunmaktadır. Büyük Çal Dağı'nın Gelinderesi'ne bakan kalker yapılı yamaç üzerinde bulunan bu mağaralar, İnboğazı Mağaraları olarak bilinmektedir. Mağaralarda yapılan yüzey toplaması sırasında, Kalkolitik, İlk Tunç Çağı ve Orta Çağ'a ait çanak çömlekler bulunmuştur (Özdoğan 1989). Bu mağaralar arasında, yalnız Karanlık Mağarası'nda⁶⁵ çalışılmıştır.

Karanlık Mağarasında yapılan kazılar sırasında ana karaya kadar ulaşılmış, üç tabaka ve 15 ara kat saptanmıştır (Kökten 1949). Birinci tabakada çok sayıda erkek ve kadın heykelcik bulunmuştur. Bu, mağaranın bir zamanlar Kybele kültüne hizmet etmiş olabileceğini düşündürmektedir. İkinci tabaka Kökten'e (1949) göre İlk Tunç Çağı'na tarihlenmektedir. Bu tabakada altı ara kat saptanmıştır. Üçüncü tabaka ise Kalkolitik ya da Neolitik Çağ'a tarihlenmektedir.

⁶⁵ İnboğazı Mağaraları, 1949 yılında, yörede araştırma yapan K. Kökten tarafından saptanmıştır. Kökten bu mağaraların içinde en büyük olma özelliği taşıdığı için Karanlık Mağarası'nda küçük bir sondaj gerçekleştirmiştir. 1987 yılında da M. Özdoğan tarafından yapılan yüzey araştırmaları sırasında mağaralar da incelenmiştir.

İkinci tabakada, siyah renkli kaba mallara ait çanak çömlek parçaları ele geçirilmiştir. Kökten (1949), bunlar arasında Troia II tabakaları ile karşılaştırılabilecek parçaların olduğunu belirtmektedir. Aşağıya doğru inildikçe kahverengi ve siyah renkli, açıkta mallar çıkmaya başlamıştır. Üzerleri kazıma çizgi bezeme ile süslüdür. Küçük buluntular arasında değirmen taşları, kemik nesnelere ve çakmaktaşı aletler sayılabilir.

Deniz ticareti yolunun üstünde yer alması açısından önemli bir konumda bulunan İTÇ mezarlığı ve olasılıkla İTÇ'nin erken bir safhasına tarihlenen yerleşmesi ile Bozcaada⁶⁶ ise (Harita 11), Çanakkale Boğazı'nın dışında, Ege Denizi'nde yer almaktadır. kazısı yapılan alan, yerleşmenin merkezinde kalmaktadır⁶⁷. Mezarlığın, İlk Tunç Çağı'ndan Osmanlı Dönemi'ne kadar kullanıldığı, birbirinin üstünde çeşitli dönemlere ait mezarların varlığından anlaşılmaktadır (Sevinç 1994).

Mimari olarak, ana toprağın üzerinde kerpiç bir duvara ait izler saptanmıştır. Bu alanda, araları killi toprak ile doldurulmuş taş plaka kaplı bir taban bulunmuştur. bu taban üzerinde ise mezarlara rastlanmıştır. Mezarların bu tabanın üstünde ortaya çıkışı, mezarların altında daha eski bir tabakanın olabileceği fikrini doğurmuştur (Res. 41).

Kazılar sırasında, dört tarafı taş ile desteklenmiş lahit mezarların yanı sıra toprak mezarlara da rastlanmıştır. Troia I dönemine tarihlenen buluntuların bulunması, mezarlığın İlk Tunç Çağı'ndan itibaren kullanılmaya başladığını ispatlamaktadır. Ölü hediyesi olarak, spiral başlı iğne, göğsünde askı delikli, kapaklı, el yapımı çömlek, pişmiş toprak ağırşak, ayakucunda işlenmiş istiridye kabuğu bulunmuştur (Sevinç 1994). Mezarlarda bulunduğu söylenen çömlüklerin benzerlerinin Karataş - Semayük'de ele geçtiği belirtilmektedir (Sevinç 1995).

Deniz ticareti yolunun üstünde yer alması açısından önemli bir konumda bulunan, Gökçeada ile Marmara adasından sonra Türkiye'nin üçüncü büyük adası

⁶⁶ Bozcaada'nın Antik Çağ'daki ismi Tenedos'dur. Ayrıca ada hakkında bakınız Bamyacı (2006).

⁶⁷ Okul inşaatı sırasında, temel çukurlarında mezarların bulunması üzerine bu yer, 1959 yılında E. Ataçeri ve S. Ergovan, 1969 yılında İ. Akşit, 1990 yılında T. Özkan ve 1992 yılından itibaren de N. Sevinç yönetiminde kazılara devam edilmiştir. 1993'den sonra kazılara ara verilmiş ve 2001 yılında kazılar sona ermiştir. Mezarlık alanındaki tarihöncesi mezarlar ve yerleşme yeri ancak 1992 yılından sonraki kazılarda bulunmuştur.

olan Bozcaada'nın önemi Çanakkale Boğazı'nın tam çıkışında yer alan stratejik konumundan ve kuşkusuz Troia'ya yakınlığından dolayıdır.

Deniz ticareti yolunun üstünde yer alan bir diğer ada da Gökçeada'dır. Bu adanın kuzey kesiminde yer alan Yenibademli Höyük⁶⁸ adanın en önemli yerleşmesidir (Harita 12). Adanın en büyük akarsuyu ve höyükteki yerleşiklerin su ihtiyacını karşılamış olan Büyük Dere⁶⁹ höyüğün batısından geçmektedir. Yapılan jeoarkeoloji araştırmaları sonucunda yerleşim yerinin, MÖ III. bin yılında büyük bir koyun kıyısında olduğu (Hüryılmaz 2000: 232) ve bu koyun yerleşimin batı tarafından çok az daha içeri sokulduğu anlaşılmıştır. Höyük günümüzde deniz seviyesinden 18 m yüksekliktedir ve denizden 1.5 km kadar içeride kalmıştır. (Hüryılmaz 2001).

İTÇ tabakalarının tespit edildiği, ikisi anakaya üzerinde, diğer ikisi anakaya içinde olmak üzere dört yapı temeli ortaya çıkartılmıştır. Kazılarda, Troia I yerleşimi ile çağdaş olduğu ileri sürülen yerleşime ait dörtgen planlı yapıların duvarları ortaya çıkmıştır. Bu duvarlar taş temel üzerine kerpiçtir. Temeller, kısa ve bodur yassı taşların düzgün bir şekilde çamur harçla dış ve iç yüzde birleştirilmesi ile oluşturulmuş, arası ise küçük taşlarla doldurulmuştur (Hüryılmaz 1998:362). Yerleşimde bir sur ile çevrilidir (Hüryılmaz ve Sevinç 1999: 315). Ege'de alışlagelen uzun yapıların bulunduğu, yapı katları arasında malzeme ve inşa tekniği açısından herhangi bir değişikliğin olmadığı belirlenmiştir. Höyükde, anıtsal bir yapıya ait olabilecek bir yapıya rastlanmıştır (Hüryılmaz 2003: 99).

Troia I kültürüne ait tümü el yapımı, siyah ve kahverengi açkılı maldan içe çekik ağız kenarlı çanaklar, tünel kulplu çanaklar, ağız kısımları düz kesilmiş çömlekler, üç ayaklı çömlekler, kapaklar, gaga ağızlı testiler (Res. 42) vardır (Hüryılmaz 2001). Parçaların bazıları bezemelidir (Res. 43) . Ayrıca, tepenin güney kesiminde MÖ II. binyıl sonuna ait yüzeyleri kalın bırakılmış ve bezemeli Miken özellikleri gösteren çanak çömleklerin olduğu bildirilmektedir (Hüryılmaz 2006c).

Küçük buluntu olarak, temellerin arasında Erken Kiklad I evresine ait idoller benzeyen bir pişmiş toprak idoller (Res. 44), kanca (Res. 45) ve çapa sapları (Res.

⁶⁸ 1964 yılında N. Fıratlı tarafından haberdar edilen höyük, 1996 yılından beri H. Hüryılmaz yönetiminde kazılmaktadır.

⁶⁹ Antik ismi ile İlıssos Deresi.

46), çakmaktaşı yonga, dilgi bıçaklar, kazıyıcı ve ok uçları bulunmuştur (Hüryılmaz 1998). Hammadde olarak onüç cins taş saptanmıştır. Bulunan mikrolit aletler Kuzeybatı Anadolu'da İTÇ'ye tarihlenen ilk örnekler olarak kabul edilmiştir (Hüryılmaz 2006a:266). Ayrıca yassı ve sap delikli baltalar, şematik Troia II idolu⁷⁰ (Res. 47 - 48), alt ve üst öğütme taşları ve sapan taşları bulunmuştur. Maden olarak bakır ve tunç iğneler ile bir bıçak gün ışığına çıkarılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda domuz, koyun, keçi, kurt, köpek, sığır, geyik gibi omurgalı ve midye, deniz salyangozu, istiridye, kara salyangozu, karından bacaklılar gibi omurgasız hayvanlara ait kalıntılar bulunmuştur (Hüryılmaz 2006a).

Bulgulardan, Troia I'e tarihlenen tabakalarda, tarım ve hayvancılıkla birlikte, avcılık ve yoğun balıkçılığa dayanan karma bir besin ekonomisinin olduğu anlaşılmaktadır.

Gökçeada Yeni Bademli Höyük'de ve Bozcaada'da son yıllarda yapılan kazılarla, Troia I evresi çanak çömleklerinin bulunduğunu görmekteyiz. Limni, Midilli, Sakız ve Sisam adaları gibi⁷¹, daha Neolitik dönemde iskan edilmeye başlanan Gökçeada'da İTÇ yerleşmelerinin sayılarında görülen artış diğer adalarla paralellik göstermektedir. Gökçeada'daki İTÇ yerleşmelerinin konumları göz önüne alındığında, bunların diğer kuzeydoğu Ege adalarında olduğu gibi, kıyılara yakın ya da korunaklı koylara kuruldukları görülmektedir (Harita). Deniz ticaret yollarını denetleyebilecek konumdaki bu yerleşmelerin pek çoğu, aynı zamanda ana karayı da görmektedirler. Akarsu kaynaklarına ve tarımsal faaliyetlerde kullanılacak düzlüklere sahip olan bu yerleşmelerin sakinleri, kuzey ve güney Ege'den Çanakkale Boğazı'na giriş ve çıkış yapan tekneleri de gözetim altında tutabiliyorlardı (Hüryılmaz 2006b).

Bölgede, Babaköy ve Ovabayındır olmak üzere, Troia kültür öğelerinden farklı olarak, Balıkesir - Manisa yöresini içine alan Yortan kültürüne ait malzeme içeren, kazısı yapılmış iki yerleşme bulunmaktadır. Ovabayındır yerleşmesi⁷²,

⁷⁰ Bakınız Hüryılmaz (2002).

⁷¹ Bunların özellikle yerleşim organizasyonları için bakınız Kouka (2002).

⁷² İlk olarak 1936 yılında J. Stewart tarafından saptanmış, 1956 yılında da Akurgal (1958) tarafından kurtarma kazısı yapılmıştır.

Balıkesir il merkezinin güneydoğusunda, Ovabayındır Köyü⁷³ yakınlarındaki Karaağaç Tarla Mevkii'ndedir. Yerleşme, geniş bir ovanın ortasındadır, kuzeyinden Değirmen Deresi akmaktadır. Ovabayındır, İlk Tunç Çağı'na ait mezarlık ve yakınındaki düz yerleşim yerinden oluşur (Res. 49).

Ovabayındır, oldukça tahrip edildiğinden tabakalanma konusunda sağlıklı bir yorum yapmak zordur. Düz yerleşim yeri ile mezarlık olasılıkla aynı döneme, İTÇ'ye aittir. Tek evreli bir yerleşim yeri söz konusudur. Yerleşim alanı olarak yorumlanan yerde taş temelli, dikdörtgen planlı, oldukça tahrip edilmiş bir yapıya rastlanılmıştır.

Mezarlık alanında, Yortan ve Babaköy mezarlığındakilere benzeyen büyük küpler bulunmaktadır. Gömüt armağanı olarak tüm kaplar ele geçmiştir. Çanak çömlekler siyah, gri tonlarında açık ve bazen de astarlıdır (Akurgal 1958). Biçim olarak, keskin içe kıvrılan ağızlı derin ve yayvan kaseler, gaga ağızlı testiler (Res. 50) ve kaideli ip delik tutamaklı kaplar (Res. 51), boyunlu tutamaklı kaplar (Res. 52) ve kapaklar (Res. 53) vardır. Kapların üzerlerine bazen çizgi ve plastik bezeme uygulanmıştır. Birbirini çapraz kesen çizgiler ve şevron motifi görülür. İçlerinde, özel koleksiyonlarda yer alan hayvan biçimli kaplar vardır .

Gömüt armağanları içinde maden buluntular dikkat çekmektedir. Mezarlarında arsenikli bakırdan yapılmış buluntulara rastlanmıştır. Bunlar içinde, olasılıkla yalnız gömüt armağanı olarak üretilmiş, çok sayıda küçük kama vardır. Köşeleri yuvarlatılmış dörtgen sap dilli olanların (Res. 54) yanı sıra yamuk biçimli sap dilli olanları da üretilmiştir. Kamaların tipolojik benzerlerinin (Stronach 1957) Ege, Kuzeybatı Anadolu ve İç Anadolu Bölgesi'nde buldukları anlaşılmaktadır. İki adet tunç yassı balta (Res. 55), diğer maden buluntularla birlikte Yortan Kültürü'nün madencilikte ne kadar ileri gittiğinin göstergesidir.

Mezarlara, işçilikleri çok kaliteli serpantinden sap delikli balta (Res. 56) ve çekiçlerin de bulunduğu görülmüştür. Buluntular arasında gösterilen bir kemik kaşık (Res. 57) ise, Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nin Neolitik Çağ kemik kaşıklarının gelişmiş bir tipidir. Genellikle ağırşak başı olarak adlandırılan (Res. 58) ve daima dokumacılıkla ilişkilendirilen delikli küçük taş nesnelerin miniklerinin düğme olarak

⁷³ Ovabayındır Köyü'nün ismi bazı haritalarda Bayındırköy olarak geçtiği için, yerleşim bazı yayınlarda Bayındırköy ismi ile tanımlanmaktadır.

kullanılmış olmasının daha muhtemel olduğu düşünülmektedir (Harmankaya ve Erdoğan 2002a).

Ovabayındır buluntuları, Babaköy ve Yortan mezarlıklarında da ele geçmiştir. Stronach (1957), kama tipolojisinden yola çıkarak, maden bulguları MÖ 2500 - 2200 tarihleri arasına koymaktadır. Nitekim Yortan Kültürü de bu tarihlere uyumlu olarak İTÇ II ve İTÇ III'ün başına tarihlendirilmektedir.

Yortan kültür alanı içinde İlk Tunç Çağı'na ait kazısı yapılan diğer bir merkez de, Balıkesir il merkezinin güneydoğusunda, Bigadiç'in kuzeybatısında, Babaköy'ün yakınlarında yer alan Babaköy⁷⁴ mezarlık alanıdır. Üçgen biçimli bir platonun üzerindedir.

Babaköy Mezarlığı'nın yanında Klasik, Geç Roma - Erken Bizans Dönemi'ne ait bir mezarlık ile geniş bir alanı kapsayan düz bir yerleşim yerinden söz edilmektedir (Kökten 1949). İTÇ mezarlığının sahipleri olasılıkla platonun üst kısmına yerleşmişlerdir.

Babaköy mezarlığındaki mezarların çoğu küp mezardır. Sadece iki taş sandık mezar bulunmuştur (Kökten 1949). Armağanlar hem mezarın içine hem de dışına bırakılmıştır. Mezarlarda ağırşaklar, boynuz biçimli nesnelere ve üzeri bezemeli bir figürün parçası bulunmuştur. Yortan Kültürü'nün diğer mezarlıklarında çok sayıda maden buluntuyla karşılaşılmasına rağmen, olasılıkla defineciler tarafından götürüldüğü için mezarlıkta hiç maden buluntu yoktur.

Babaköy'de bulunan çanak çömleğin büyük bir bölümü siyah astarlı ve parlak açkılıdır. Biçim olarak gaga ağızlı testiler (Res. 59), üzerlerine küçük delikli tutamaklar yerleştirilmiş üç ayaklı veya alçak kaideli kaplar (Res. 60), kimi zaman delikli tutamaklı olan kapaklar ve uzun boyunlu, gövdelerinin dört tarafına kulplar yerleştirilmiş küresel gövdeli kaideli örnekler (Res. 61) görülmektedir (Kökten 1949). Gaga ağızlı testilerin üzerleri beyaz boyalıdır. Diğer kap formlarının gövde ve ağız kesimlerinde çizgi bezeme görülür.

Babaköy Mezarlığı, Balıkesir-Manisa yörelerini içine alan Yortan Kültür alanı içindedir. Mezarlıktaki buluntuların benzerleri, boynuz biçimli nesnelere hariç,

⁷⁴ Babaköy, 1936 yılında K. Bittel ve J. Stewart tarafından kurtarma amacıyla kazılmıştır. Ayrıca 1948 yılında K. Kökten tarafından yapılan araştırmalar sırasında kaçak kazılar sonucunda ortaya çıkartılmış beş adet mezar daha incelenmiştir.

Ovabayındır ve Yortan mezarlıklarında da ele geçmiştir. Yortan Kültürü, İTÇ II ve İTÇ III'ün başlarına tarihlendirilmekte ve Troia I ve II tabakaları ile eş zamanlı kabul edilmektedir.

3.2.3. Doğu Marmara Bölümü

Doğu Marmara Bölümü'ndeki kazılar, Demircihöyük, Bozüyük ve Ilıpınar olmak üzere üç yerleşimle sınırlıdır. Bozüyük'teki kazılar iki sene sürmüş ancak burada sistemli bir kazı olmamıştır. Nitekim günümüzde bu höyük yok olmuştur. Ilıpınar'daki İTÇ yerleşmesi sadece bir tabakadır dolayısıyla burada bu döneme dair fazla bir bilgi sağlanamamıştır. Demircihöyük, bu bölümdeki en kapsamlı ve sistemli kazıdır. Dolayısıyla, Demircihöyük'ün tabakalanması ve bulguları, bu bölüm için oldukça önemlidir.

Demircihöyük⁷⁵, Anadolu yaylasının Marmara kıyı kuşağına geçiş yerinde Sarısu Çayı'nın suladığı batısı, günümüzde de akmakta olan bir dere tarafından aşındırılmış küçük bir ova kenarında, Eskişehir'in batısında, küçük bir tepedir. Burası binlerce yıldan beri Kuzeybatı Anadolu'nun ana ulaşım yolunu teşkil etmektedir. Höyüğün, Anadolu Yaylası ile Sakarya ırmağı ya da Marmara çöküntüsü arasında var olan bir ticaret yolu üzerinde olduğu kabul edilmektedir. Höyüğün 250 m batısındaki Sarıket adlı mezarlık alanı ise, Demircihöyük'de yerleşenlere ait olduğu ileri sürüldüğü için çalışmamızda beraber değerlendirilmiştir.

Yerleşme, İTÇ'den sonra birkaç yüzyıl terkedilmiş, Orta Tunç Çağ'ında tekrar yerleşilmiştir. Ancak bu dönemden sonra tepenin üstü iskan edilmemiştir. Hellenistik Dönem'de ise tepenin çevresinde, teraslarında küçük ve geçici bir yerleşim vardır. Mezarlıkta da höyükteki yerleşim tabakalarına koşut olarak, İlk Tunç Çağı mezarlarının yanı sıra Orta Tunç Çağı ve Hellenistik Dönem mezarları da bulunmuştur. Ovanın binlerce yıl, erozyon nedeniyle dolması ile Demircihöyük'teki

⁷⁵ Demircihöyük, 1937 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü adına K. Bittel, 1975 - 78 yıllarında da M. Korfman başkanlığında kazılmıştır. Sarıket Mezarlığı'nda ise Bursa Müzesi ile Deutsch Forschungsgemeinschaft adına, 1990-91 yıllarında J. Seeher yönetiminde çalışmalar yapılmıştır.

ilk yerleşenlere ait kalıntılar ancak ova seviyesinden 7 – 8 m derinde gün ışığına çıkarılmıştır (Korfmann 1978).

Höyük esas olarak İTÇ' nin başına ait, surla çevrili bir yerleşmenin dolgu tabakalarından oluşmuştur. Yerleşmenin İlk Tunç Çağı I ve II devirlerine ait 17 yapı katı kesin olarak saptanabilmiştir (Korfmann 1978).

Demircihöyük İlk Tunç Çağı yerleşimlerinde, yapı planları açısından süreklilik görülmesine karşın yapı malzemesi farklıdır (Res. 62). Yan yana düzenli dizilmiş trapez planlı yapılar çepeçevre bir halka oluşturacak şekilde inşa edilmiştir (Korfmann 1977). D yapı katından itibaren bir duvarla çevrili olan daire biçimli bir yerleşme söz konusudur. İki giriş saptanmışsa da kazılmayan alanda da simetriğe uygun iki girişin daha var olabileceği düşünülmektedir. Bir girişin tabanı taş döşelidir. Ana kapının yanındaki üç odalı ev dışında, tüm evler iki mekanlı ve yamuk trapez planlıdır. Damlara çıkış ahşap merdiven ile sağlanmaktaydı. Bütün evlerin kapısı, ortadaki köy meydanına açılmaktadır. Toprak içine açılmış çok sayıda erzak deposu bu meydanın büyük bir kısmını kaplamaktadır.

Korfmann (1978), ambarların, yerleşimdeki insanların ihtiyacı olandan daha fazla gıdayı depolayabilecek kapasitede olduğuna işaret ederek, höyüğü göç ve kervan yolu üzerinde, ticaret ile de uğraşan karma ekonomili bir köy olarak tanımlamakta ve bu ekonominin genelde tarım ve hayvancılığa dayalı olduğunu ileri sürmektedir.

Demircihöyük İlk Tunç Çağı tabakalarından H-P/Q tabakalarında Efe (1988)'e göre, üç ana mal grubu bulunmaktadır⁷⁶. Birinci grup siyah açık mal, ikinci grup kırmızı astarlı açık mal, üçüncü grup "kaba astarsız maldan oluşmaktadır. Genelde kırmızı açık mal çoğunluktadır. Tüm mallarda el yapımı kaseler, boyunlu çömler (Res. 64) , gaga ağızlı testiler (Res. 65), çömler, geniş ağızlı küpler, boyunlu küpler, tepsiler, minik kaplar görülmektedir. Kaba yapım kapların çoğunlukla kulak biçiminde tutamakları vardır. Siyah ağızlı kaseler ve portakal renkli açık mal grubundan Kuzeybatı Anadolu tipinde ilmik kulplu kapların (Res. 63) İTÇ I'den itibaren bu bölümde başladığı, İTÇ II'nin başından

⁷⁶ Demircihöyük İlk Tunç Çağı tabakalarından D-H tabakalarının çanak çömleri Seher (1993), H-P / Q tabakalarının çanak çömleri Efe (1988) tarafından ayrıntılı incelenmiştir.

itibaren de İznik - İnegöl ovalarından Ankara'ya kadar yayılarak geniş bir bölgeyi kapsadığı anlaşılmaktadır.

Kazıda pişmiş toprak idoller de bulunmuştur. Önemli bir tanrıça olduğu sanılan çıplak kadın betimlemelerinin (Res. 66) yanı sıra çok sayıda hayvan heykelcikleri (Res. 67) de ele geçmiştir. Boğa heykelciklerinin, erkek tanrıyı simgelediği tahmin edilmektedir. Ayrıca pişmiş toprak dokuma ve yün eğirme araçları, fırça sapları; çakmaktaşı ve obsidien alet ve yongalar ile döküm kalıbı bulunmuştur. Döküm kalıbı yerleşmede az da olsa maden döküldüğünü işaret etmektedir. Buna karşılık maden buluntunun olmaması ilginçtir.

Sarıket Mezarlık alanında İTÇ ile OTÇ ölü gömme adetleri açısından bir fark gözlenmemiştir. Mezarlar kuzeybatı - güneydoğu yönündedir (Seeher 1993). Genelde mezar araları açıksa da mezarlığın ortasında yoğunluk artmıştır. Sarıket Mezarlığı'nda İTÇ' ye tarihlenen, en çok görülen mezar tipi olan küp mezarlar, yassı kireçtaşı levhalarla çevrilen, üstleri de taş levhalarla örtülen sandık mezarlar ve diğer tiplere göre daha az kullanılan toprak mezarlar olmak üzere üç tipte mezar saptanmıştır. Mezar tipine göre armağanların nitelik ve niceliklerinde farklar yoktur. Köyün başkanının mezarı olarak tanımlanabilecek bir mezar bulunmamıştır.

Bilecik il merkezine bağlı Bozüyük İlçesi'nin yakınında yer aldığı için Bozüyük⁷⁷ olarak bilinen yerleşme ise günümüzde tamamen yok olmuştur. Kazı sırasında çekilen fotoğraflardan küçük bir yerleşim yeri olduğu düşünülmektedir. Kazı sırasında tüm kaplar, çanak çömlek parçaları, taş alet, kemik ve maden buluntular ortaya çıkmıştır⁷⁸. Burada Demircihöyük İlk Tunç Çağı kültürünün devamının delilleri bulunmuştur. Höyük İTÇ IIB ve IIIa evresine tarihlenmektedir (Harmankaya ve Erdoğan 2002a).

Çanak çömleklerde, ince astarlı kırmızı ve krem renkli pembe örnekler bulunmaktadır. Biçimlerde dudaktan yukarıya yerleştirilen ilmik kulplu kaseler (Res. 68), kulbunun üzeri yivli olan çift kulplu maşrapalar (Res. 69), bezemeli ve yalın gaga ağızlı testiler (Res. 70) ile yöre için yabancı olan üzerinde insan kabartması olan ayaklı kap (Res. 71) gibi örnekler bulunmaktadır (Efe 1988). Bozüyük'de

⁷⁷ Höyük, 1890 yılında İstanbul - Ankara demiryolunun inşaatı sırasında, 1895-1896 yılında kısa sürede sözde arkeolojik bir kazı ile yok edilmiştir. Höyük, Klasik Filoloji uzmanlarından A. Koerte yönetiminde kazılmıştı.

⁷⁸ Buluntular İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne getirilmiş ve T. Efe (1988) tarafından çalışılmıştır.

depasların (Res. 72) bulunması ilginçtir. Ayrıca höyükte, madeni kama oyuğuna sahip bir taş kalıp da bulunmuştur.

Anadolu kültür tarihinde daha çok Neolitik ve Kalkolitik Çağ tabakaları ile bilinen Ilıpınar Höyük⁷⁹ de, Bursa il merkezinin kuzeydoğusunda, Orhangazi yakınlarındaki, Örnek Köy'ün kuzeybatısında ve İznik Gölü'nden yaklaşık 2 km kadar içeridedir. Yapılan kazılarda yerleşim yerinde 10 tabaka saptanmış ve III. tabaka İTÇ'ye tarihlenmiştir (Rodenberg 1991). Bu tabaka, içinde “İnegöl malı” olarak tanımlanan maldan, çanak çömlek parçalarının olduğu silo ve çöp çukurları ile temsil edilmektedir. Bu tabakadaki yapıların hemen üstündeki Ortaçağ yerleşimi tarafından tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca yapılan kazılarda İTÇ'ye ait tablete benzer bir nesneden söz edilmektedir (Rodenberg 1998). Pişmemiş kilden yapılmış, üzerinde çizgiler ve delikler vardır (Res. 73). Bunların anlamı henüz bilinmemektedir. Kesin buluntu yeri, bulanlar tarafından bildirilmeyen İTÇ'ye tarihlenen bazı maden buluntular höyük ya da çevresinde İTÇ I yerleşiminin ya da mezarlığının varlığını ortaya koymaktadır (Harmankaya ve Erdoğan 2002a). Höyüğün hemen yanında da bir su kaynağı bulunmaktadır.

Özet

M.Ö. III. bin ile ilgili bölgede yapılan yüzey araştırmaları ve kazılardan elde edilen sonuçlara göre, bölgede farklı ama birbiri ile etkileşim içinde olan kültür alanları görülmektedir. Trakya Bölümü'nde iki kültür alanı görülmektedir. İlk alan Gelibolu Yarımadası ile Marmara'nın kuzey kıyılarıdır. İkinci alan ise, Ergene Havzasıdır. Kıyılarda Troia I ve Ezero kültürü görülürken iç kesimlerde Balkan etkili bir kültür görülür. Güney Marmara Bölümü'nde Troia, Yortan; Doğu Marmara Bölümü'nde ise Beycesultan ve Demircihöyük gibi kazı yerlerinden bilinen kültürlerle ait yoğun bir yerleşimin olduğu anlaşılmaktadır. Marmara Bölgesi'nde Troia kilit yerleşmedir.

⁷⁹ Höyük, 1987 - 1996 yılları arasında J. Rodenberg başkanlığında kazılmıştır.

Trakya Bölüm'nde, Kanlıgeçit, Toptepe, Menekşe Çatağı, ve Karaağaçtepe olmak üzere dört yerleşimde kazılar yapılmıştır. Toptepe, Selimpaşa, Menekşe Çatağı, Karaağaçtepe, Kilisetepe, Pandır Bahçe ve Hashöyük ise Trakya kıyılarındaki belli başlı yerleşmelerdir. Trakya'nın iç kesimlerinde Balkan malzemesi veren yerleşmelerin yanı sıra Anadolu tipi çanak çömlek parçaları veren Mezarlık Tepe, Arpalık Tepe, Kanlıgeçit ve Kaynaklar II / Sülecik gibi yerleşmeler de görülmüştür. Trakya'nın Karadeniz kıyısında ise bu evre ile ilgili yerleşme tespit edilememiştir.

Marmara Bölgesi'nde, en fazla kazı yapılmış olan kesim Güney Marmara'dır. Burada başta Troia olmak üzere, dokuz kentte kazı yapılmıştır. Bunlar, Troia kültür alanı içinde kalan Kumtepe, Beşik/Yassı Tepe, Hanay Tepe, İnboğazı Mağaraları, Bozcaada ve Gökçeada'daki Yenibademli Höyük ile Yortan kültürü alanı içinde kalan Ovabayındır ve Babaköy'dür. Balıkesir yöresinde Troia kültür öğelerinden farklı olarak, şimdilik yalnız mezarları ile temsil edilen ve Balıkesir ve Manisa yöresini içine alan Yortan kültürünün etkilerini görmekteyiz.

Doğu Marmara Bölümü'ndeki kazılar ise, Demircihöyük, Bozüyük ve Ilıpınar olmak üzere üç yerleşimle sınırlıdır. Demircihöyük, bu bölümdeki en kapsamlı ve sistemli kazıdır. Dolayısıyla, Demircihöyük'ün tabakalanması ve bulguları, bu bölüm için oldukça önemlidir. Doğu Marmara Demircihöyük – Beycesultan kültür alanı içinde kalmaktadır. Trakya'nın Marmara kıyıları boyunca sık aralarla rastlanan İTÇ höyüklerine Doğu Marmara kıyılarında rastlanmamıştır.

4. MARMARA BÖLGESİ'NİN FİZİKİ ÖZELLİKLERİ İLE YERLEŞMELERİN COĞRAFİ DAĞILIŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

M.Ö. III bindeki ticaret ağı içinde, küçük ara istasyonları birbirine bağlayan ana istasyonların bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu merkezler ulaşım açısından elverişli coğrafi yerlerde, aktarım noktaları işlevini görürlerdi. Bu bağlamda Marmara Bölgesi'ndeki M.Ö. III. bin yerleşimlerinin kıyıdaki ve iç bölümlerdeki dağılışının (Harita 6), nehir ve deniz yolları açısından incelenmesi, bölgenin konumu nedeniyle büyük önem taşır (Harita 10).

Su yollarının kullanımı taşımacılığın en kolay şekli olmuştur. Bunda malların miktarı, taşıma süresi, enerji sarfiyatı ve işçiler ile yük hayvanlarının masrafları önemli bir rol oynar. Ayrıca mal kaybı ve hasarı açısından da en güvenli yöntem, su yolu taşımacılığıydı. Kâr oranları da buna bağlıydı. Diğer yandan bu dönemde kralların üstün konumu, ticaret gemilerinin limanlarda kolayca tahrip edilip el konulmasına da olanak tanıyordu. M.Ö. III. binde denizcilik yapılan her yerde, güçlü devletlerin himayesi söz konusuydu. Gemi taşımacılığında tamamen bağımsız tüccarların olması mümkün görünmemektedir.

Denizciler için kıyı yerleşimleri, bölgesel ve uzun mesafe ticaret seferlerinde, kötü hava koşullarında sığınmaları ve su, gıda gibi hayati ihtiyaçlarını karşılamada önemli olmuştur. Kıyı yerleşmelerindeki limanlar hakkında, Akrotiri Freski (Res. 74) kısmen yardımcı olabilmektedir (Tartaron, Rothaus ve Pullen 2003). Freskde ikinci ve üçüncü kasabalar arasında göze çarpan bir yüksek burun, iki ayrı korunmuş liman ile kuşatılmaktadır. Küçük limanda, üç küçük, hilal şekilli sandal kıyıya çekilmiştir; geniş liman ise iki geniş yelkenli gemiye sahiptir. Bu görüntü sandal ve yelkenli gemiler için farklı liman kullanımlarını önermektedir. Yelkenli araçlar kumlu plajlara, kolaylıkla çekilebilen sandallar daha korunaklı alanlara demirlenmiştir. Bu tasvir ayrıca önceki arkeolojik çalışmalarla da desteklenmiş uygun bir liman topografyasına da işaret etmektedir⁸⁰. Bu çalışmalarda, çeşitli liman yerleşmesi örneklerine yer verilmiştir. İki liman arasındaki burun üzerine kurulmuş yerleşme

⁸⁰ Shaw (1990) ve Raban'nın (1991) yaptığı çalışmalara bakınız.

örneği dışında iki örnek daha vardır. Bunlar, yerleşmenin bulunduğu kara parçasının dar boyunlar ya da kıyı adaları ile anakaraya bağlanmasıyla oluşmuş doğal limanları bulunan yerleşmeler ile nehir deltaları üzerindeki dar doğal körfezler üzerine kurulmuş yerleşmelerdir.

Marmara Bölgesi'ni, öncelikle, yapılan kazılar ve yüzey araştırmaları sonucunda ortaya çıkan M.Ö. III. bin kıyı yerleşmelerinin dağılımı bakımından, jeomorfolojik yapıyı göz önünde tutarak, günümüzden örnekler vererek incelememiz faydalı olacaktır.

Marmara kıyıları, genellikle dağ sıralarını ve çöküntü hendeklerini dikine keser. Bu nedenle, kuş uçuşu kısa olmasına karşın, Ege kıyıları kadar olmasa da, kısmen birçok girinti ve çıkıntıya sahip olan Marmara Denizi kıyıları gerçekte daha uzundur. Bu doğal yapının sonucu olarak, yer şekilleri koşulları Anadolu'daki insan yaşamını yakından etkilemiş ve Karadeniz ile Akdeniz kıyıları nispeten daha sakin ve korunaklı alanlar halinde kalmasına karşın, Marmara ve Ege kıyı kuşağı daha yoğun bir yerleşmeye sahne olmuş, eski limanlar da daha çok oralarda kurulmuştur. Karadeniz kıyılarındaki eski doğal sığınma yerleri, bugün yapay olarak korunmuş küçük veya orta büyüklükte limanlara dönüşmüş; Akdeniz'in eski küçük balıkçı veya korsan sığınma limanları ise şimdi sakin turistik noktalar halini almıştır.

Bölgenin Marmara Denizi'ne kıyısı olduğu gibi Ege Denizi'ne ve Karadeniz'e de kıyısı bulunmaktadır. Dolayısıyla kıyı tipleri ve limanlar için uygun yerlerin yoğunluğu da buna göre değişmektedir. Bu kıyı özelliği de, kendini M.Ö. III. binden itibaren günümüze kadar büyük oranda korumuştur. Deniz seviyesi değişimleri günümüzden yaklaşık 6000 yıl önce durmuş ve kıyısız yerleşimler bu dönemde hızlı gelişim sürecine girmişlerdir. Ancak M.Ö. 5000 – 3500 yılları arasında ki dönemde deniz seviyesinde 2 m.'lik bir alçalma yaşanır, milattan sonraki dönemlerde ise günümüz seviyesine tekrar ulaşır (Kayan 1996). Bu durum göz önüne alındığında, günümüzdeki limanların elverişli konumlarından dolayı prehistorik ve antik dönemdeki limanlarla büyük ölçüde aynı konumda yer aldığı fikri çoğunlukla doğrulanmaktadır (Tartaron, Rothaus ve Pullen 2003). Doğal ve beşeri faktörlerin etkileri ve değişen teknoloji limanların konumlarının aynı bölge içinde biraz yer değiştirmesine neden olmuş ancak esas olarak buldukları konum değişmemiştir.

İstanbul Boğazı'nın her iki yanında Kocaeli ve Çatalca Yarımadaı'nın Karadeniz kıyılarındaki, fazla yüksek olmamakla birlikte, plato kenarlarında kıyı boyunca uzanan dik kıyı yarıları ve kuzey soğuk hava kütleleri ve şiddetli karayel fırtınalarının etkisi günümüzde buralarda sadece az sayıda küçük limanın yapımına olanak vermiştir (Erol 1991). Girinti çıkıntılardan yoksun bu kıyı kesiminde, şiddetli kuzey fırtınalarından korunaklı koylar bulmak çok zor olduğu için, mevcut limanlar, küçük olsalar dahi, oldukça önem taşır. Bunlar doğudan batıya doğru Akçakoca, Kefken, Kefken Adası, Ağva, Şile, Poyrazköy Rumeli Feneri, Kumköy (Kilyos), Karaburun'dur. Bunlardan Kefken Adası, Şile ve Rumeli Feneri ada ve burunlar gerisinde korunmuş, diğerleri ise çoğunlukla çay ağzında, nispeten korunaklı koylar içinde bulunan küçük limanlardır ve tarihi çağlarda kullanılmış oldukları için çoğunun kenarında kale harabeleri vardır (Erol 1991). Bu kesimde, Kefken adası ve Şile hariç büyücek gemiler için sığınak olabilecek nitelikte veya etkin ticari önemde liman görülmez. Bu durum arkasında yüksek dağlar bulunmamasına rağmen, dalgalar tarafından hızla geriletelen plato kıyısının jeomorfolojik özelliği ve sert hava koşullarının bir sonucudur. Yine aynı nedenlerle bu kıyı kesiminde, mümkün olan her nokta eskiden beri değerlendirildiği için kıyıda terkedilmiş tarihi liman vb. yapılar pek yoktur, olsa bile olasılıkla hızla gerileyen kıyı çizgisi onları tahrip etmiş olmalıdır. Bugün denize bol alüvyal malzeme getiren Sakarya Irmağı deltası kıyıları bile, güçlü Karadeniz dalgalarına karşı duramamış ve düz bir çizgi halini almıştır. Günümüzde Sakarya Irmağı ağzı, sadece küçük gemi ve kayıkların sığındığı bir yerdir. Bu kesimde M. Ö. III. bin yıla ait herhangi bir yerleşime rastlanmamıştır.

Istranca Dağları'nın kuzeyindeki kıyıları, dalgalar tarafından aşındırılarak gerileyen kıyı yarıları, vadi ağızlarındaki kumsal ya da çakıllık koylar tarafından aralanmaktadır (Kurter 1978). Günümüzde de burada sadece üç küçük liman inşa edilmiştir. Hem kuzeyden gelen nemli hava kütlelerinin bıraktığı kuvvetli yağışlar nedeniyle bu kıyı kuşağı platoları oldukça derin ve sık vadilerle yarıldığı, hem de platolar gerisinde güneyde bulunan ormanlarla kaplı olan Istranca dağları bir engel teşkil ettiği için Karadeniz kıyılarına Ergene havzasından oldukça zor ulaşılır. Kıyı kesiminde bu evre ile ilgili bir yerleşme tespit edilememiştir. Göçerlere ait olabilecek mevsimlik yerleşmeler bu yeşilliğin altında hapsolmuş ve kıyıda uygun koylardaki yerleşmeler de daha sonraki çağların yerleşmeleri altında kilitlenmiş

olabilir ya da deniz seviyesi değişimleri bu konuda etkili olmuş olabilir⁸¹. Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısında yer alan Durankulak, Sozopol ve Kiten yerleşmelerinde yapılan kazılar bu konuda, bize fikir verebilir. Yapılan sualtı çalışmalarında, Durankulak, Sozopol ve Kiten çevresinde 4 ile 6 m derinlikteki yerleşmelerde Geç Neolitik ve İlk Tunç Çağ saptanmıştır (Draganov 1995). Deniz seviyesindeki değişimlerin İTÇ 1 - 11 içinde sürdüğü, bu dönem sonlarında da suların yükselmesiyle yerleşmelerin Erken Demir Çağ başlarına kadar terk edildiği belirlenmiştir.

Karadeniz ve Ege Denizi ile olan bağlantıyı sağlayan İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı ise Karadeniz ile Akdeniz arasında geçiş noktası olması bakımından oldukça önemlidir. Boğazların üst Pleistosen'de ve Holosen'de deniz tarafından istila edilmiş akarsu vadileri olması ve büyük boğaz hendeğine bağlanan yan dere ağızlarında bazı küçük deltaların bulunması, buralarda oldukça sık yerleşme yerinin ve liman yapısının gelişmesine neden olmuştur (Erol 1991). İstanbul Boğazı'ndaki prehistorik yerleşmeler modern kentin altında kaldığından Çanakkale boğazındaki kadar sık bir şekilde görülmemektedir. Ama zaman zaman yapılan temel çalışmalarından boğazda bu tip bir yerleşim örüntüsü olduğu anlaşılmaktadır (Dönmez 2004). Boğaz kıyıları, tarihi çağlar boyunca kullanılmış olmasına rağmen doğal niteliğini hâlâ koruyabilmiş az bulunur bir su yoludur.

Marmara Denizi kıyıları, Kocaeli - Çatalca Yarımada'larının Marmara Denizi kıyıları İstanbul çevresinden başlar, Gelibolu dolaylarına kadar devam eder. Kocaeli ve Çatalca platolarının Karadeniz kıyılarındaki olumsuz koşullar nedeniyle günümüzde yoğun insan yerleşmeleri bu yarımada'nın güney bölümüne kaymıştır. Böylece, güneyde hafif eğimli alçak platoda ve kıyıda daha prehistorik çağlarda ilk yerleşmeler kurulmuştur. Liman için doğal olarak uygun bir yer olan Haliç ağzında ve onun güneyindeki yarımada da antik çağlarda *Byzantion* kenti ve limanı kurulmuştur. Modern İstanbul kenti ve limanı tarih boyunca aynı yerde büyüyerek gelişmiştir. Bu alan içinde ve İstanbul Boğazı boyunca bütün kıyıları bugün aralıksız kıyı yapıları ve irili ufaklı limanlarla kaplıdır.

⁸¹ Kıyı yerleşmeleri ve Doğu Marmara kıyılarındaki yerleşmelerin bulunamamasının nedenleri için bakınız Özdoğan (2003a).

İstanbul batısındaki Marmara kıyıları genellikle dalgalarla aşınmış alçak kıyı yarları halindedir. Bu kıyıda büyük akarsu vadilerinin ağızlarında, irili ufaklı koylar mevcuttur (Erol 1991). Bu koylarda Büyükçekmece ve Küçükçekmece gibi bazı lagün gölleri vardır. Bu lagünlerden Büyük Çekmece Gölü'nün batı kıyısında Gladina Mevkii⁸², daha batıdaki akarsu ağızı koylarında ise, Silivri yakınlarında Kavaklı ve Kocadere'nin döküldüğü küçük bir koyda, derenin ağızındaki doğal bir yükselti üzerinde bulunan büyük höyüklerden biri olan Selimpaşa⁸³ ve Marmara Ereğlisi yakınlarındaki Toptepe gibi küçük kıyı yerleşimlerini, günümüzde ise mendirekleri ile Ereğli ve Tekirdağ limanlarını görmekteyiz. Bunlar Marmara Denizi'nde etkin olan lodos fırtınalarından korunaklı limanlardır ve bugün de etkinliklerini kısmen sürdürmektedirler.

Tekirdağ - Gelibolu arasındaki kesimde Işıklar Dağı'nın güney yamaçlarını kıyı yarları meydana getirir. Bu yamaç ulaşım açısından oldukça zor geçit veren bir dikliktir. Bu nedenle, Gelibolu Yarımadasının kuzeydoğu uzantısı olan Şarköy dolaylarına Malkara Korudağ üzerinden dolaşarak ulaşılabilir (Erol 1991). Tekirdağ yakınlarındaki Menekşe Çatağı, Şarköy - Kızılcaterzi yakınlarındaki Buruneren Çiftliği⁸⁴ ve Şarköy'ün yaklaşık 12 km batısında, Marmara Denizi kıyısında, ince bir burun üzerinde yer alan Fener Karadutlar⁸⁵ III. bin malzemesi veren yerleşmeleridir. Günümüzde burada fay çizgilerine paralel ve düz olarak uzanan kıyıda, yapay tesislerle korunmuş Hoşköy, Mürefte ve Şarköy limanları vardır ve ticari amaçlarla kullanılırlar.

Gelibolu Yarımadası kısmında, Gelibolu – Sütluce yakınlarında Münirbey Deresi'nin kuzey yakasında denizden 50 m uzaklıktaki bir burun üzerinde yer alan Kalanuro⁸⁶, Ilgardere Köyü'nün 4 km güneyinde, bu derenin oluşturduğu vadinin batı ucunda, denizin hemen kenarındaki doğal yükseltinin üzerindeki Tepecik;

⁸² Özdoğan (1982a) tarafından bulunmuştur. İlk Tunç Çağı, Klasik Dönem ve Orta Çağ çanak çömlekleri toplanmıştır.

⁸³ Höyük ilk olarak French (1965) tarafından saptanmıştır. Daha sonra Özdoğan'ın (1983b) Trakya Araştırmaları çerçevesinde tekrar ziyaret edilmiştir. Toplanan malzeme İlk Tunç Çağı, Hellenistik ve Roma dönemlerine aittir. İlk Tunç Çağı çanak çömlekleri İTÇ'nin ilk evresine (Kumtepe Ib) tarihlendirilebilirler.

⁸⁴ Diğer adı ile Hamaylılarla. Yerleşmenin kuzeyinde bir cilalı taş balta atölyesi bulunmuştur. Bakınız Özbek (2000b).

⁸⁵ Höyük M. A. Işın tarafından saptanmıştır. Bakınız Özbek (2000a). Ayrıca Hamaylılarla ve Fener Karadutlar'ın sürtme taşları için bakınız Özbek ve Erol (2001).

⁸⁶ Kalanuro, F4/3, Tepecik ve Akbaş Şehitliği için bakınız Özdoğan (1982)

Eceabat İlçesi'nin 8 km kuzey doğusunda kayalık doğal bir yükselti üzerinde yer alan Akbaş Şehitliği; Eceabat merkezinde kısmen modern şehir tarafından tahrip edilmiş büyük bir höyük olan Kilisetepe⁸⁷ ve Seddülbahir yakınlarında Karaağaçtepe, ve Bolayır'ın 4 km güneydoğusunda, Demirtepe Köyü'nün yakınlarında deniz kıyısındaki Maltepe M. Ö. III. bin kıyı yerleşimleri görülmektedir.

Marmara Denizi'nin doğu kıyıları daha girintili çıkıntılıdır ve kuzeye oranla daha çok liman ve kıyı yapısına sahiptir. İzmit'te bir alüvyal ova kenarında kurulmuş tarihi bir liman olan *Nikomedia*, jeomorfolojik ve ekonomik açıdan uygun bir konumda olduğu için uzun zamandan beri durumunu korumuştur.

Gemlik Körfezi Armutlu Yarımadasının güneyinde Samanlı Dağlarının batı ve güney kıyıları yüksek kıyı yarıları ile çevrili olmakla beraber, kuzey rüzgârlarından korunaklı birçok koya sahiptir. Günümüzde buralarda turistik amaçlı yazlıklar mevcuttur. Gemlik Körfezinin daha alçak olan güney kıyıları ise yine günümüzde endüstriyel yapılar daha çoktur.

Marmara Denizi'nin güney kıyıları Gemlik ile Karabiga arasında doğu-batı yönünde oldukça düz uzanır. Kıyı boyunca dik fay yamaçları, falezler oluşmuştur. Bu dik kıyı çizgisi çaylar tarafından akarsu delta düzlükleri ağzında kesintiye uğramaktadır (Erol 1991). Kıyı çizgisi daha çok batı bölümde, kesişen fay çizgileri ve farklı oranlarda alçalıp yükselen bloklar nedeniyle, oldukça girintili çıkıntılı bir özellik kazanmıştır. Güney Marmara kıyıları, kıyı çizgisinin yukarıda bahsedilen özelliği nedeniyle, tarihi ve modern limanlar en çok Kapıdağ ve Marmara adaları civarındadır. Bunlar ya Marmara Denizi'nde kışın etkili olan lodos fırtınalarına ya da yazın etkili olan poyraz rüzgârlarına veya her ikisine karşı korunaklı irili ufaklı sığınak yerleridir. Bu limanlar arasında bugün en gelişkin olanı Bandırma limanıdır. Marmara Denizi'nin güneye açılan kapısı durumunda olan bu liman, ticari özelliğini kaybetmemiştir. Bugün halen bu civarda kıyıda prehistorik yerleşim izlerine rastlanmaktadır. Limanın bu coğrafi konumu, antik çağlarda da fark edilmiş ve Kapıdağ Yarımadası'nı ana karaya bağlayan tombolo üzerinde *Kyzikos* şehri ve limanı kurulmuştur. Tarihi kayıtlara göre (Strabon 2000:79), tombolonun iki yanında birer liman ve bunlar arasında da bir kanal bulunmaktaydı. Bu tarihi limanların

⁸⁷ Bakınız Özdoğan (1986a).

güvenliği açısından genellikle tercih edilen bir durumdur. Çünkü iki taraflı limanları, farklı yönlerdeki fırtınalardan korunmak veya bir düşman saldırısında kaçabilmek için kullanmak mümkündür. Bandırma limanı ve kenti, gerçekte antik *Kyzikos* limanının, aynı coğrafi koşullar altında gelişimini sürdürmüş bir devamıdır. Sadece yeri, modern tekniklerin elverişliliği nedeniyle, tombolonun kumları üzerinden, daha derin suların gerisindeki sağlam temeller üzerine kaymıştır.

Kıyının bu kesiminde *Kyzikos*, batıda yine tarihi *Artake*⁸⁸ ve Marmara Adası'nda Prokonnessos limanları vardır. Bilindiği üzere Marmara Adası mermerleri Antik Çağ'ın en önemli ticari malzemesiydi. Burada da M.Ö. III. bin malzemesi veren yerleşmelere rastlamaktayız. Bunlardan Balıkesir - Edincik'in kuzeyinde bulunan Bardakçitepe Höyük⁸⁹ doğal bir yükselti üzerindedir. Orta Kalkolitik'ten, İlk Tunç Çağı'na kadar süren bir yerleşimi gösteren malzeme tespit edilmiştir. Ayrıca M.Ö. II. bin yıl ve daha geç dönem buluntuları da vardır (Özdoğan 1991a). Yine Bandırma'ya bağlı Edincik'in kuzeyinde yer alan Karaağaçlar Höyüğü Marmara Denizi kıyısındadır. Bandırma İlçesi'ne bağlı Şirinçavuş Köyü'nün doğusundaki Yalı Mevkii Höyük ise yüksek, dağlık bir arazide yer almaktadır. Deniz doğusunda kalmaktadır.

Kapıdağ çevresinin dışında, doğuda Simav Çayı deltası kenarında Dut Limanı, İmralı Adası limanı; batıda ise Edincik ve *Priapos* antik kentinin bulunduğu Karabiga limanları vardır. Bunlardan Karabiga limanı bir burun tarafından İodosdan korunaklı bir delta kenarı limanıdır ve uygun konumu nedeniyle antik çağlardan beri varlığını korumuştur. Karabiga batısında ise küçük Aksaz ve antik *Parion* kentinin bulunduğu Kemer limanları bulunur. Bütün bu limanlar, genelde yöresel ihtiyaçları karşılayan kıyı yapılarıdır ve kıyının jeomorfolojik açıdan nispeten uygun noktalarında yer almaktadır.

Çanakkale Boğazı'na geldiğimizde, çok sık kıyı yerleşmesi ile karşılaşırız. Askeri bakımdan önemli olduğu için her iki boğazın da kıyılarında, Osmanlı dönemine ait tarihi kaleler ve limanlar vardır. Prehistorik döneme ait yerleşmeler, özellikle Gelibolu yarımadası kıyıları boyunca, sık aralıklarla görülmektedir. Burası

⁸⁸ Günümüzdeki ismiyle Erdek.

⁸⁹ Bardakçitepe Höyük, Karaağaçlar Höyük ve Yalı Mevkii Höyük Özdoğan (1991a) tarafından Balıkesir İli yüzey araştırması sırasında saptanmıştır.

nispeten geniş bir su yoludur. Burada deniz ve akarsu sekileri oldukça iyi gelişmiştir. Bu jeomorfolojik oluşumlar liman ve yerleşme yerlerinin yapımını kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte burası daha geniş olduğundan, rüzgâr ve fırtına koşulları İstanbul Boğazı'ndan daha serttir.

Çanakkale Boğazı'nın kuzey ağzında, karşılıklı iki liman, *Gallipoli* ve *Lampsakos* mevcuttur. Bunlardan *Gallipoli* Osmanlılar döneminde, daha gelişmiş olmakla birlikte, uygun konumları nedeniyle her iki liman da önemlerini geçmişten bugüne korumuşlardır. Bir koy yanında kale yapımına uygun bir kıyı noktasında yapılmışlardır. Lapseki'de çay ağzı özelliği de mevcuttur. Yine burada Lapseki İlçesi'nin yaklaşık 9 km kuzeybatısında, Kemiklihan Köyü yakınlarında, Marmara Denizi kıyısındaki bir yamaçta yer alan Kemiklihan⁹⁰ Tunç Çağ yerleşmesini görmekteyiz. Hemen doğusunda Domuzlubaş Deresi akmaktadır. Kuzey ve kuzeybatısında Suluca ve Kemiklihan köyleri arasındaki sınırı oluşturan Kemiklihan Deresi bulunmaktadır. Höyük bu iki derenin oluşturduğu sığ ve küçük vadilerin arasındaki sırtta, oldukça verimli topraklar üzerindedir. Höyükten Troia I türü çanak çömlekler toplanmıştır.

Lapseki'nin birkaç kilometre kuzeyindeki Çardak' da belirgin bir kıyı kordonu bulunan lagün tipi, Şevketiye'de ise koy tipi yerel limanlar gelişmiştir. Boğazda güneye doğru birçok küçük doğal iskele mevcuttur. Boğazın orta kesiminde, Çanakkale il sınırları içinde Naraburnu bükümünde yakınlarında antik *Abydos* ve *Dardanos* liman şehirleri kurulmuştur. Modern şehir hala hemen hemen aynı yerdedir. Bu iki tarihi liman dışında Osmanlı dönemine ait boğazda karşılıklı olarak konumlanmış Kilitbahir ve Seddülbahir yerleşimlerini de unutmamak gerekir.

Boğazın güney ucuna doğru, Çanakkale il merkezinin güneybatısında, İntepe'nin⁹¹ yakınlarında, kıyıda, çok sayıda III. bin yerleşimi saptanmıştır⁹². Bunlardan İntepe'nin 6 km batısında, denize doğru çıkıntı yapan bir burnun ucunda, dik bir yar üzerinde yer alan Çoban Tepe⁹³ Çanakkale Boğazı'na hakim bir konumdadır. Yine İntepe Köyü'nün yaklaşık 3 km doğusunda, deniz kıyısındaki

⁹⁰ French (1967) tarafından tespit edilmiştir.

⁹¹ Yeni ismi Erenköy

⁹² Gelibolu ve Troas Bölgesi kentleri için bakınız Aslan (2003).

⁹³ 1932 yılında Cincinati Üniversitesi'nin Troya'daki kazıları sırasında saptanmıştır. Cook (1974), Çoban Tepe'nin J. Calvert'in Tavolia adını verdiği yerleşim yeri ile aynı olduğunu söylemektedir. Yapılan araştırmalarda İTÇ'nin yanı sıra Troya VI ve Klasik Dönem çanak çömlekleri de toplanmıştır.

Harapkale⁹⁴ III. bin yerleşimini de saymak gerekir. Harapkale denize paralel uzanan bir sırtın batı ucundadır. Deniz ile arasında yassı uzun bir tepe ile kıyı şeridi bulunmaktadır. Höyük, buradaki geç dönemlere ait bir kalenin eteklerinden başlayarak batıya doğru uzanmaktadır. Yerleşimin batısında İncirli Dere akmaktadır ve hemen yanında iki kaynak vardır. Harapkale'de Klasik Dönem'e ait antik *Rhoiteion* kenti vardır. Klasik Dönem dışında yerleşim yerinden toplanan malzeme, Troia II, Troia VI ve VII dönemlerine aittir. İntepe'nin 5 km batısında, Çanakkale Boğazı'nın güney kesiminde yer alan Işıldak Tepe⁹⁵ yerleşmesi ise denize çıkıntı yapan bir burunda yer alır. Çiftlik adı verilen bir vadinin bir ucundadır. Denizden yüksekliği 50 m'dir ve önünde tarım yapılan bir kıyı şeridi uzanır. Troia I türü çanak çömlek bulunmuştur. İTÇ II'ye tarihlenmektedir. Ayrıca Troia VI evresi çanak çömlekleri ve az sayıda Klasik Dönem malzemesi bulunmuştur.

Marmara Bölgesi'nin Ege kıyılarını ise Trakya ve Biga Yarımadası olmak üzere iki bölümde incelemek mümkündür. Trakya'nın Ege denizi kıyılarında Meriç deltası, Holosen'de denizin Meriç vadisine olasılıkla 20 - 25 km kadar içeriye sokulması ve daha sonra Meriç Nehri'nin bu körfezi alüvyonları ile doldurması sonucunda oluşmuştur (Göçmen 1977). Bu gelişim sırasında, delta kenarında sağlam kaya üzerinde antik Ainos⁹⁶ limanı kurulmuş ve uzunca bir süre etkinliğini sürdürmüştür. Ancak bugün Ainos limanı kuvvetli alüvyonlaşma nedeni ile kıyıdan 5 - 6 km kadar içeride kalmıştır. Günümüzde sadece bazı küçük kayıklar, Meriç Nehri yatağı boyunca Enez önlerine kadar gelebilmektedir. Şimdi burası ancak yerel bir işlevi olan nehir limanı olarak sınırlı bir ölçüde etkinliğini sürdürmektedir. Bugünkü kıyıda, açık deniz etkilerinden dalgakıranla korunmuş küçük bir modern liman inşa edilmiştir. Liman değişen doğa koşulları karşısında, antik kenti geride bırakarak denize doğru ilerleyen kıyıyı takiben yer değiştirmiştir.

Saros Körfezi'nin kuzey kıyısı orta yükseklikte plato ve yüksek seki kenarlarında oluşmuş kıyı yarlarından oluşmuştur (Erol 1991). Bazı vadilerin kıyı kesiminde, kıyı kordonları ile ayrılmış küçük lagün gölleri de mevcuttur. Günümüzde buralarda küçük iskeleler vardır. Bu kesimde, bugün kıyıdan içeride

⁹⁴ Yerleşim yeri ilk defa Cook (1974) tarafından saptanmıştır. Aslan (2003) yerleşmeyi Eski Kale olarak adlandırmaktadır.

⁹⁵ Akarca (1978) tarafından bölgede yapılan araştırmalar sırasında saptanmıştır.

⁹⁶ Günümüzdeki ismi Enez.

kalan, Edirne'nin Enez İlçesi'nin güneydoğusunda, Küçük Evren Köyü yakınlarındaki ovada, alüvyal bir yükselti üzerinde yer alan, etrafında İncirli Deresi akan Pandır Bahçe / Üveyiktepe⁹⁷, güney ve doğusunda kot olarak kendinden daha yüksek tepeler arasında sanki kayalık sırtın bir uzantısı gibi görülen, etrafından geçen derelerle bir ada şeklinde görülen Hasköy⁹⁸ ve yine Enez yakınlarında Büyük Evren Köyü civarında, kuzeyinde dağlık sırtlar bulunan, ovaya hakim bir konumda olan Değirmentepe⁹⁹ III. bin yerleşmeleri görülmektedir¹⁰⁰.

Saros Körfezi'nin doğu ucunda Bolayır yakınlarında, alüvyal ovanın sağlam zemine dokunduğu noktalarda küçük bazı limanlar mevcuttur. Yerel amaçla kullanılan bu turistik, balıkçı koyları Gelibolu Yarımadası ile Kemikliburun arasında fay yamacı kıyısı boyunca sıralanır. Burada Güneyli Köyü'nün 3 km kuzeydoğusunda, Güneyli Körfezi'nin batı ucundaki üç burundan en küçük ve en alçak olanın üzerinde yer alan Güneyli Liman¹⁰¹, Gelibolu - Kavak yolu üzerinde kuzeydoğuya ilerlerken deniz kenarında, güneyinden doğu-batı doğrultulu Kaytan Deresi akan küçük boyutlu F 4/3 höyüğü¹⁰² ve Evreşe'nin güneyinde, Kavak Köyü yakınlarında, ovaya hakim doğal bir tepenin üzerinde yer alan Kartaltepe¹⁰³ III. bin yerleşmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kemikliburun Seddülbahir arasında kıyı yine faylarla belirlenmiş olmakla birlikte, kıyı yarları daha az yüksektir ve aralarında alüvyal alçak kıyılar bulunur. Gelibolu Yarımadasının güneybatı ucundaki Seddülbahir köyü ve onun limanı boğaz ulaşımını denetim altında tutabilmek için kurulmuş askeri amaçlı bir yerdi.

Gelibolu Yarımadası'nın aksine, Biga Yarımadası'nın Ege kıyıları oldukça yoğun bir yerleşme alanıdır. Bunun nedeni, kıyı kesiminin alçak platolar ve sekiler üzerinden Anadolu karasına kolaylıkla bağlanabilmesidir. Burası tarihin her

⁹⁷ Höyüğün batı ve güneyindeki tarlalarda da Roma ve Bizans dönemlerine ait çanak çömlek parçaları bulunmuştur.

⁹⁸ Höyükte İTÇ I'ın yanı sıra Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemi'ne tarihlenebilecek parçalar da ele geçmiştir.

⁹⁹ Höyükte genel olarak MÖ III. yüzyıl çanak çömlek parçaları saptanmıştır. Kalkolitik döneme ait parçalar da bulunmuştur.

¹⁰⁰ Pandır Bahçe / Üveyiktepe, Hasköy ve Değirmentepe höyükleri Başaran (1999) tarafından saptanmıştır.

¹⁰¹ Özdoğan (1986a) tarafından bulunmuştur. Bugün kısmen tahrip olmuş olan bu höyükte, Klasik Dönem malzemesi dışında, Özdoğan'a (1986a) göre burada İlk Tunç Çağ'dan daha eskiye tarihlenebilecek malzemeler de vardır.

¹⁰² Özdoğan (1982a) tarafından saptanmıştır.

¹⁰³ Özdoğan (1982a) tarafından saptanmıştır. Klasik Dönem'e ait çanak çömlekler de saptanmıştır.

döneminde, Ege dünyasının Kuzeybatı Anadolu'ya bağlandığı önemli bir yer olmuştur. Troas'ın başlıca tarihi şehirleri Troia, *Alexandreia Troas*, *Neandreia* ve *Assos*'dur.

Bu yörede tarihöncesi çağlardan başlayarak deniz düzeyi değişimleri, eski liman ve şehirler arasındaki ilişkiler çok yönlü olarak incelenmiştir. Troia gibi merkezler başlangıçta bir körfez limanı konumunda iken, alüvyonlaşmalar sonucu kara içinde kalmış, o zaman da liman fonksiyonunu açık deniz kıyısındaki Beşik limanı üstlenmiş daha sonra burası da alüvyonla dolarak kurumuştur. Bunlardan dış denize açık olan Dalyan Köyü'nün hemen kuzeyindeki *Aleksandreia Troas*, biraz daha uzun yaşamış, ancak onun limanı da kumsal gelişmesi nedeniyle kuruyunca, günümüzde Odun İskelesi onun işlevini yüklenmiştir. Burada III. bin yerleşiminin olduğunu gösteren çanak çömlekler bulunmuştur¹⁰⁴. Daha güneyde Tuzla civarında da benzer oluşumlar mevcuttur. Çanakkale'nin kuzeybatısında, Geyikli'nin yaklaşık 10 km güneyinde, Ege Denizi kıyısında, dar sahil şeridinin ardındaki dik bir yarım üzerinde yer alan Aktaşovası / Beşiktepe¹⁰⁵ ve yine il merkezinin güneybatısında, Odun İskelesi'nin yaklaşık 3 km kuzeyinde, Ege Denizi kıyısında yer alan Hantepe¹⁰⁶ III. bin yerleşimleri de önemlidir. Biga yarımadasının güneybatı ucundaki *Lekton* ve *Assos* ise koy kenarında, ana kaya üzerinde buldukları ve alüvyonlaşma alanlarından uzakta kaldıkları için etkinliklerini bugüne kadar korumuşlardır. *Assos* antik kentinde *Alexandreia Troas*'da olduğu gibi III. bin malzemesinin varlığı iddia edilmektedir (Serdaroğlu 1996). Bu dönem şimdilik sadece Batı Nekropolü'ndeki mezarlar ile temsil edilmektedir.

Marmara Bölgesi'ndeki M.Ö. III. bin yerleşimlerinin kıyıdaki dağılımı kadar iç bölümlerdeki dağılımının da incelenmesi nehir yolları açısından önemlidir. Bölgede nehir yollarının olası kullanımı açısından üç nehir dikkati çeker. Bunlar Trakya bölümündeki Meriç Nehri, Güney Marmara bölümündeki Karamenderes Nehri ve Gönen Çayı'dır. Ayrıca yerleşimlerin dağılımı göz önünde tutulduğunda,

¹⁰⁴ Cook (1971) tarafından prehistorik dönemlere ait çanak çömlekler bulunmuş ve bu çanak çömlekler J. Mellaart tarafından incelenmiştir. İTÇ dışında MÖ II. binyıl çanak çömlekleri de toplanmıştır. Antik kentin içindeki tam yeri tespit edilememiştir.

¹⁰⁵ 1859 yılında J. Calvert tarafından saptanmış ve kazı çalışmaları yapılmıştır. Cook (1974), French (1969) tarafından ziyaret edilmiştir. Yerleşimin Kuzeyinde Akçakeçi ve Acidere dereleri akmaktadır.

¹⁰⁶ Höyük ilk kez 1932 yılında Cincinnati Üniversitesi'nin Troya'daki kazıları sırasında saptanmıştır. Höyüğün yüzeyinden İTÇ'nin yanı sıra az sayıda Klasik Dönem çanak çömlekleri toplanmıştır.

Doğu Marmara'da taşımacılıkta kullanılmış olabilecek bir nehir şu ana kadar bulunamamıştır.

Bulgaristan'dan kaynağını alarak Türkiye - Yunanistan arasındaki sınırı oluşturan Meriç, Edirne'de Meriç ile birleşen, yine Bulgaristan'dan kaynağını alan Tunca ile Arda ve Ergene Havzası'ndan kaynağını alan Ergene Trakya'nın belli başlı akarsuları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Meriç, Bulgaristan'da Rila dağlarının kuzey yamaçlarından doğar (Güney 2004). Doğuya doğru akarken Balkanlar'dan gelen kollarla güçlenir ve Saros körfezine kadar, Meriç, ana çizgileriyle artık kuzey - güney doğrultulu bir vadide akar. Tunca Edirne'yi kuzeyden ve batıdan kuşattıktan sonra ve yine Bulgaristan'dan kaynağını alan Arda Nehri, Edirne'nin batısında Türk - Yunan sınırında Meriç Nehri ile birleşir. Trakya'nın büyük bir kesiminin sularını toplayan Ergene ise İpsala'nın kuzeyinde geniş bir alüvyon ovasının batısında Meriç'le birleşir.

Trakya, Istranca ve Ganos dağlık yöreleri dışında doğal engellerle bölünmemiş olup burada hafif dalgalı düzlükler geniş alanlar kaplamaktadır. Özellikle akarsu boylarındaki verimli alüvyal taban ovaların hemen her kesimi yerleşmeye elverişli benzer özellikler göstermektedir. Yüzey araştırmaları yerleşmelerin sık sık yer değiştirdiğini göstermektedir. Ancak Demir Çağ'ın ortaları ile birlikte, ana yol güzergahlarının, sabitleşmesi, ticari ve idari merkezlerin ortaya çıkışı ile birlikte büyük kent niteliği kazanan Babaeski, Lüleburgaz gibi yerleşmeler yerlerini uzun süre koruyabilmişlerdir (Özdoğan 1982a).

Antik Çağ'da Saroz Körfezinin kuzeyinde bulunan *Ainos*, önemli bir limandı. Trakya'nın, GD Avrupa'nın birçok ürünü bu limandan başka ülkelere gönderiliyordu. Ayrıca, Saroz Körfezi'nden Meriç ırmağına giren gemiler *Adrinople*'ye¹⁰⁷ kadar gidebilirlerdi (Güney 2004). Antik Çağ'da Bulgaristan'daki ve Trakya'daki maden yatakları oldukça önemliydi ve oraya ulaşmanın en kolay yolu Meriç Nehri'ydi (Harita 13). Batı Trakya'daki Constantia, Ezero, Dyadovo and Galabovo'nun ve Doğu Trakya'daki höyüklerin İTÇ tabakalarındaki ithal malzemelerin varlığı, aşağı ve yukarı doğrultudaki nehir taşımacılığına dayanmaktadır (Leshtakov 1996).

¹⁰⁷ Edirne

Nehir taşımacılığının en büyük kanıtları, günümüzde Bulgaristan sınırları içinde kalan Hadrianopolis ve Philipopolis kentlerinin sikkeleri üzerindeki ticaret teknelerinin betimleridir. Ayrıca daha sonraları M.S. 19. yy'a kadar buğday ve demir sallarla Ege Denizi'ne taşınmıştır. 5 – 10 ton yüklü sallar Plodiv'den Edirne'ye yalnızca üç günde ulaşmaktaydı (Leshtakov 1996).

Sık sık taşan nehirler ile bataklık alanları yüzünden buradaki akarsu vadileri kara taşımacılığı için uygun alanlar değildir. Kara taşımacılığının rotası olasılıkla daha alçak boğazlar ile dağlık alanların yüksekçe kesimleriydi.

Meriç ve kolları, erozyon ile vadi tabanlarına ve denize bol miktarda alüvyal madde taşıdıklarından Antik Çağ'daki nehir taşımacılığı günümüzde artık yapılamamaktadır. Enez ile Edirne arasındaki su yolu da kullanılmamaktadır.

Trakya'nın iç kesimlerindeki III. bin yerleşmelerine baktığımızda, kıyı yerleşmelerinde olduğu gibi, yerleşimlerin nehir kenarlarında konumlandığını görürüz. Keşan'nın güneyinde yer alan Kocaçeşme Höyüğü¹⁰⁸, Saroz Körfezine bakan yüksek bir tepe üzerindedir. Güneyinde denizle evler arasında tarlalar uzanmakta, batısında ise Köyiçi¹⁰⁹ Deresi akmaktadır.

İpsala'nın kuzeydoğusundaki Tevfikiye Köyü'nün kuzeydoğusunda yer alan tamamen çeltik tarlaları içinde kalan Arpalık Tepe¹¹⁰ ve Meriç İlçesi'nin kuzeydoğusunda, Doğanca Deresi'nin doğu yakasındaki sırtlar üzerinde, köy mezarlığının üzerindeki tepede yer alan Mezarlık Tepe Anadolu tipi mal gruplarına ait çanak çömlek parçaları bulunan yerleşmelerdir (Erdoğu 1999). Yine Meriç İlçesi'nin güneyinde, Dişbudak Deresi'nin¹¹¹ doğu sekilerinde yer alan Maya Baba¹¹², Ergene Ovası'na hakim bir konumdadır.

¹⁰⁸ Özdoğan (1988) tarafından yapılan araştırmalar sırasında saptanmıştır.

¹⁰⁹ Diğer adıyla Kalpanköprü.

¹¹⁰ Bakınız Özdoğan (1996) ve Erdoğu (1999). Toplanan malzemenin büyük bir bölümü Klasik Dönem'e aittir. Arpalık Tepe'de az sayıda Doğu Balkanlar'ın Ezero-Sveti Krilovo malzemesi ve özellikle Kuzeybatı Anadolu İTÇ çanak çömleğinin yayılım alanı konusunda ipuçları verecek Anadolu kökenli malzeme veren bir yerleşmedir. Doğusunda bir kanalet vardır.

¹¹¹ Bu dere yerel olarak Maya Deresi adıyla bilinmektedir.

¹¹² Bakınız Erdoğu (1999). Ayrıca Kalkolitik Çağ (=Karanovo III) ve Erken Neolitik Çağ'a ait çanak çömlekler de vardır.

Edirne il merkezinin kuzeyindeki Kaldırım¹¹³, Çardaklı Höyük¹¹⁴ ve Tunca Nehri'nin menderes yaptığı alanda doğal bir yükseltinin üzerindeki Düşübakyaması¹¹⁵ Höyük Tunca Nehri'nin batı yakasında yer alan höyüklerdir. Düşübakyaması, Ergene Nehri'nin kuzeyinde, en büyük İTÇ yerleşmelerinden biridir.

Süloğlu İlçesi'nin kuzeybatısında, Yağcılı Köyü'nün kuzeyinde, batısından Oğulpaşa Deresi'nin bir kolu olan Yağcılı Deresi akan Kaynaklar II Sülecik¹¹⁶ ve Kırklareli il merkezinin güneyinde, Haydar Dere'nin iki yakasında yer alan Kanlıgeçit Anadolu tipi mal gruplarına ait çanak çömlek parçaları bulunan Trakya'nın iç kesimlerinde yer alan bir diğer yerleşmelerdir. Kaynaklar II Sülecik yerleşimin çevresinde, savunma ile ilgili olabilecek çok büyük taş bloklar saptanmıştır.

Süloğlu'nun güneybatısında, Geçkinli Köyü'nün kuzeyinde ovaya hakim yüksek bir tepede yer alan güneydoğusundan Seymen Deresi akan Kocahöyük¹¹⁷, Lalapaşa'nın güneyinde, Ortakçı Köyü'nün kuzeydoğusundaki Ortakçı / Çiftlik deresi yakınlarındaki Ortakçı Höyük¹¹⁸, Kırklareli'ye bağlı Koyunbaba Köyü'nün kuzeyinde, Teke Deresi'nin doğu yakasındaki Koyunbaba¹¹⁹ ve Tekirdağ'ın Hayrabolu İlçesi'nin güneyinde Tatarlı Köyü'nün güneydoğusunda, Anadere'nin batı

¹¹³ Bakınız Erdoğan (1997). Yerleşmenin yüzeyinden İTÇ dışında, bol miktarda İlk ve Orta Kalkolitik (Karanovo III - IV) dönemlere ait malzeme toplanmıştır.

¹¹⁴ Bakınız Erdoğan (1997). İTÇ dışında, STÇ sonu ve İDÇ başlarına tarihlendirilen malzeme de toplanmıştır. Toplanan İTÇ malzemesi Bulgaristan'ın Sveti Krilovo ve Ezero malzemesi ile ilişki içindedir.

¹¹⁵ Bakınız Erdoğan (1997). Az miktarda İTÇ sonu ve İDÇ başlarına tarihlendirilen malzeme de bulunmuştur. Siyah, gri tonlarında ve ağırlıklı olan İTÇ çanak çömlekleri tamamen Balkan özellikleri göstermektedir. Düşübakyaması İTÇ malzemesi Bulgaristan'ın Ezero ve Makedonya, Dikili Taş'ın 3A ve 3B tabakaları ile ilişki içindedir.

¹¹⁶ Bakınız Özdoğan (1996) ve Erdoğan (1997). Yerleşimin tam tepesinde Roma Dönemi'ne ait kiremit mezarlar bulunmuştur. Ayrıca az sayıda Demir Çağ çanak çömleği de toplanmıştır. İTÇ çanak çömleğinin büyük bir kısmı, tipik Balkan özellikleri gösterir. Bunun yanı sıra, Kanlıgeçit'de de ele geçen İçbatı Anadolu Bölgesi özellikleri gösteren çanak çömlek parçaları da ele geçmiştir. Bu buluntuların yardımıyla bu yerleşme yerinde de Kanlıgeçit'e benzeyen bir mimarinin burada yapılacak kazılarda ortaya çıkabileceği düşünülmektedir.

¹¹⁷ Bakınız Erdoğan (1997). Yerleşmenin üzerinde büyük bir tümülüs vardır. Yüzeiden ve tümülüs dolgusundan İTÇ dışında az miktarda Karanovo III dönemine tarihlenen İlk Kalkolitik Çağ malzemesi de vardır.

¹¹⁸ Bakınız Erdoğan (1997). İTÇ malzemesi dışında Orta Kalkolitik (=Karanovo IV) ile STÇ sonu ve İDÇ başlarına tarihlendirilen malzemeler de bulunmuştur. İTÇ malzemesi, Balkanların Dikili Taş IIIB/Ezero XII-IV dönemi ile ilişki içindedir.

¹¹⁹ Bakınız Özdoğan (1982a). İTÇ malzemesinin dışında İlk Kalkolitik Çağ (=Karanovo III) malzemesi de vardır.

yakasındaki Hacı Mahmut Çeşmesi¹²⁰ Trakya'nın iç kesimlerindeki diğer III. bin yerleşimleridir.

Güney Marmara'da ise, taşımacılıkta kullanıldığı öngörülen nehirlerden biri Troas'daki Karamenderes'dir¹²¹. Karamenderes Nehri'nin Çanakkale Boğazı'na döküldüğü yerde büyük bir koyun varlığı yapılan jeomorfolojik araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır (Kayan 2001). Günümüzde, Karamenderes tarafından alüvyonlarla doldurulduğu için görülmeyen bu koy, Troia'nın çok yakınındaydı. Troia Karamenderes Nehri'nin oluşturduğu deltada kalır. Troia'nın çevresindeki, kıyıda uzak yerleşimler, genel olarak Karamenderes vadisini takip etmektedir. Troia'nın güneyinde, kıyıda uzak yüksek yerlerdeki bu yerleşimler Aslan (2004)'e göre, Karamenderes vadisini kontrol ederek, Troia'nın korunmasını sağlamış olabilirler. Ayrıca, çevredeki bu yerleşimlerin Troia'yı korumanın yanı sıra, merkezdekilere yetecek kadar tarım ürünü sağlamakla mükellef olduğu da düşünülebilir (Aslan 2004). Aşağı Karamenderes Ovası'nın dışındaki alanlarda bu döneme ait çok az yerleşme belirlenmiştir

Ezine yakınlarında doğal bir tepe üzerinde yer alan Kümbet Kocabahçe¹²², Bayramiç yakınlarında, Kara Menderes Nehri'nin güney yakasındaki Çiftliktepe¹²³ ve Kemerdere Vadisi'nin Karamenderes Ovası'na açıldığı yerde, bir sırtın ucunda yer alan Hanaytepe¹²⁴ Karamenderes vadisi boyunca konumlanan yerleşmelerdendir.

Güney Marmara'da taşımacılıkta kullanıldığı düşünülen diğer bir nehir olan Gönen Çayı, Balya madenlerini kıyıya, Erdek körfezine bağlayan bir su yolu olması bakımından önemlidir. Bilindiği gibi bu kesimde oldukça önemli bir liman kenti olan antik *Kyzikos* bulunmaktadır. III. binde de burada Bardakçıtepe Höyük ve Karaağaçlar Höyük gibi kıyı yerleşmeleri olduğunu belirtmiştik¹²⁵. Dolayısıyla bu III.

¹²⁰ Bakınız Özdoğan (1986b) İTÇ dışında Klasik Dönem çanak çömlek parçalarında bulunmuştur.

¹²¹ Antik ismi ile Skamandros. Ayrıca bu nehrin olası kullanımı için bakınız Korfmann (2004a).

¹²² İlk defa Cook (1974) tarafından saptanmıştır. Höyükde İTÇ dışında Troya VI, Geç Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait çanak çömlekler de bulunmuştur.

¹²³ Höyük Cook (1971) tarafından saptanmıştır. Orta Tunç ve Son Tunç Çağı'na ait malzemeler de ele geçmiştir.

¹²⁴ Höyük, 1857 ve 1878-79 yılında F. Calvert tarafından kazılmış ve buluntular W. Lamb tarafından yayınlanmıştır. Höyük, daha sonra C. Blegen ve Akarca (1978) tarafından tekrar incelenmiştir. III. buluntuları antik *Thymbra* kenti olduğu sanılan yerleşimin güney yamacındadır.

¹²⁵ Bakınız IV. bölüm 61. sayfa.

bin yıl höyükleri konumuz açısından önem taşımaktadır. İleride bu höyükler üzerinde kapsamlı araştırmaların yapılması gerekmektedir.

Antikçağda *Aisopos* olarak tanınan Gönen Çayı 134 km'lik uzunluğuyla Güney Marmara'nın önemli akarsularından biridir. Kazdağı, Sakar Dağı ve Gürgen dağlarından inen derelerin birleşmesiyle oluşan Gönen Çayı GB-KD doğrultusunda akar ve Erdek Körfezi'nde Marmara Denizi'ne ulaşır (Güney 2004). Bu güzergah üzerinde, Gönen - Biga yolunda Şapçidere - Gönen Çayı çatağının hemen güneyinde yer alan Hamamtepe¹²⁶ ve Gönen'e bağlı Körpeağaç Köyü'nün batısında Gönen Çayı kıyısında yer alan Taraççı¹²⁷ III. bin yerleşmelerini görmekteyiz.

Özet

M.Ö. III bindeki ticaret ağı içinde, küçük aktarım merkezlerini birbirine bağlayan ana merkezlerin bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu merkezler ulaşım açısından elverişli coğrafi noktalarda, aktarım noktaları işlevini görmekteydiler. Bu açıdan Marmara Bölgesi'ndeki M.Ö. III. bin yerleşimlerinin kıyıda ve iç bölümlerdeki dağılımı nehir ve deniz yolları açısından önemlidir.

Trakya'nın Marmara kıyıları ise, bin yıla yakın bir süre boş kaldıktan sonra, oldukça yoğun olarak yeniden III. binde yerleşim görmüştür. Kıyılarda küçük koyların içinde, yanında bir su kaynağı ya da yaz - kış devamlı akan bir dere bulunan yerlerde İTÇ'ye ait yerleşimler görülmektedir. Toptepe, Selimpaşa, Menekşe Çatağı, Karaağaçtepe, Kilisetepe, Pandır Bahçe ve Hashöyük buradaki belli başlı yerleşmelerdir. Trakya'nın Karadeniz kıyısında ise bu evre ile ilgili yerleşme tespit edilememiştir.

Trakya'nın iç kesimlerindeki III. bin yerleşmelerine baktığımızda, kıyı yerleşmelerinde olduğu gibi, yerleşimlerin nehir kenarlarında konumlandığını

¹²⁶ Höyük Özdoğan (1989) tarafından yapılan Balıkesir İli yüzey araştırmasında saptanmıştır.

¹²⁷ Höyük Özdoğan (1989) tarafından yapılan Balıkesir İli yüzey araştırmasında saptanmıştır. Geç Fikirtepe (Yarımburgaz 4), Beşiktepe, Kumtepe Ib, İTÇ, Troya I ve Klasik Çağ malzemeleri toplanmıştır.

görmekteyiz. Burada, Meriç Nehri ve kolları, Balkanlarla ilişkiyi sağlayan önemli bir su yolu olarak karşımıza çıkmaktadır..

Güney Marmara'da, kıyı Gemlik ile Karabiga arasında, kıyı çizgisi daha çok batı bölümde, girintili çıkıntılı olduğundan dolayı özellikle Troas kıyılarında yerleşmelerin yoğun olduğu görülür. Yerleşmeler hemen deniz kıyısında ya da ona çok yakın yerdedir. Burada Kemiklihan, Çoban Tepe, Harapkale, İşıldak Tepe gibi belli başlı III. bin kıyı yerleşmelerini görmekteyiz. Troas'ın Ege kıyıları da, kıyı kesiminin alçak platolar ve sekiler üzerinden Anadolu karasına kolaylıkla bağlanabilmesi açısından, oldukça yoğun bir yerleşime sahiptir. Burada *Aleksandreia Troas*, Aktaşovası / Beşiktepe, Hantepe ve *Assos* kıyı yerleşmeleri görülmektedir. Ayrıca taşımacılıkta kullanılmış olabilecek nehirler olarak, Troas'daki Karamenderes Nehri'ni ve Erdek körfezine dökülen Gönen Çayı'nı görmekteyiz.

Trakya'nın Marmara kıyıları boyunca sık aralarla rastlanan İTÇ höyüklerine Doğu Marmara kıyılarında rastlanmamıştır. Buranın coğrafi konumu ve yaşam için uygun ortamı göz önüne alındığında, bu durum oldukça ilginçtir. Doğu Marmara'da, ayrıca taşımacılıkta kullanılmış olabilecek bir nehir, şimdiye kadar yapılan araştırmalarda bulunan yerleşimlerin dağılımı açısından değerlendirildiğinde, bulunamamıştır.

5. MARMARA BÖLGESİ' NİN EGE, BALKANLAR VE ANADOLU İLE İLİŞKİLERİ

Bölgedeki ilişkilerin, uzak mesafeler arasında sürdürüldüğü, çeşitli bulgulardan ve özellikle Troia'da bulunan değişik “hazinelere” ait buluntulardan anlaşılmaktadır. Bunlar bize yaygın bir iletişim sisteminin olduğu konusunda, önemli dayanak noktaları içermektedir.

Tunç Çağ'da büyük bir ticaret ağının bulunduğu görülmektedir. Bu ticaret ağı ile bölgelere çeşitli hammaddenin dağıtılması sağlanmıştır. Küçük çaplı, yerel maden yataklarının işletilmesinden, zamanla daha büyük maden yataklarının işletilmesine geçildiği ve bu tür işletmelerin geniş ve sağlam bir ticaret ağına dayandığı izlenimi doğmaktadır (Stöllner 2006).

Bu dönemin belli başlı maden yatakları arasında, Avrupa'da Güney İspanya, Doğu Alpler, özellikle Mitterberg, Slovakya'da Siebenbürgen, Bulgaristan, Kuzeydoğu ve Doğu Anadolu, Kafkaslar, Orta İran Yaylası, Güney Levant'da Sina, Fenan ve Timna madenleri ve Arap Yarımadası'nda bulunan Umman madenleri sayılabilir. M.Ö. II. binin ortalarından başlayarak M.Ö. I. binin başlarına kadar ise Kıbrıs Doğu Akdeniz Bölgesi'nde önemli bir rol üstlenir. Sayılan tüm maden bölgeleri M.Ö. III. ve II. binlerin büyük bakır işleme ağıyla ilintilidir.

Büyük maden yatakları dışında Ege'de bulunan daha küçük bakır yataklarının özellikle M.Ö. III. binin başlarında belli bir önem taşıdığı düşünülmektedir (Muhly 2002). Uluburun buluntuları da bu durumu desteklemektedir .

Tunç Çağı boyunca, her çeşit madenin pazarlanma potansiyeli vardı. Kalay dönemin en önemli madenlerindedir. Ancak kalayın kökenine dair sorunlar vardır. Batı Avrupa (Muhly 2006) ya da Mısır'daki kalay yataklarının bulunduğu alanların bu gelişimin başlangıcında yer almaması ilginçtir. İlk Tunç Çağı'nda Mezopotamya ve Anadolu'da kullanılan kalayın nereden elde edildiği günümüze dek saptanamamıştır. Erken dönemde, özellikle Mezopotamya ve Anadolu'da kalaylı tunçtan buluntularda bir artış söz konusudur. Anadolu'da da kalay araştırılmıştır¹²⁸. Bu bağlamda bazı bilim

¹²⁸ Anadolu'da kalay kaynakları için bakınız Weisgerber ve Cierny (2002).

insanlarınca önemli bir erken yatak olarak tanımlanan Toroslar üzerinde bulunan Bolkar Dağları'ndaki Kestel Madeni'nden M.Ö. III. binden itibaren kalay çıkarıldığı ortaya konmuştur (Kaptan 1992). Ama genel olarak kalayın kökeni Afganistan olarak gösterilmektedir.

Bakır ve gümüş kaynakları hakkında ise Marmara Bölgesinde çeşitli araştırmalar mevcuttur. Bölgede bakır ve gümüş yataklarının olduğu bilinmektedir. Bakır yataklarına yakınlığı ile bilinen Trakya'daki Kanlıgeçit yerleşmesi de bu açıdan önemlidir.

Kanlıgeçit'de M. Özdoğan başkanlığındaki kazı ekibi, Troia benzeri *megaronlu*, kutsal alanlı ve tahkimatlı bir yerleşimi ortaya çıkarmıştır. Bu küçük kentin Troia gibi bir alt şehiri de bulunmaktadır. Özdoğan, (2001b), buranın, Istranca Dağları'ndaki bakır yataklarını işletmek ya da yerel madencilerden bakırı alıp başka yerlere satmak amacıyla Anadolu'dan Trakya'ya gelen bir gruba ait koloni olabileceğini ileri sürmektedir. Bu dönemde Anadolu'da gelişen kent devletlerinin Trakya Bölümü'nün içlerine kendi sistemlerini getirmeye çalıştıkları fakat bunu uzun süre başaramadıkları anlaşılmaktadır. İTÇ III'e ait, İç ve İç Batı Anadolu Bölgesi kökenli malzeme Trakya'da, Kanlıgeçit'in dışında, Bulgaristan'da Galabovo'da, Edirne yakınlarında Kaynaklar II / Sülecik'de, Keşan ilçesindeki Mezarlık Tepe'de ve İpsala'daki Arpalık Tepe'de bulunmuştur. Kazı yapılmadığı için benzer başka kolonilerin olup olmadığı bilinmemektedir. Bu tür yerleşmeler, Trakya'nın iç kesimlerindeki Anadolu kökenli ticari merkezler olarak yorumlanmaktadır (Özdoğan 1996: 349).

Trakya'daki zengin yataklar Istranca Dağları'nda toplanmıştır. Buradaki dağlık alan Bulgaristan sınırına şekil vermektedir. Sınırın her iki yanından da bakır yatakları bilinmektedir. Istranca Dağları'ndaki özellikle bakır madenleri erken madencilik tarihi için oldukça önemlidir. Ayrıca bu dağlık yöre M.Ö. V. bin yılda bile bakır üretimi yapan Carpath maden yataklarına da komşudur.

Trakya coğrafik olarak Anadolu ve Güneydoğu Avrupa arasında bir ara bölge görevi görmektedir. Buradaki bakır madenlerinin prehistorik kullanımının bilinmesine rağmen buradaki araştırmaların azlığı şaşırtıcıdır.

Istranca Dağları'nda iki önemli bakır yatağı karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bir tanesi İkiztepe, diğeri Dereköy'dür (Wagner ve Öztunalı 2000).

İkiztepe Demirköy'ün birkaç kilometre batısındadır. Burada çok sayıda madencilik izlerine rastlanmıştır. En son madencilik izleri on yıl öncesine aittir. Yapılan C14 tarihlemeleri M.S. 240 – 410 'daki Roma dönemi faaliyetlerinin varlığına işaret eder. Fakat prehistorik kullanımın da muhtemel olduğu belirtilmektedir. Daha sonraki dönemlerde de maden yatağında madencilik faaliyetleri yapıldığı için tarihöncesi dönemde yapılan faaliyetlerin izlerini bulmak için alanda kazıların yapılması gerekmektedir.

Bulgaristan sınırına yakın diğer eski bir bakır üretim yeri ise Dereköy'dür. Eski madencilik kalıntıları daha geniş bir sahada gözlenmiştir (Wagner ve Öztunalı 2000). Özellikle Çatak Tepe, Domuz Bayır ve Karadere yolu yakınında rastlanmıştır. En yeni dönem olasılıkla Osmanlı Dönemi'ne aittir. Daha erken madencilik kalıntıları orman örtüsü altında kalmıştır. Ancak bulunabilen çanak çömlek parçalarına göre burası Roma döneminde ve olasılıkla da prehistorik dönemde kullanım görmüştür. Daha büyük çaptaki çukurlar Roma dönemine işaret ederken, daha küçük çaptakiler daha erken evrelere ait olmalıdırlar. Bu daha erken döneme ait madencilik faaliyetlerini ayırt etmek için arkeolojik çalışmalara ihtiyaç vardır.

Çatak Tepe'de çok geniş bir alanda, bir bakır curufu yığını bulunmuştur. Cürüflardan toplanan örneklerin M.S. 210 – 280, cüruf yığınlarından alınan yanık ocak kilinden alınan örneklerin ise yaklaşık M.S. 630 tarihlerini vermektedir (Wagner ve Öztunalı 2000). Cüruf yığınlarının yakınında bulunan çanak çömlek parçaları yaklaşık M.Ö. 30 tarihlerine aittir. Bu tarihler bize Roma ve Bizans döneminde geniş çapta bir madencilik faaliyeti olduğunu göstermektedir. Daha erken madencilik faaliyetleri için de burasının oldukça önemli bir yeri olmalıdır.

Maden yatakları bakımından diğer zengin bir bölüm de Güney Marmara'dır. Wagner ve arkadaşlarının (1983), Güney Marmara'nın erken madencilik tarihi hakkında yaptıkları jeolojik araştırmalarda, prehistorik çağlardan beri, çeşitli aralıklarla işletilmiş olan Anadolu'nun en büyük ve en önemli kurşun-gümüş madeni olan Balya simli - kurşun madeni ve *Astyra* antik kenti yakınındaki Kaletaş ve Kartalkaya altın madeni başta olmak üzere, 75 kadar yatak gözden geçirilmiştir. Kurşun izotopu değerleri, Ege Bölgesi yörelerinin diğer bazı örnekleri ile birlikte değerlendirilmiştir. Midilli, Sakız ve Sisam'dan gelen birkaç değer hariç, tüm

örneklerin, farklı cevherleşme ortamı, fazı ve parajenezi¹²⁹ gösterebilir dahi, benzer izotopik bileşime sahip oldukları ortaya konmuştur. Cevher ve cürüflardan elde edilen analitik sonuçlar, Kuzeybatı Anadolu'da bulunan bakır ve tunç eşyadan yapılan analizlerle karşılaştırılarak, metal kaynaklarının kullanımı ile ilgili yorumlar yapılmaya çalışılmıştır. Bu araştırmaya göre, Biga yarımadasında bulunan III. bine ait eşyalar, başka yörelerden ithal edilen hammaddelerden yapılmışlardır.

Wagner ve arkadaşlarının (1983) yaptığı jeolojik araştırmalarda çok sayıda maden işletmesi kalıntılarında ve analizlerden Balya'nın tarih öncesi dönemlerden Antik Çağlar'a hatta Bizans dönemine kadar gümüş ve kurşun üretimi için olağanüstü önemde bir hammadde merkezi olduğu anlaşılmıştır. Yakın civarda bulunan eski cürüfler de, özellikle Kızıl Tepe'nin doğusundaki Bahçeler köyü dolayındakiler, bu kanıyı güçlendirmektedirler. Bazı bilim adamları eski çağların madencilik şehri olan *Pericharaxis*'in Balya olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca Troia kurşununun Balya'dan geldiği öngörülmektedir (Wagner, Pernicka ve Diğerleri 1983). Nitekim Uluburun Gemisi'ndeki gümüş buluntular ve kurşun balıkağı ağırlıkları (Res. 75) üzerinde yapılan kurşun izotop analizlerinden, buluntularda kullanılan madenlerin Bolcardağ ve Aladağ kökenli olduğu, bazı buluntuların yapımında da Ege ve Troas madenlerinden yararlandığı anlaşılmıştır (Pulak 2006). Dolayısıyla Troia'nın kurşundan yapılmış malzemelerin de bu maden yatağından yararlandığı öngörülebilir.

Astyra antik şehrinin yakınlarında ise birbirlerine çok yakın iki eski maden ocağı bulunmaktadır: Kaletaş ve Kartalkaya. Strabon (2000: 109) *Astyra*'dan, Troia ile ilintili olarak altın madeni olarak söz eder. Kaletaş'ta, eski madencilik izlerine rastlanmamıştır. Ancak Kartalkaya'da daha önceki madenciliğin de izlerini saptamak olanaklıdır. Galeri tabanındaki paşanın içinde bulunan odunkömüründen elde edilen C-14 yaşı, 2455±70 yıl vermiştir. Bu suretle kapalı işletmenin en azından Arkaik / Klasik Çağ'da yapıldığı ortaya konmaktadır. Kartalkaya'da tarih öncesi dönemlerde madencilik yapıldığı olasıdır. Bizanslılar döneminde buradan altın çıkarıldığı ise kesindir.

¹²⁹ Bir kayalıkta veya maden yatağında minerallerin, beraberce zuhur etmeleri esasına dayanan, oluşumları

Bir diğ er yer de Soğ ukpın ar - Madenbelenitepe'dir. Uludağ masifinin güneyindedir. Kaptan (1980), İlk Tunç üretiminin hammadde kaynağ ının burada olduğunu ileri sürmüştür. Ancak Wagner ve arkadaşları (1983) bu madende yaptıkları çalışmaların XVII. yüzyıla ait bir Osmanlı gümüş üretiminin varlığını ortaya koyduğunu belirtmektedirler.

Soğ ukpın ar'da bakır ve kurş un ile birlikte bir kalay zuhurunun varlığını bildiren yayın (Ç ağ atay ve Diğ erleri 1981), ilgi çekicidir. Zira Tunç Çağ ı'ndaki kalayın kökeni halen tam olarak açıklanmış değ ildir. Soğ ukpın ar'daki bu savı araşt ırmak amacı ile, Wagner ve arkadaşları (1983) Troas'tan gelme bakır ve tunç eş ya üzerinde yeni analizler gerçekleşt irmiştir. Kurş un izotopu değ erlerinin Soğ ukpın ar değ erleri ile karşılaştırıld ığında, bu zuhurun, Kaptan'ın (1983) varsayımının tersine, İlk Tunç Çağ ı tunç üretiminde herhangi bir rol oynamamış olduğu sonucuna varılmış tır. Bu sonuç, İTÇ'de, sadece kalayın değ il, bakırın da halen bilinmeyen ticarî yollarla Troas'a getirildiğ i anlamını taşımaktadır.

Troia'da bulunan değ erli metal ve yarı değ erli taşlardan oluş an hazineler bize Marmara Bölgesi'nin bölgeler arası ilişkilerine dair en önemli verilerden biri olarak karş ımıza çıkar¹³⁰. A'dan S'ye kadar toplam 18 tane olan hazineler, genel olarak Troia II - III'e tarihlenmektedir. Troia hazineleri, depolanmış gizli buluntular¹³¹, mezar buluntuları¹³², olası mezar buluntuları¹³³ ve yerleş im buluntuları¹³⁴ olmak üzere buluntu durumuna göre dörde ayrılmaktadır. Hazineleri takılar, kaplar, aletler, silahlar ve külçeler oluşturmaktadır.

Takılar arasında en dikkat çekici olan, başka hiçbir yerde aynısına rastlanmamış, A hazinesindeki büyük ve küçük diademdir (Res. 76a-76b). Diadimler, zincirlerin yapım tekniğ i ve sarkıtların üzerindeki takıların şekli nedeniyle halkası sepetli altın küpelerin (Res. 77) sarkıtlarına benzetilmektedir. Benzer şekilde yapılmış takılara, Troia ve Troas dışında Limni Adası'ndaki Poliochni yerleş mesinde, Girit'deki Platanos ve Mochlos yerleş melerinde, Sırbistan'daki Bare Mound I' de, Kuzey Suriye'deki Tell Banat yerleş mesinde ve Ur

¹³⁰ Troia hazineleri için bakınız Sazcı (2007).

¹³¹ A, L ve J Hazineleri

¹³² R Hazinesi

¹³³ C, D, E, F, K ve M Hazineleri

¹³⁴ Ha, N, O, Q ve S Hazineleri

Kral mezarlarında rastlanır. Halkası sepet şeklinde olan küpeler ise Poliochni yerleşmesinde, Orta Anadolu'daki Eskiyapar yerleşmesinde, Sırbistan'nın Vojvodina Bölgesi'ndeki Mokrin mezarlığında ele geçmiştir. Küpelerin yarım ay şeklinde olanları (Res. 78) da, bire bir benzeri olmamak kaydıyla, Kültepe, Asur, Tell Brak, Mari ve Ur yerleşmelerinde ele geçmiştir.

Hazinelerde, çubukların yan yana lehimlenmesiyle yapılan yarım yüzük şeklinde (Res. 79) ve spiral şeklinde (Res. 80) olmak üzere iki tipte gümüşten veya altından saç takısı görülmektedir. Çubuklu olanlar Poliochni, Eskiyapar, Alacahöyük, Tarsus'da, Susa'da da ele geçmiştir. Romanya'daki Sarata – Monteoru mezarlığında bulunan saç takıları da Troia'dakilere benzerdir. Spiral formlu saç takıları ise oldukça yaygın bir tiptir. Kafkasya'dan Doğu Avrupa'ya kadar çok geniş bir alanda görülmektedir. Bileziklerin (Res. 81) örneklerini de Mochlos ve Ur mezarlarında görmek mümkündür. Takı buluntuları arasındaki ilmik başlı (Res. 82) ve spiral başlı iğneyi de hatırlamak gerekir. Bunlar Kıbrıs ile ilişkilere işaret etmektedir.

Altın ve gümüşten depas (Res. 83) ve tankartlar (Res. 84) gibi kap gruplarını ise Kuzey Suriye'den Yunanistan ve Bulgaristan'a kadar, Anadolu dahil, çok geniş bir alanda görmek mümkündür. Bu kapların seramik örneklerini de görmemiz mümkündür. A Hazinesi'ndeki tava şeklindeki omphalos dipli bronz kase (Res. 85) ya da tavanın, Troia ve Troas'da daha küçük ve daha değişik biçimde örnekleri de vardır. Troas dışında ise Orta Anadolu, Mezopotamya ve İran'da örnekleri vardır. Gümüş ve altın maşrapaların benzerleri Eskiyapar'da bulunmuş; seramik örnekleri ise Ege, Anadolu ve Suriye'den bilinir. Yine A Hazinesi'nde bulunan altın sosluk (Res. 86), Mezopotamya kral mezarlarında bulunan metal kaplarla benzerlik gösterir. Ancak bu tip kaplar Sazcı (2007)'ye göre İTÇ'nin başından beri Ege dünyasında görüldüğü için, yerel üretim olarak kabul edilmelidir.

L Hazinesi'nde parlatılmış taştan balta şeklinde asalar, kabzalar ve mercekler vardır. Baltalardan biri lapislazulidendir (Res. 87). Lapislazuli taşı Afganistan'dan olasılıkla Kafkasya'ya kara yoluyla getirilmiş oradan da deniz yoluyla taşınmıştır. (Korfmann ve Mannsperger 1999). Baltaların diğer üçü de nefrit olabilecek yeşilimsi – grimsi bir taştandır (Res. 88). Korfmann (2001c)'ye göre nefrit Ege dünyası ile Pamir Bölgesi arasındaki ilişkiye dair en somut kanıttır. Baltaların biçimleri Orta

Avrupa'dan Kafkaslar'a yayılan “*Schnurrbandkeramik Kültürü*” için tipiktir. E Hazinesi'nde ise akik boncuklar (Res. 89) bulunmuştur. En kaliteli akik Hindistan'da çıkar ancak İran¹³⁵, Anadolu, Kafkaslar ve Mısır'da da akik bulunur. Minos ve Miken döneminde Yunanistan'da süs eşyası ve mühür olarak kullanılan akiğin Levant ya da Mısır limanlarından Ege'ye taşınıp taşınmadığı konusu kesin değildir (Stöllner 2006). Uluburun Gemisi'nde süs taşları ve cam boncuk ticaretinin yapıldığı belgelenmiştir (Pulak 2006). Yapılan son araştırmalarda farklı süs taşlarının kökenleri belirlenmiştir. Buna göre, kuvars ailesine giren sert süs taşları¹³⁶ çoğunlukla İsrail çevresinden, Mısır ya da Sina Yarımadası'ndan gelmektedir (Stöllner 2006). Ancak Kafkaslardaki zengin akik yataklarını da bu hususta düşünmek gerekir.

L hazinesi'nde aynı zamanda dağ kristalinden yapılmış mantar şeklinde altı asa başı (Res. 90) vardır. Bunlar Miken mezarlarındaki gibi kılıç ya da hançer kabzalarının uçlarında veya bir mobilya parçası gibi de kullanılmış olabilirler. Dağ kristalinden ayrıca mercekler (Res. 91) de bulunmuştur. Sazcı (2007)'ye göre bunların bir kısmı mobilyalarda süsleme malzemesi olarak kullanılırken, saydam ve büyütme özelliği olanların ise kuyumculukta kullanılmış olabileceğini söylemektedir. Yine L Hazinesi'nde kehribar boncuklar bulunur. Baltık Denizi ile olan ilişkilerin varlığını göstermektedir. Ancak boncukların Atina'da yanlışlıkla Miken buluntularından bu hazineye karıştığı düşünülmektedir (Sazcı 2007).

Hazinelerde bronz ve bakırdan yassı baltalar, hançerler ve mızrak uçları silahlar grubunu oluşturur. Hançerlerin benzerleri Ege'de, Bulgaristan'da ve Anadolu'da görülmektedir. Mızrak uçları ise “Kıbrıs mızrak uçları” denen gruba girmektedir.

C, E ve K Hazineleri'nde de altın, gümüş, elektron ve bronz külçeler (Res. 92) vardır. Troia'da yapılan kazılarda metal işçiliğine işaret eden çok sayıda döküm kalıbı, pota, keski v.s bulunmuştur. Sazcı (2007) hazinelerden ele geçen çeşitli buluntulardan dolayı Troia'nın bir metal işleme merkezi olduğunu iddia etmektedir.

Hazinelerin dışında, ilk dönem Troia kazılarında tekil buluntular bulunmuştur. Kemikten tümsekli çubuklar (Res. 93) bunlardandır. Bunlar Lerna, Malta ve Sicilya'daki bağlantıları düşündürmektedir (Korfmann 2001c). Kemik

¹³⁵ Elbruz, Basra Körfezi'nde.

¹³⁶ Kalzedon, akik, ahlat, sardoniks.

çubuklarla benzer bir yayılım gösteren, bunun yanı sıra Balkanlar'ın daha uzak yörelerine kadar uzanan bir yayılım gösteren pişmiş toprak çapalar, kancalar ve göğüslerinin önünde çapraz şeritler bulunan idolleri de unutmamak gerekir.

Bölgede, Troia, Beşiktepe, Kumtepe, Hanaytepe ve Demircihöyük'de görülen obsidien aletler de, bize ilişkiler açısından bilgi vermesi açısından önemlidir. İtalya adaları, Karpatlar, İç ve Doğu Anadolu, Kafkaslar ve Kyklat Adaları'ndan Melos'ta önemli obsidien yatakları bulunur. Bölgede bulunan obsidienin kökeni konusunda Beşik Tepe'deki obsidien buluntularının analizleri bize bir fikir verebilir. Araştırmalar sonucunda obsidienlerin Melos Adası kökenli oldukları anlaşılmıştır (Korfmann 1985: 109). Ancak Demircihöyük için obsidienin kaynağı İç Anadolu'da aranmalıdır.

İlişkiler açısından bir diğer örnek de Troia I ve II' de bulunan taş kaplardır. Taş kaplar prestij eşyaları arasında yer alır. Ege Bölgesi'nde de Neolitik Çağ'dan başlayarak uzun süreli bir taş kap geleneği mevcuttur. Minos taş kaplarının bazıları Levant Bölgesi'ne dek ulaşmıştır (Stöllner 2006). Yapımında genelde volkanik taşlar kullanılmıştır. Kapların yerel üsluplarda yapıldığı ve prestij eşyaları niyetine sevilerek kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Mısırlılarla ilişkilere dair en eski ipucunu ise Troia'da bulunan bir âsa başı (Res. 94) vermektedir. Mısır'dan bilinen örnekleri gibi, bu âsa başı büyük bir armut şeklindedir ve yaklaşık M.Ö. 2300 - 2200' lere¹³⁷ tarihlendirilmektedir (Müller 2001). Açık yeşilden beyaza varan renklerde "fayans" denilen malzemeden yapılmıştır. Fayans, en çok Mısır'da karşımıza çıkmaktadır. Eldeki örnek üzerinde kalmış turkuaz rengi, Mısır'da genellikle karşılaşılan renktir. Mısır dışında armut şeklindeki âsa başlarını, Küçük Asya ve Avrupa'dan da tanımaktayız. Bu dönemde, çok kıymetli metallere yapılmış baltalar gibi statü sembollerine Troia'da ve daha pek çok yerde rastlamak mümkündür.

Mısır'da gümüş, nadir bulunduğundan, altından daha çok talep ediliyordu. Bu da Mısır'ın Kuzey Ege ile ticarete olan ilgisinin nedenlerinden biri olabilir. Troia I ve II dönemi çanak çömleği ile aynı tarzdaki Troia, Kumtepe, Beşiktepe, Poliochni¹³⁸,

¹³⁷ Troia III

¹³⁸ Limni, Lemnos Adası'nda

Thermi¹³⁹ ve Tigani'deki¹⁴⁰ mallar ile Girit'teki Amnisos'da bunlara benzeyen mallar, III. hanedanlıktan V. hanedanlığa kadar olan dönemdeki¹⁴¹ deniz ticareti yolunu vurgulayan hususlardır (Korfmann 2001c). Bu deniz yolu, Girit üzerinden Mısır'a uzanmış olabilir.

Özet

Bölgede bulunan buluntular ve özellikle Troia'da bulunan değişik "hazinelere" ait buluntular, gerek hammaddesi açısından gerekse benzerleri açısından değerlendirildiğinde, Kafkaslardan Afganistan'a, Mısır'a, Ege'ye, Balkanlar'dan Baltık Denizi'ne kadar çok geniş bir coğrafya ile ilişkileri bize göstermektedir.

Tunç Çağ'da büyük bir ticaret ağının bulunduğu görülmektedir. Bu ticaret ağları yoluyla bölgelere çeşitli hammaddenin dağıtılması sağlanmıştır. Bakır ve gümüş kaynakları hakkında Marmara Bölgesi'nde çeşitli araştırmalar mevcuttur. Bölgede bakır ve gümüş yataklarının olduğu bilinmektedir.

Trakya'daki zengin bakır yatakları Istranca Dağları'nda toplanmıştır. Ayrıca bu dağlık yöre M.Ö. V. bin yılda bile bakır üretimi yapan Bulgaristan'daki Carpath maden yataklarına da komşudur. Istranca Dağları'ndaki bakır madenleri prehistorik madencilik tarihi için önemlidir. Bakır yataklarına yakınlığı ile bilinen Trakya'daki Kanlıgeçit yerleşmesi de bu hususta önemlidir. Buranın, Istranca Dağları'ndaki bakır yataklarını işletmek ya da yerel madencilerden bakırı alıp başka yerlere satmak amacıyla Anadolu'dan Trakya'ya gelen bir gruba ait koloni olabileceği düşünülmektedir.

Maden yatakları bakımından diğer zengin bir bölüm de Güney Marmara'dır. Burada Balya madenleri kurşun ve gümüş bakımından oldukça zengindir ve Tunç Çağı'nda yoğun bir madencilik faaliyeti görülmektedir. Troas'da bulunan bakır ve tunç eşyalardan yapılan analizlerle, maden yataklarındaki analizlerin karşılaştırılması

¹³⁹ Midilli, Lesbos Adası'nda

¹⁴⁰ Sisam, Samos Adası'nda

¹⁴¹ Yaklaşık M.Ö. 2657-2297

sonucunda, Troas'da bulunan III. bine ait eşyaların, başka yörelerden ithal edilen hammaddelerden yapıldığı ortaya çıkmıştır. Kalay gibi bakırında bölgeye dışarıdan geldiği anlaşılmaktadır.

6. SONUÇ

Marmara Bölgesi'nde, M.Ö. III. bin ile ilgili yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre, bölgede farklı ama birbiri ile etkileşim içinde olan kültür alanları saptanmıştır. Trakya Bölümü'nde iki kültür alanının bulunduğu görülmektedir. İlk alan Gelibolu yarımadası ile Marmara'nın kuzey kıyılarıdır. İkinci alan ise Ergene Havzasıdır. Kıyılarda Troia I ve Ezero kültürü görülürken iç kesimlerde Balkan etkili bir kültür görülmektedir. Güney Marmara Bölümü'nde ise Troia ve Yortan; Doğu Marmara Bölümü'nde de Beycesultan ve Demircihöyük gibi kazı yerlerinden bilinen kültürlerle ait yoğun bir yerleşimin olduğu anlaşılmaktadır.

Trakya Bölümü'nde, Kanlıgeçit, Toptepe, Menekşe Çatağı, ve Karaağaçtepe olmak üzere dört yerleşimde kazılar yapılmıştır. İç kesimlerde, Balkan malzemesi veren yerleşmelerin yanı sıra Anadolu tipi çanak çömlek parçaları veren Mezarlık Tepe, Arpalık Tepe, Kanlıgeçit ve Kaynaklar II / Sülecik gibi yerleşmeler de görülmüştür.

Trakya'nın Marmara kıyıları ise, yüzey araştırmalarından elde edilen sonuçlara göre, bin yıla yakın bir süre boş kaldıktan sonra, oldukça yoğun olarak yeniden III. binde yerleşim gördüğü ortaya çıkmıştır. Kıyılarda küçük koyların içinde, yanında bir su kaynağı ya da yaz - kış devamlı akan bir dere bulunan yerlerde İTÇ'ye ait yerleşimler görülmektedir. Toptepe, Selimpaşa, Menekşe Çatağı, Karaağaçtepe, Kilisetepe, Pandır Bahçe ve Hashöyük buradaki belli başlı yerleşmelerdir. Ancak, İTÇ sonunda bu kıyı yerleşimleri terk edilmiştir. Kıyıda bundan sonraki yerleşim ancak STÇ sonu - EDC başında olmuştur. İTÇ'nin ilk kısmına tarihlenen bu yerleşmelerde Troia I - Ezero çanak çömleğinin bir arada bulunması, bize kıyı boyunca devam eden yoğun bir ticaretin varlığını işaret etmektedir. Trakya'nın Karadeniz kıyısında ise bu evre ile ilgili yerleşme tespit edilememiştir. Bu durum kuzey kesimin tamamıyla ormanlarla kaplı olması ve yerleşmeye pek uygun olmamasına bağlanabilir. Kıyıda uygun koylardaki yerleşmeler de daha sonraki çağların yerleşmeleri altında kilitlenmiş olabilir ya da Bulgaristan'nın Karadeniz kıyısındaki batık yerleşmeler gibi deniz seviyesi değişimlerine bağlı olarak suyun altında kalmış olabilir.

Trakya'da, Istranca ve Ganos dağlık yöreleri dışında doğal engellerle bölünmemiş, hafif dalgalı düzlükler geniş yerler kaplamaktadır. Trakya'nın iç kesimlerindeki III. bin yerleşmelerine baktığımızda, kıyı yerleşmelerinde olduğu gibi, yerleşimlerin nehir kenarlarında konumlandığını görmekteyiz. Burada, Meriç Nehri ve kolları, Balkanlarla ilişkiyi sağlayan önemli bir su yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Bulgaristan'daki ve Istranca dağlarındaki maden yatakları oldukça önemliydi ve oraya ulaşmanın en kolay yolu Meriç Nehri'ydi. Meriç Nehri'nin Saroz Körfezin'e döküldüğü yerdeki konumları ile Pandır Bahçe ve Hasköy, olasılıkla iç kesimlerle bağlantıyı sağlayan önemli birer kıyı yerleşmesiydiler. Ayrıca Trakya'nın Marmara kıyılarındaki akarsu ağzlarındaki konumları ile dikkati çeken III. bin yerleşimlerinin de iç kesimlerle bağlantıyı sağladığı düşünülmektedir.

Marmara Bölgesi'nde, en fazla kazı yapılmış olan yer Güney Marmara Bölümü'dür. Burada başta Troia olmak üzere, dokuz yerleşmede kazı yapılmıştır. Bunlar, Troia kültür alanı içinde kalan Kumtepe, Beşik/Yassı Tepe, Hanay Tepe, İnboğazı Mağaraları, Bozcaada ve Gökçeada'daki Yenibademli Höyük ile Yortan kültürü alanı içinde kalan Ovabayındır ve Babaköy'dür. Balıkesir yöresinde Troia kültür öğelerinden farklı olarak, şimdilik yalnız mezarları ile temsil edilen ve Balıkesir ve Manisa yöresini içine alan Yortan kültürünün etkilerini görmekteyiz.

Güney Marmara'da, kıyı Gemlik ile Karabiga arasında, doğu-batı yönünde oldukça düz uzanır. Kıyı çizgisi daha çok batı bölümde, kesişen fay çizgileri ve farklı oranlarda alçalıp yükselen bloklar nedeniyle, oldukça girintili çıkıntılıdır. Bu nedenle özellikle Troas kıyılarında yerleşmelerin yoğun olduğu görülür. Yerleşmeler hemen deniz kıyısında ya da ona çok yakın yerlerde dir. Burada Kemiklihan, Çoban Tepe, Harapkale, Işıldak Tepe gibi belli başlı III. bin kıyı yerleşmelerini görmekteyiz. Troas'ın Ege kıyıları da oldukça yoğun bir yerleşme sahiptir. Bunun nedeni, kıyı kesiminin alçak platolar ve sekiler üzerinden Anadolu karasına kolaylıkla bağlanabilmesidir. Burası tarihin her döneminde, Ege dünyasının Kuzeybatı Anadolu'ya bağlandığı önemli bir bölge olmuştur. Burada başlıca *Aleksandreia Troas*, Aktaşovası / Beşiktepe, Hantepe ve *Assos* kıyı yerleşmelerini görülmektedir.

Troas'daki taşımacılıkta kullanılmış olabilecek nehirlerden biri olarak Karamenderes' in, Çanakkale Boğazı'na döküldüğü büyük bir koyun varlığı yapılan

jeomorfolojik araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Günümüzde, Karamenderes tarafından alüvyonlarla doldurulduğu için görülmeyen bu koy, Troia'nın çok yakınında kalmaktaydı. Bu kesimde Troia'nın çevresindeki, kıyıdan uzak yerleşimlerin, genel olarak Karamenderes vadisini takip ettiğini görmekteyiz. Bu yerleşimler, Karamenderes vadisini kontrol ederek, Troia'nın korunmasını sağlamış olabilirler. Ayrıca, Karamenderes deltası ve yakın çevresindeki tarlalar besin kaynakları bakımından oldukça zengindir. Çevredeki bu yerleşimlerin Troia'yı korumanın yanı sıra, merkezdekilere yetecek kadar tarım ürünü sağlamakla yükümlü olduğu da düşünülebilir.

Kapıdağ Yarımadası çevresinde yer alan, Bardakçitepe Höyük, Karaağaçlar Höyüğu ve Yalı Mevkii Höyük ise, taşımacılıkta kullanılmış olabilecek bir diğer akarsu olan Gönen Çayı'nın döküldüğu yerdeki konumları ile dikkat çekmektedir. Balya Madenleri'ni kıyıya, Erdek körfezine bağlayan olası bir su yolu olması bakımından Gönen Çayı önemlidir. Bilindiği gibi bu kesimde Antik Çağ'da oldukça önemli bir liman kenti olan antik *Kyzikos* kenti bulunmaktadır. Dolayısıyla bu yöredeki III. bin yıl kıyı yerleşmeleri son derece önemlidir. İleride bu höyükler üzerinde kapsamlı araştırmaların yapılması gerekmektedir. Nehir güzergahı üzerinde, şapçidere, Hamamtepe ve Taraççı III. bin yerleşmelerini görmekteyiz.

Doğu Marmara Bölümü'ndeki kazılar ise, Demircihöyük, Bozüyük ve Ilıpınar olmak üzere üç yerleşimle sınırlıdır. Demircihöyük, bu bölümdeki en kapsamlı ve sistemli kazıdır. Dolayısıyla, Demircihöyük'ün tabakalanması ve bulguları, bu bölüm için oldukça önemlidir. Doğu Marmara Demircihöyük – Beycesultan kültür alanı içinde kalmaktadır.

Trakya'nın Marmara kıyıları boyunca sık aralarla rastlanan İTÇ höyüklerine Doğu Marmara kıyılarında rastlanmamıştır. Buranın coğrafî konumu ve yaşam için uygun ortamı göz önüne alındığında, oldukça ilginçtir. Olasılıkla bu durum, bölgenin jeomorfolojik yapısı ve kalın alüvyon birikimi ile ilgilidir. Ayrıca Trakya'nın Karadeniz kıyılarında olduğu gibi, burada da, Bulgaristan'nın Karadeniz kıyılarındaki batık Tunç Çağ kentlerinin varlığını göz önünde tutmamız gerekir. Dolayısıyla bir deniz seviyesi değişimi olasılığı karşımıza çıkmaktadır.

Doğu Marmara’da, taşımacılıkta kullanılmış olabilecek bir nehir, şimdiye kadar yapılan araştırmalarda bulunan yerleşimlerin dağılımı açısından değerlendirildiğinde, bulunamamıştır.

M.Ö. III bindeki ticaret ağı içinde, ara istasyon merkezlerini birbirine bağlayan ana istasyonların bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu merkezler ulaşım açısından elverişli coğrafi noktalarda, aktarım noktaları işlevini görmekteydiler. Bu bağlamda Marmara Bölgesi’ndeki M.Ö. III. bin yerleşimlerinin kıyıdaki ve iç kesimlerdeki dağılımı önemlidir.

Bölgenin Marmara Denizi’ne kıyısı olduğu gibi Ege Denizi’ne ve Karadeniz’e de kıyısı bulunmaktadır. Dolayısıyla kıyı tipleri ve limanlar için uygun yerlerin yoğunluğun da buna göre değişmekte olduğu görülmektedir. Bu kıyı yapısı da kendini M.Ö. III. binden itibaren günümüze kadar büyük oranda korumuştur.

Günümüzdeki limanların elverişli konumlarından dolayı prehistorik ve antik dönemdeki limanlarla büyük ölçüde aynı konumda yer aldığı görülmektedir. Doğal ve beşeri faktörlerin etkileri ve değişen teknoloji limanların konumlarının aynı bölge içinde biraz yer değiştirmesine neden olmuş ancak esas olarak buldukları konum değişmemiştir.

Bölgedeki ilişkilerin uzak mesafeler arasında sürdürüldüğü, bulunan bulgulardan ve özellikle Troia’da bulunan değişik “hazinelere” ait buluntulardan anlaşılmaktadır. Bölgedeki buluntular, gerek hammaddesi açısından gerekse benzerleri açısından değerlendirildiğinde, Kafkaslardan Afganistan’a, Mısır’a, Ege’ye, Balkanlar’dan Baltık Denizi’ne kadar çok geniş bir coğrafya ile ilişkileri bize göstermektedir.

Tunç Çağ’da büyük bir ticaret ağının bulunduğu görülmektedir. Bu ticaret ağları yoluyla bölgelere çeşitli hammaddenin dağıtılması sağlanmıştır. Bakır ve gümüş kaynakları hakkında Marmara Bölgesi’nde çeşitli araştırmalar mevcuttur. Bölgede bakır ve gümüş yataklarının olduğu bilinmektedir.

Trakya’daki zengin bakır yatakları Istranca Dağları’nda toplanmıştır. Ayrıca bu dağlık yöre M.Ö. V. bin yılda bile bakır üretimi yapan Bulgaristan’daki Carpath maden yataklarına da komşudur. Istranca Dağları’ndaki bakır madenleri prehistorik madencilik tarihi için önemlidir. Bakır yataklarına yakınlığı ile bilinen Trakya’daki Kanlıgeçit yerleşmesi de bu hususta önemlidir. Buranın, Istranca Dağları’ndaki bakır

yataklarını işletmek ya da yerel madencilerden bakırı alıp başka yerlere satmak amacıyla Anadolu'dan Trakya'ya gelen bir gruba ait koloni olabileceği düşünülmektedir.

Maden yatakları bakımından diğer zengin bir bölüm de Güney Marmara'dır. Burada Balya madenleri kurşun ve gümüş bakımından oldukça zengindir ve Tunç Çağı'nda yoğun bir madencilik faaliyeti görülmektedir. Troas'da bulunan bakır ve tunç eşyalardan yapılan analizlerle, maden yataklarındaki analizlerin karşılaştırılması sonucunda, Troas'da bulunan III. bine ait eşyaların, başka yörelerden ithal edilen hammaddelerden yapıldığı ortaya çıkmıştır. Kalay gibi bakırında bölgeye dışarıdan geldiği anlaşılmaktadır.

Bölgenin kıyı kesiminde yapılan kazılar, Trakya'daki Toptepe, Menekşe Çatağı ve Karaağaçtepe yerleşimleri ve Güney Marmara'daki Troia, Kumtepe ve Beşik / Yassı Tepe yerleşimleri ile sınırlıdır. Bunların bir kısmı ise kurtarma kazısı niteliğindedir. Dolayısıyla, Marmara Bölgesi'nin kıtalar arasında bir kilit noktası olduğunu düşünürsek, burada yapılan ve ileride yapılacak çalışmaların ne kadar büyük bir önem arz ettiğini görürüz. Bölgede nehir yollarının da araştırılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Burada olası kullanımı bakımından, yeni olarak Gönen Çayı karşımıza çıkmaktadır. Bu güzergahın ileride mutlaka daha ayrıntılı olarak araştırılması gerekmektedir. Ayrıca yapılan kazı ve yüzey araştırmaların incelenmesi ile Efe (2006)'nin yapmış olduğu kültür haritasının (Harita 14) da Marmara Bölgesi için yeniden düzenlenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Troia kültür alanının sınırlarını, Trakya Bölümü'nde kıyıda, İstanbul Boğazı'na kadar çekilebiliriz. Yine Trakya Bölümü'nde, iç kesimlerdeki Balkan etkili kültür alanının da haritaya dahil edilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, Marmara Bölgesi'nde yapılan araştırmaların oldukça az sayıda olduğunu görmekteyiz. Bölgede yapılan bütün araştırmaların, genel olarak, Trakya ve Güney Marmara kesiminde yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Bu araştırmaların çoğu da yüzey araştırmalarıdır. Dolayısıyla bu araştırmaların, farklı disiplinlerden yararlanarak yapılacak yeni kazılar ile desteklenmesi gerekmektedir. Bu Troia merkezinde dönen araştırmalara yeni bir soluk getirmesi açısından da önemli olabilir.

KAYNAKÇA

- AKARCA, A.
1978 “Troas’da Aşağı Karamenderes Ovası Çevresindeki Şehirler”, **Belleten**, 42: 1 - 52.
- AKURGAL, E.
1958 “Yortankultur Siedlung in Ovabayındır bei Balıkesir”, **Anadolu**, 3, 156 – 164
- ANDREOU, S.
2001 “Exploring the Patterns of Power in the Bronze Age Settlements of Northern Greece”, K. BRANIGAN (Ed.), **Urbanism in the Aegean Bronze Age**. Sheffield, 160-173.
- ANDREOU, S., M. FOTIADIS ve K. KOTSAKİS
1996 “The Neolithic and the Bronze Age of Northern Greece”, **American Journal of Archaeology**, 100: 537-597.
- ARDEL, A.
1960 “Marmara Bölgesi’nin Yapı ve Reliefi”, **Türk Coğrafya Dergisi**, 20: 1-2.
- ARDEL, A. ve A. KURTER
1973 “Marmara Denizi”, **İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi**, 18-19: 57 – 70.
- ANGELOVA, H., V. DRAGANOV ve K. DIMITROV
1995 “Prehistoric Settlements in the Harbour of Sozopol (Preliminary Communication)”, L. NİKOLOVA (Ed.), **Early Bronze Age Settlement Patterns in the Balkans, Reports of Prehistoric Research Projects**, I, Sofia: Prehistory Foundation Agatho Publishers, 54 -55.
- ASLAN, R.
2004 “Son Tunç Çağ’ında Troas Bölgesi”, **Arkeoatlas**, 3: 86 – 87.
- ASLAN, R. ve G. BIEG
2003 “Die mittel- bis spätbronzezeitliche Besiedlung (Troia VI und Troia VIIa) der Troas und der Gelibolu-Halbinsel. Ein Überblick, **Studia Troica** 13: 165-216.
- ATALAY, İ.
1997 **Türkiye Coğrafyası**. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- ATALAY, İ. ve K. MORTAN
2003 **Türkiye Bölgesel Coğrafyası**. Ankara: İnkılâp Kitabevi.

AYGEN, T.

- 1956 **Balya Bölgesi Jeolojisinin İncelenmesi**, Ankara (Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Yayınları, 11).

BAMYACI, A. O.

- 2006 Antik Dönem Denizciliğinde Tenedos / Bozcaada: Kıyusal Kullanım ve Ticaret, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

BAŞARAN, S.

- 1999 "Enez Çevresinde Yapılan Arkeolojik Araştırmalar", BAŞGELEN, N., G. ÇELGİN ve A. V. ÇELGİN (Ed.), **Zafer Taşlıkloğlu Armağanı Anadolu ve Trakya Çalışmaları**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 169 – 197.

BAILEY, D. W.

- 2000 **Balkan Prehistory**. New York: Routledge.

BEKSAÇ, E.

- 2000 "1998 Yılı Balıkesir İli Ayvalık, Gömeç, Burhaniye ve Edremit İlçelerinde Pre- ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzey Araştırması", **XVII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 115-126.

- 2001 "Balıkesir İli Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran İlçelerinde Pre- ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzey Araştırması 1999", **XVIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 113-122.

- 2002 "Balıkesir İli Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran İlçelerinde Pre- ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzey Araştırması 2000", **XIX. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 283-288.

BİLGİN, Turgut

- 1969 **Biga Yarımadası Güneybatı Kısmının Jeomorfolojisi**, İstanbul. (Coğrafya Enstitüsü Yayınları)

BINTLIFF, J. L.

- 2002 "Rethinking Early Mediterranean Urbanism", R. ASLAN (Ed.), **Mauerschau: Festschrift für Manfred Korfmann Band 3**, Remshalden – Grunbach, 153-178.

BIEG, G.

- 2002 "Troas und Gallipoli – Landschaft und Geschichte", R. ASLAN (Ed.), **Mauerschau: Festschrift für Manfred Korfmann Band 3**, Remshalden – Grunbach, 377- 402.

BUCHHOLZ, H. G.

- 2004 **Der Werkstoff Holz und seine Nutzung im Ostmediterranen Altertum**, Weilheim / Oberbayern: Gesamtherstellung Druckerei zu Altenburg GmbH

BUDANUR, G.

- 1977 **M.T.A Enstitüsünce Bilinen Türkiye Yeraltı Kaynakları Envanteri**, Ankara (Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Yayınları, 168).

BRYSON, R. A. ve R. U. BRYSON

- 1999 "Holocene Climates of Anatolia: as Simulated with Archaeoclimatic Models", **TÜBA-AR**, II, 1-13.

COOK, J. M.

- 1971 **Troad: An Archaeological and Topographical Study**, London: Oxford Clarendon Press.
- 1974 "Bronze Age Sites in the Troad", R. A. CROSSLAND (Ed.), **Bronze Age Migration in The Aegean**, New Jersey: Noyes Pres, 37 -39.

ÇAĞLAR, Y.

- 2003 "Tarihte Kazdağları'nda Ormanlar ve "Ormancılık" ", **Kazdağları I. Ulusal Sempozyumu Bildirileri**. Ankara, 103-109. (Orman Mühendisleri Odası, No: 25)

ÇAĞATAY, A., Y. ALTUN ve B. ARMAN,

- 1981 "Madenbelenitepe (Soğukpınar - Bursa) Kalay Cevherleşmesinin Mineralojisi", **MTA Dergisi**, 92, 40-48.

DARKOT, B..

- 1955 **Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Hakkında**. Türk Coğrafya Dergisi, İstanbul, 13-14.

DICKINSON, O.

- 1994 **The Aegean Bronze Age**, Cambridge University Press, 234-256.

DÖNMEZ, Ş.

- 2004 "Protohistorik Çağlarda Haliç ve Tarihi", GÖNCÜOĞLU, S. F (Ed.), **Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyumu**, İstanbul, 41-55. (Kadir Has Üniversitesi Yayınları)

DRAGANOV, V.

- 1995 "Submerged Coastal Settlements from the Final Eneolithic and the Early Bronze Age in the Sea Around Sozopol and Urdoviza Bay Near Kiten", D. W. BAILEY ve I. PANAYOTOV (Ed.), **Prehistoric Bulgaria**, Monographs in World Archaeology, 22: 225 -241.

EFE, T.

- 1988 **Demircihöyük, Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975 – 1978, III, 2, Die Keramik 2, Die frühbronzezeitliche Keramik der Jüngerer Phasen (ab Phase H)**, Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.

- 2006 “Anatolische Wurzeln – Troia und die frühe Bronzezeit im Westen Kleinasien”, M. O. KORFMANN (Ed.), **Troia, Archäologie eines Siedlungshügels und seiner Landschaft**, Mainz, 15 -28.
- ERCAN, T.
- 1996 “Biga ve Gelibolu Yarımada ile Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan Adaları'nın Jeolojik, Arkeolojik ve Tarihi özellikleri”, **MTA Genel Müdürlüğü Yayınlarından Yer bilimleri ve Kültür Serisi**, 1.
- ERDOĞU, B.
- 1997 “Edirne İli 1995 Yılı YüzeY Araştırması”, **XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, I, 273 -291.
- 1999 “1997 Yılı Edirne ili YüzeY Araştırması”, **XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, II, 345-358.
- 2005 **Prehistoric Settlements of Eastern Thrace: A Reconsideration**, Oxford: the Basingstoke Press. (BAR Interational Series, No:1424).
- ERİM-ÖZDOĞAN, A.
- 2003 “Kuzeybatı Marmara'da Eski Bir Kıyı Köyü, Menekşe Çatağı”, M. ÖZDOĞAN, H. HAUPTMANN ve N. BAŞGELEN (Ed.), **Ufuk Esin'e Armağan, Köyden Kente**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 217-232.
- 2005 “Menekşe Çatağı, Kalkolitik, Tunç Çağ, Demir Çağ ve Hellenistik”, **Arkeoatlas**, 4, 160 – 161.
- ERİM-ÖZDOĞAN, A., F. AKSAÇ ve M. A. IŞIN
- 2002 “Tekirdağ Menekşe Çatağı Kurtarma Kazıları”, **XXIII. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 313 – 326.
- 2003 “Tekirdağ Menekşe Çatağı Doğu Çatak Kazısı”, **XXIV. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 377 – 388
- 2004 “Tekirdağ Menekşe Çatağı Doğu Çatak Kazısı”, **XXV. Kazı Sonuçları Toplantısı**, II, 421 – 434.
- EROL, K. ve O. ÖZBEK
- 2002 “Neolitik Dönem Cilalı Taş Baltalarında Arkeometri Çalışmaları ve Güneybatı Trakya'dan Bir Örnek”, **Mavi Gezegen Popüler Yerbilim Dergisi** (Jeoloji Mühendisliği Odası), 6: 72-75.
- EROL, O.
- 1979 **Dördüncü Çağ Jeoloji ve Jeomorfolojisinin Ana Çizgileri**, DTÇF Yayınları, Ankara.

- 1980 “Anadolu’da Kuaterner Pluvial ve İnterpluvial Koşullar ve Özellikle Güney- İç Anadolu’da Son Buzul Çağından Bugüne Kadar olan Çevresel Değişmeler” , **Coğrafya Araştırmaları Dergisi** (D.T.C.F.), 9, Ankara.
- 1991 “Türkiye Kıyılarındaki Terkedilmiş Tarihi Limanlar ve Bir Çevre Sorunu Olarak Kıyı Çizgisi Değişimlerinin Önemi”, **Bülten** 8: 1- 44 (İ. Ü., Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü).

FRENCH, D. H.

- 1961 “ Late Chalcolithic Pottery in Northwest Turkey and Aegean”, **Anaolian Studies**, 11: 99-141.
- 1965 “Recent Archaeological Research in Turkey – Surface Finds from Various Sites”, **Anaolian Studies**, 15: 34 -39.
- 1966 “Surface Finds Various Sites, Further Discoveries in Thrace”, **Anatolian Studies**,16: 49 - 50.
- 1967 “Prehistoric Sites in Northwestern Anatolia: I. The İznik Area”, **Anatolian Studies**, XVII, 58- 68.
- 1969 “Prehistoric Sites in Northwestern Anatolia II. Balıkesir and Akhisar Manisa Areas, **Anatolian Studies**, 19: 41 – 98.

FROST, H.

- 1995 “Harbours and Proto – Harbours; Early Levantine Engineering”, V. KARAGEORGHIS ve D. MICHAELIDES (Ed.), **Proceedings of the International Symposium Cyprus and The Sea**. Nicosia, 1-22. (University of Cyprus)

GATSOV, I.

- 1998 “Technical and Typological Analysis of the Chipped Stone Assemblages from Troya”, **Studia Trioca** , 8,115 – 140.

GÖÇMEN, K.

- 1977 **Aşağı Meriç Vadisi Taşkın Ovası ve Deltasının Alüvyal Jeomorfolojisi**, İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

GÜMÜŞ, A.

- 1970 **Türkiye Metalojeni, 1: 2 500 000 Ölçekli Türkiye Metalojenik Haritasının İzahı**, Ankara (Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Yayınları, 144)

GÜNEY, E.

- 2004 **Türkiye Hidrocoğrafyası** , İstanbul: Çantay Kitabevi.

GÜNSENİN, N.

- 1996 “1994 Yılı Marmara Adaları Sualtı Yüzeysel Araştırması”, **XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, I: 357 -373.

HARDING, A. F.

- 2004 **European Societies in the Bronze Age**, Cambridge University Press,. 164- 241.

HARMANKAYA, S.

- 1995 “Kozman Deresi Mevkii (Şarköy, Tekirdağ) Maden Buluntuları , **Halet Çambel için Prehistorya Yazıları** , İstanbul, 217- 254.
- 2001 “Gökçeada Survey”, **İstanbul University’s Contributions to Archaeology In Turkey (1932-2000)**, İstanbul, 274-278.

HARMANKAYA, S. ve B. ERDOĞU

- 2000 “Prehistoric Sites of Gökçeada, Turkey”, M. ÖZDOĞAN, H. HAUPTMANN ve N. BAŞGELEN (Ed.), **Ufuk Esin’e Armağan, Köyden Kente**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 459- 479.
- 2002a **Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 4 (TAY) İlk Tunç a**, İstanbul: TASK Yayınları.
- 2002b **Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 4 (TAY) İlk Tunç b**, İstanbul: TASK Yayınları.

HÜRYILMAZ, H.

- 1998 “Gökçeada -Yenibademli Höyük 1996 Yılı Kurtarma Kazısı”, **XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı**, I, 357-378.
- 2000 “Gökçeada - Yenibademli Höyük 1998 Yılı Kazıları”, **XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı**, I, 229 - 238.
- 2001 “Gökçeada-Yenibademli Höyük 1999 Yılı Kazıları”, **XXII. Kazı Sonuçları Toplantısı**, I, 247 – 258.
- 2002 “Silent Witnesses of Imbros: Early Bronze Age Human Figurins from Yenibademli”, R. ASLAN (Ed.), **Mauerschau: Festschrift für Manfred Korfmann Band 3**, Remshalden – Grunbach, 351 - 364.
- 2003 “2001 Yılı Yenibademli Kazı Sonuçları”, **XXIV. Kazı Sonuçları Toplantısı**, I, 95 – 104.
- 2006a “Gökçeada-Yenibademli Höyük 2004 Yılı Kazıları”, **XXVII. Kazı Sonuçları Toplantısı**, I, 261 – 272.

2006b “Gökçeada-Yenibademli Yerleşmecilerinin Erken Bronz Çağı’nda Deniz Aşırı İlişkileri”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 5, 17: 1 – 9.

2006c “Gökçeada Yenibademli Höyük’te Kent Organizasyonu ve Yönetimi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 5, 18: 30- 43.

2006d **Kuzeydoğu Ege Denizi’nin Rüzgarlı Bahçesi: Gökçeada**, Çanakkale.

HÜRYILMAZ, H. ve N. SEVINÇ

1998 “1997 Gökçeada – Yenibademli Höyük Kazıları”, **XX. Kazı Sonuçları Toplantısı**, I, 311- 324.

HODDINOTT, R. F.

1981 **The Thracians**, Spain: Thames and Hudson.

HOŞGÖREN, Y.

2001 **Hidrocoğrafyanın Ana Çizgileri I**. İstanbul: Çantay Kitabevi.

IŞIN, M. A. ve A. ÖZDOĞAN

1998 “Tekirdağ Menekşe Çatağı 1996 Yıl Sonu Bilimsel Raporu”, **VIII. Müze Kurtarma Kazıları Toplantısı**, 363- 379.

İZBIRAK, R.

1984 **Türkiye**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

KANSU, Ş. A.

1963 “Marmara Bölgesi ve Trakya’da Prehistorik İskan Tarihi Bakımından Araştırmalar (1959-1962)”, **Bellekten**, XXVII, 108, 657-705.

KAPTAN, E.

1980 “Türkiye’de Madencilik Tarihi İçinde Kalayın Önemi ve Kökeni”, **MTA Dergisi**, 95/96: 164 - 173.

1992 “Anadolu’da Kalay ve Eski Yeraltı Kalay Madenciliği”, **Jeoloji Mühendisliği Dergisi**, 40: 15 – 19.

KAYAN, İ.

1988 “Late Holocene Sea - Level Changes on the Western Anatolian Coast”, **Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology**, 68: 205-218.

1995 “Troia Bay and Supposed Harbour Sites in the Bronze Age”, *Studia Troica*, 5, 211 – 235.

1996 “Holocene Coastal Development and Archaeology in Turkey”, **Zeitschrift für Geomorphology**, 102: 37–59.

1997 “Bronze Age Regression and Change of Sedimentation on the Aegean Coastal Plain of Anatolia”, N. DALFES (Ed.), **Third Millenium BC Climate Change and Old World Collapse**, NATO ASI Series, I, 49, Berlin, 431–450.

2001 “Troia Yöresinin Yüzey Şekilleri, Alüvyon Ovasının Jeomorfolojisi ve Paleocoğrafik Açıdan Rekonstrüksiyonu”, (Çev. Selma Bulgurlu-Gün), **Troia Düş ve Gerçek**, İstanbul: Homer Kitabevi, 309 – 314.

KAYAN, İ., J. C. KRAFT ve O. EROL

1980 “Truva Doğal Çevresinin son 15000 Yıldağı Değişmeleri”, **Bilim ve Teknik**, 155: 8 -13.

KORFMANN, M.

1976 “Recent Archaeological Research in Turkey: Demircihöyük, 1975”, **Anatolian Studies**, 26, 36 – 38.

1977 “Recent Archaeological Research in Turkey: Demircihöyük, 1976”, **Anatolian Studies**, 27, 37 – 38.

1978 “Demircihöyük”, **Anatolian Studies**, 28, 16- 18.

1985 “Beşik - Yassitepe ve Beşik - Sivritepe 1983 Ön Raporu”, **VI. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 107 – 120.

1983 **Demircihöyük I: Architectur, Stratigraphie und Befunde**, Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.

1986 “Troy: Topography and Navigation”, M. J. MELLINK (Ed.), **Troy and The Trojan War – A Symposium Held at Bryn Mawr College**, Bryn Mawr: Science Press, 1 – 16 (USA - Bryn Mawr College).

1987 “Beşik – Yassitepe ve Beşik – Mezarlığı 1985 Ön Raporu”, **VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 263-271.

1994 “Troia 1992 Kazı Çalışmaları”, **XV. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 325 – 358.

1995 “1993 Yılı Troia Kazıları”, **XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 239- 262.

1996 “Troia: A Residential and Trading City at the Dardanelles”, *Politeia Society and State in the Aegean Bronze Age*, **Aegaeum**, 12: 173-183.

1998 “1996 Yılı Troia Kazıları”, **XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 427-453.

1999 “1998 Troia Kazı Sonuçları”, **XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 287-298.

- 2001a “Priamos’un Hazinesine Yeni Bakış Açılımları”, (Çev. Selma Bulgurlu-Gün), **Troia Düş ve Gerçek**, İstanbul: Homer Kitabevi, 373 - 383.
- 2001b “Tarih Öncesi Yerleşim Yeri Hisarlık Tepesi”, (Çev. Selma Bulgurlu Gün), **Troia Düş ve Gerçek**, İstanbul: Homer Kitabevi , 347 - 354.
- 2001c “Troia: M.Ö 2. ve 3. Binyılda Ticaretin Kesişme Noktası, Yüksek Troia Kültürü ve Kıyasal Troia Kültürü ile İlgili Bilgiler”, (Çev. Selma Bulgurlu - Gün), **Troia Düş ve Gerçek**, İstanbul: Homer Kitabevi, 355 - 368.
- 2001d “Troia 1999 Kazıları”, **XXII. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 279 – 288.
- 2004a “ Holz für Troia – Zur Flösserei auf dem Skamandros / Xanthos”, T. Korkut (Ed.), **60.Yaşında Fahri Işık’a Armağan Anadolu’da Doğdu**, İstanbul: Ege Yayınları, 427 – 438.
- 2004b **Troia im Lichte der neuen Forschungsergebnisse**, Reden an der Universität (Universität Trier).
- 2004c “Tarih Öncesinden Bizans Dönemine Troia’nın On Kenti”, **Toplumsal Tarih**, 125, 76 - 97.
- KORFMANN, M. O., Ç. GİRGIN ve DİĞERLERİ
1995 “Kumtepe 1993 Bericht über Rettungsgrabung”, *Studia Troica*, 5, 212 – 289.
- KORFMANN, M. O. ve D. MANNSPERGER
1999 **Troia Gezi Rehberi**, İstanbul: Ege Yayınları
- KOUKA, O.
2002 **Siedlungsorganisation in der Nord – und Ostägäis während der Frühbronzezeit (3. Jt. v.Chr.)**, *Internationale Archäologie*, 58 Rahden / Westf. : Verlag Marie Leidorf GmbH.
- KÖKTEN, İ. K.
1949 “1949 Yılı Tarihöncesi Araştırmaları Hakkında Kısa Rapor”, **Belleten**, 13/52, 811 – 829.
- KURTER , A.
1978 “İstranca (Yıldız) Dağlarının Temel Yapısal ve Jeomorfolojik Özellikleri”, **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 6-7.
- KRAFT , J. C., G. RAPP, İ. KAYAN ve J. V. LUCE
2003 “Harbour Areas at Ancient Troy: Sedimentology and Geomorphology, Complement Homer’s Iliad” , **Geology**, 31: 163-166.

LESHTAKOV, K.

- 1996 “Trade Centers from Early Bronze Age III and Middle Bronze Age in Upper Thrace”, L. NIKOLOVA (Ed.), *Early Bronze Age Settlement Patterns in the Balkans (CA. 3500 – 2000 BC, Calibrated Dates) Part II, Reports of Prehistoric Research Projects, I*, 239 – 287.
- 1997 “Rescue Archaeological Excavations at the Luda Reka Site, 1993”, K. LESHTAKOV (Ed.), *Maritsa Project Rescue Archaeological Excavations I*, Sofia, 55-136
- 2003 “The Thracian Settlement at Assara (Constantia) near Simeonovgrad”, K. LESHTAKOV (Ed.), *Bulletin of the Museum of History Khaskovo*, 2, 33- 86.
- 2002 “Galabovo Pottery and a New Synchronisation for the Bronze Age in Upper Thrace with Anatolia”, *Anatolica*, 28, 171-211.

MACQUEEN, J. G.

- 1969 **Hititler ve Hitit Çağında Anadolu**, (Çev. Esra Davutoğlu), Ankara: Arkadaş Kitabevi.

MANSEL, A. M.

- 1940 “Trakya Hafriyatı”, *BELLETTEN Dergisi*, IV,13:

MELLINK, M. J.

- 1998 “Anatolia and the Bridge from East to West in the Early Bronze Age”, *TÜBA-AR*, I: 1- 8.

MUHLY, J. D.

- 1973 **Copper and Tin, The Distribution of Mineral Resources and the Nature of the Metals Trade in the Bronze Age**, Connecticut: Archon Books, 155 - 535. (The Connecticut Academy of Arts and Sciences, 43).
- 2002 “Early Metallurgy in Greece and Cyprus”, Ü. YALÇIN (Ed.), *Anatolian Metal II*. Der Anschnitt, 15, Bochum, 77-82.
- 2006 “Geç Tunç Çağı Ege Dünyası’nda Bakır ve Tunç”, Ü. YALÇIN, C. PULAK ve R. SLOTTA (Ed.), (Çev. H. Gönül Yalçın) **Uluburun Gemisi**, İstanbul: Ege Yayınları, 505 - 516.

MÜLLER, M.

- 2001 “Mısırlılar Ne Biliyorlardı?”, (Çev. Selma Bulgurlu-Gün), **Troia Düş ve Gerçek**, İstanbul: Homer Kitabevi, 51 – 53.

NEUMANN, J.

- 1991 “Number of Days that Black Sea Bound Sailing Ships were Delayed by Winds at the Entrance to the Dardenelles Near Troy’s Site”, *Studia Troica*, 1, 93 -100.

NIKOLOVA, L.

- 1999 **The Balkans in Later Prehistory – Periodization, Chronology and Cultural Development in the Final Copper and Early Bronze Age (Fourth and Third Millennia B.C.)**, Oxford: BAR International Series, 791.
- 2000 “Social Transformation and Evolution in the Balkans in the Fourth and Third Millennia B.C.”, L. NIKOLOVA (Ed.), **Analyzing the Bronze Age, Reports of Prehistoric Research Reports**, 4, Sofia: Prehistory Foundation Agatho Publishers 1- 8.

ORTHMANN, W.

- 1966 “Keramik der Yortankultur in den Berliner Museum“, **İstMitt**, 16, 1-26.

ÖZBEK, O.

- 2000a “A Prehistoric Stone Axe Production Site in Turkish Thrace : Hamaylıtarla”, Mihael Budja (Ed.), **Documenta Prehistorica XXVII**, 7th Neolithic Studies, Univerza Ljubljani, SCHWARZ, Ljubljana, 167-171.
- 2000b “Gelibolu Yarımadasının Kuzeyinde Yeni Bir Prehistorik Taşbalta Atölyesi: Buruneren” **Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi**, 1, Ankara, 1 – 3.
- 2001 Technologie et typologie des haches polies de la région de la mer de Marmara du Néolithique à l’Age du Bronze : un exemple d’exploitation de la matière première. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Lyon: Université Lyon 2.

ÖZBEK, O. ve K. EROL

- 2001 “Etude petrographique des haches polies du Hamaylıtarla et Fenerkaradutlar (Turquie)” **Anatolia Antiqua**, 9. (Bibliothèque de l’Institut Français)

ÖZDOĞAN, A. ve M. A. İŞİN

- 1999 “Tekirdağ Menekşe Çatağı Kazıları 1997 Yılı Kazıları”, **XX. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 295 – 310.
- 2000 “Tekirdağ Menekşe Çatağı Kazıları 1998 Yılı Kazıları”, **XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 239 – 250.

ÖZDOĞAN, Mehmet

- 1982a “Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları”, **Türk Arkeoloji Dergisi**, I, 26, 37-55.
- 1982b “Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları 1981 yılı Çalışmaları”, **IV. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 137-142.
- 1983a “Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları, 1982“, **I. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 63-68.

- 1983b “Trakya’da Tarihöncesi Araştırmalarının Bugünkü Durumu ve Bazı Sorunlar” , **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi** , 10-11: 21- 58.
- 1984 “1983 Yılı Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları “, **II. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, İzmir, 221-232.
- 1985 “1984 Yılı Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları“, **III. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, Ankara, 409-419.
- 1986a “Prehistoric Sites in the Gelibolu Peninsula”, **Anadolu Araştırmaları**, 10: 51-71. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi).
- 1996b “Trakya Bölgesinde Yapılan Tarihöncesi Araştırmaları”, **IX. Türk Tarih Kongresi**, 29-45.
- 1986c “Marmara Bölgesi’nde Kültür Tarihi ile İlgili Bazı Sorunlar ve Bunların Çözümünde Jeomorfoloji Araştırmalarının Katkısı”, **I. Arkeometri Sonuçları Toplantısı**, 139 – 162.
- 1988 “1986 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları”, **V. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, II, 157 - 173.
- 1989 “1987 Yılı Edirne ve Balıkesir İlleri Yüzey Araştırması”, **VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 571 – 590.
- 1990a “1988 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları”, **VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 443- 457.
- 1990b “1989 Yılı Toptepe Kurtarma Kazısı”, *Arkeoloji ve Sanat*, 46-49, 2-23.
- 1991a “1989 Yılı Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı”, **XII. Kazı Sonuçları Toplantısı, I, 345 – 375.**
- 1991b “Eastern Thrace Before the Beginning of Troy I- an Archaeological Dilemma”, J. LICHARDUS (Ed.), **Die Kupferzeit als historische Epoche**, Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde, Bonn, 217-225.
- 1991c “1990 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları”, **IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 405-423.
- 1994a “Marmara Bölgesi - Balkanlar- Orta Anadolu Arasındaki Kronoloji Sorununa Yeni Bir Yaklaşım”, **XI. Türk Tarih Kurumu kongresi**, 69-79.
- 1994b “The Second Millennium of the Marmara Region” , **İstMitt**, 43: 151-163.
- 1996 “Tarih Öncesi Dönemde Trakya” , **Anadolu Araştırmaları Afif Erzen’e Armağan**, XIV, 329-360.

- 1998 “Tarihöncesi Dönemlerde Anadolu ile Balkanlar Arasındaki Kültür İlişkileri ve Trakya’da Yapılan Yeni Kazı Çalışmaları”, **TÜBA-AR**, I: 63-81.
- 2000a “Kırklareli Kazıları: Aşağı Pınar ve Kanlıgeçit”, O. BELLİ (Ed.), **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932 - 1999)**, Ankara, 69-76.
- 2000b “Toptepe Kazısı”, O. BELLİ (Ed.), **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932 - 1999)**, Ankara, 77 - 79.
- 2000c “Tilkiburnu”, O. BELLİ (Ed.), **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932 - 1999)**, Ankara, 110.
- 2000d “Marmara Bölgesi Yüzey Araştırması”, O. BELLİ (Ed.), **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932 - 1999)**, Ankara, 308 – 313.
- 2002 “The Bronze Age in Thrace in Relation to the Emergence of Complex Societies in Anatolia and in the Balkans”, Ü. YALÇIN (Ed.), **Anatolian Metal II**, Bochum: Deutsches Bergbau Museum, 67-76. (Der Anschnitt, 15)
- 2003a “The Black Sea, the Sea of Marmara and Bronze Age Archaeology: An Archaeological Predicament“, G. WAGNER , E. PERNICKA ve H. P. UERPMANN (Ed.), **Troia and the Troad**, Berlin: Springer , 105-120.
- 2003b “Geçmişin Halkaları Avrupa’ya Açılan Kapı”, **Atlas** , Aralık: 128- 146.
- ÖZDOĞAN, M. ve M. AKMAN
1991 “1990 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları”, **IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 405 - 423.
- ÖZDOĞAN, M. ve H. PARZINGER
1995 “Kırklareli Höyüğü 1994 Yılı Kazısı”, **XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 43-67.
- 2000 “The Status of Metallurgy Between the Balkans and Anatolia: The Evidence of Aşağı Pınar and Kanlıgeçit Excavations in Eastern Thrace”, Ü. YALÇIN (Ed.), **Anatolian Metal I**, Bochum: Deutsches Bergbau Museum, 83 - 91. (Der Anschnitt , 13)
- ÖZDOĞAN, M., H. PARZINGER ve N. KARUL
1997a “Kırklareli Höyüğü 1995 Yılı Kazısı”, **XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 53-80.
- 1997b “Kırklareli Kazıları - Aşağı Pınar ve Kanlıgeçit Höyükleri, **Arkeoloji ve Sanat Dergisi**, 77, 2-11.

- 1998 “Kırklareli Höyüğü 1996 Yılı Kazısı”, **XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 123-149.
- ÖZDOĞAN, M., N. KARUL ve A. AYHAN
 2001 “Kırklareli Höyüğü 1999 yılı Çalışmaları”, **XXII. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 83-94.
- ÖZGÜÇ, T.
 1948 **Ön Tarihte Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri**, Ankara: TTK Yayınları.
- PERNICKA, E.
 2001 “Metaller Yeni Bir Çığır Açıyor: Tunç, Demir ve Gümüş” (Çev. Selma Bulgurlu-Gün), **Troia Düş ve Gerçek**, İstanbul: Homer Kitabevi, 369 – 372.
- PERNICKA, E. ve DİĞERLERİ
 1984 Archäometallurgische Untersuchungen in Nordwestanatolien, **Jahrbuch des Römisch – Germanischen Zentralmuseums**, 31.
- PULAK, C.
 2000 “The Copper and Tin Ingots from the Late Bronze Age Shipwreck at Uluburun”, Ü. YALÇIN (Ed.), **Anatolian Metal I**, Bochum: Deutsches Bergbau Museum , 137 – 157. (Der Anschnitt , 13)
- 2006 “Uluburun Batığı”, Ü. YALÇIN, C. PULAK ve R. SLOTTA (Ed.), (Çev. H. Gönül Yalçın), **Uluburun Gemisi**, İstanbul: Ege Yayınları, 57 -104.
- RABAN, A.
 1991 “Minoan and Canaanite Harbours”, R. LAFFINEUR ve L. BASCH (Ed.), *Thalassa: L’Egée Préhistorique et la Mer.*, **Aegaeum**, 7, 129 - 146. (Université de Liège)
- RIEHL, S.
 1999 **Bronze Age Environment and Economy in the Troad – The Archaeobotany of Kumtepe and Troy**, BioArchaeologica Band II.
- ROODENBERG, J.
 1991 “Ilıpınar Höyük Üçüncü Dönem Kazı Sonuçları (1989)”, **XII. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 105-111.
- 1998 “1996 Yılı Ilıpınar Kazı Sezonu”, **XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 173-178.
- SAZCI, G.
 2007 **Troia Hazinesi**, İstanbul: MAS Maatbacılık A.Ş. (Aygaz)

SAZCI, G. ve M. KORFMANN

- 2000 “Metallfunde des 3. Jahrtausends v. Chr. aus der Troas – Eine Studie im Rahmen der Bronzezeitlichen Welt”, Ü. YALÇIN (Ed.), **Anatolian Metal I**, Bochum: Deutsches Bergbau Museum, 93 - 100. (Der Anschnitt , 13)

SEEHER, J.

- 1993 “Demircihöyük Nekropol Kazısı: 1991 Yılı Sonuçları”, **XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı**, I, 365 -379.

SERDAROĞLU, Ü.

- 1996 **Assos**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

SEVİN, V.

- 2001 **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

SEVİNÇ, N.

- 1994 “Bozaada (Tenedos) Nekropolü 1992 Yılı Kurtarma Kazısı”, **IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri**, 311 -320.

- 1995 “Tenedos Kurtarma Kazısı”, **V. Müze Kurtarma Kazıları Semineri**, 113 - 172.

SÜR , Ö.

- 1980 “Kuaternerdeki Deniz Seviyesi Değişiklikleri ve Nedenleri”, **Coğrafya Araştırmaları Dergisi (DTCF)**, 9, Ankara.

SHAW, J. W.

- 1990 “Bronze Age Aegean Harboursides”, D.A. HARDY, C.G. DOUMAS, J.A. SAKELLARAKIS ve P. M. WARREN (Ed.), **Thera and the Aegean World Archaeology III**, London: Thera Foundation, 420 - 436.

STÖLLNER, T.

- 2006 “Tunç Çağında Hammadde Olarak Kullanılan Minerallere Genel Bir Bakış”, Ü. YALÇIN, C. PULAK ve R. SLOTTA (Ed.), (Çev. H. Gönül Yalçın), **Uluburun Gemisi**, İstanbul: Ege Yayınları, 453 – 476.

STRABON

- 2000 **Geographika Antik Anadolu Coğrafyası** (Çev. Adnan Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

STRONACH, D. B.

- 1957 “The Development and Diffusion of Metal Types in Early Bronze Age Anatolia”, **Anatolian Studies**, 7: 89 – 125.

TARTARON, T.F., R.M. ROTHUS ve D.J. PULLEN

- 2003 “Searching for Prehistoric Aegean Harbours with GIS, Geomorphology and Archaeology”, **Athena Review**, III, 4: 27 – 36.

TÜRKEŞ, M.

- 1998 “İklimsel Değişebilirlik Açısından Türkiye’de Çölleşmeye Eğilimli Alanlar”, **II. Ulusal Hidrometeoroloji Sempozyumu**, Ankara, 45 – 57.
- 2002 “Türkiye Yağışlarında Periyodiklik ve 500 hPa Jeopotansiyel Yükseklik Değişimleri ile Bağlantısı”, **Klimatoloji Çalıştayı**, İzmir, 119 -135. (Ege Üniversitesi)
- 2007a “Prof. Dr. Oğuz Erol’a göre Çanakkale Yöresi’nin Jeomorfolojik ve Neotektonik Evrimi”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, Bahar, 129 - 145.
- 2007b “Küresel İklim Değişikliği Nedir? Temel Kavramlar, Nedenleri, Gözlenen ve Öngörülen Değişiklikler“, A. ÖZTOPAL ve Z. ŞEN (Ed.), **I. Türkiye İklim Değişikliği Kongresi** (TİKDEK), İstanbul. (İ.T.Ü.)

WAGNER, G. A. ve DİĞERLERİ

- 1983 “Kuzeybatı Anadolu’nun Erken Metalurjisi Hakkında Jeolojik Araştırmalar”, **M.T.A. Dergisi**, 101-102: 6

WAGNER, G. A. ve Ö. ÖZTUNALI

- 2000 “Prehistoric Copper Sources in Turkey”, Ü. YALÇIN (Ed.), **Anatolian Metal I**, Bochum: Deutsches Bergbau Museum , 31-67. (Der Anschnitt 13)

WEISGERBER, G. ve J. CIERNY

- 2002 “Tin for Ancient Anatolia”, Ü. YALÇIN (Ed.), **Anatolian Metal II**, Der Anschnitt 15, Bochum , 179 - 186.

YAKAR, J.

- 2002 “Revising the Early Bronze Age Chronology of Anatolia”, R. ASLAN (Ed.), **Mauerschau: Festschrift für Manfred Korfmann Band 3**, Remshalden – Grunbach, 445 – 456.

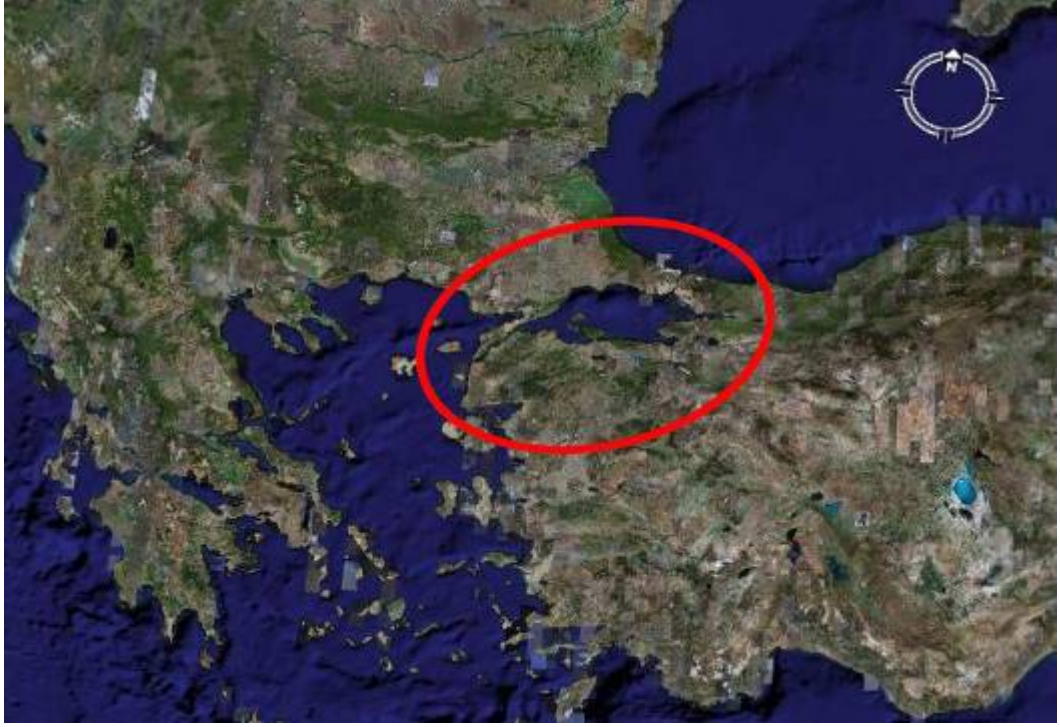
YALÇINLAR, İ.

- 1976 **Türkiye Jeolojisine Giriş**, İstanbul. (İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Yayınları)

YILMAZ, Y.

- 2003 “Kazdağı ve Yakın Çevresinin Jeolojik Özellikleri”, **Kazdağları I. Ulusal Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, 103-109. (Orman Mühendisleri Odası, No:25)

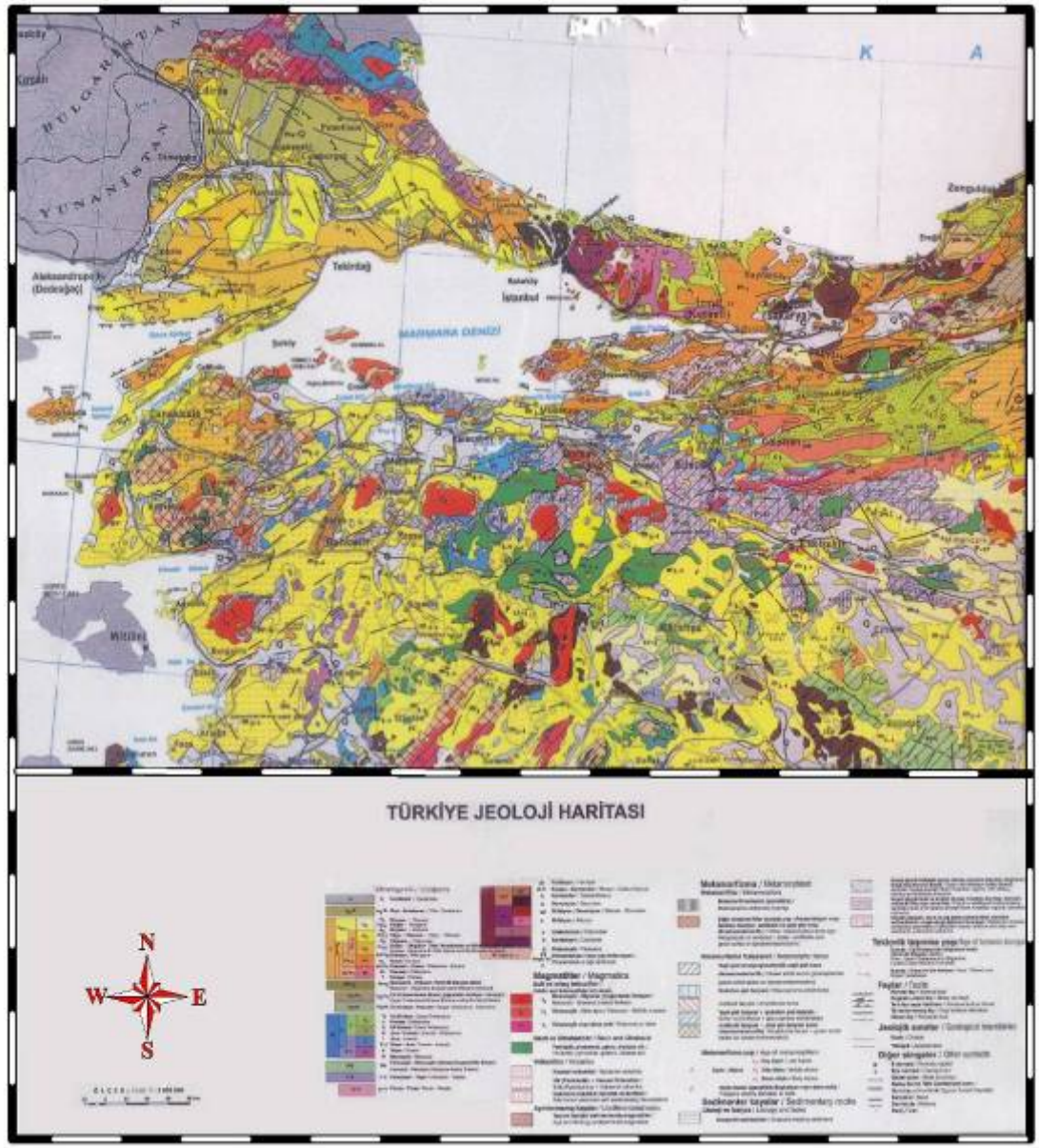
HARİTALAR



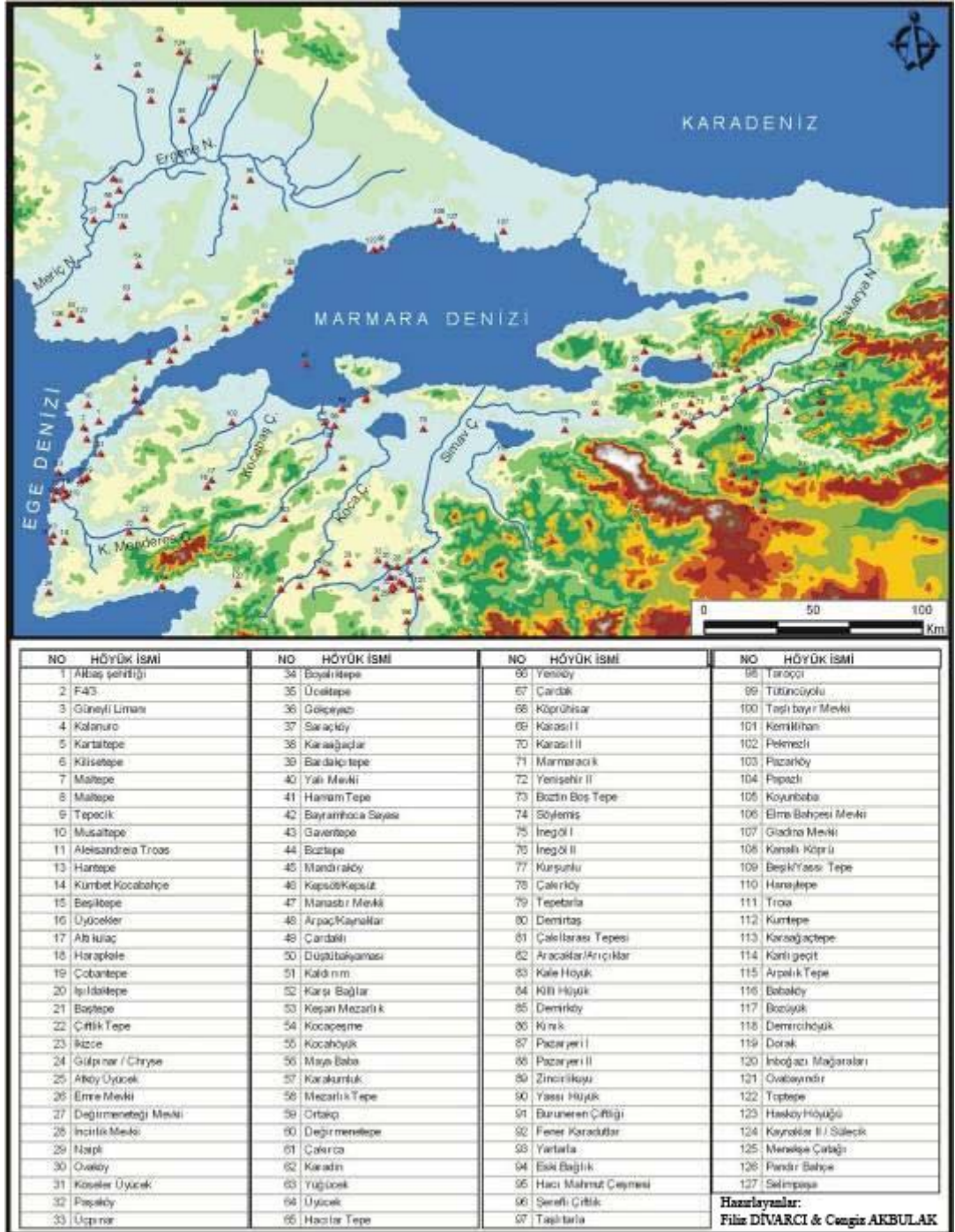
Harita 1. Uydu görüntüsünde Marmara Bölgesi'nin yeri



Harita 2. Marmara Bölgesi'nin genel morfoloji haritası (Atalay ve Mortan 2003)



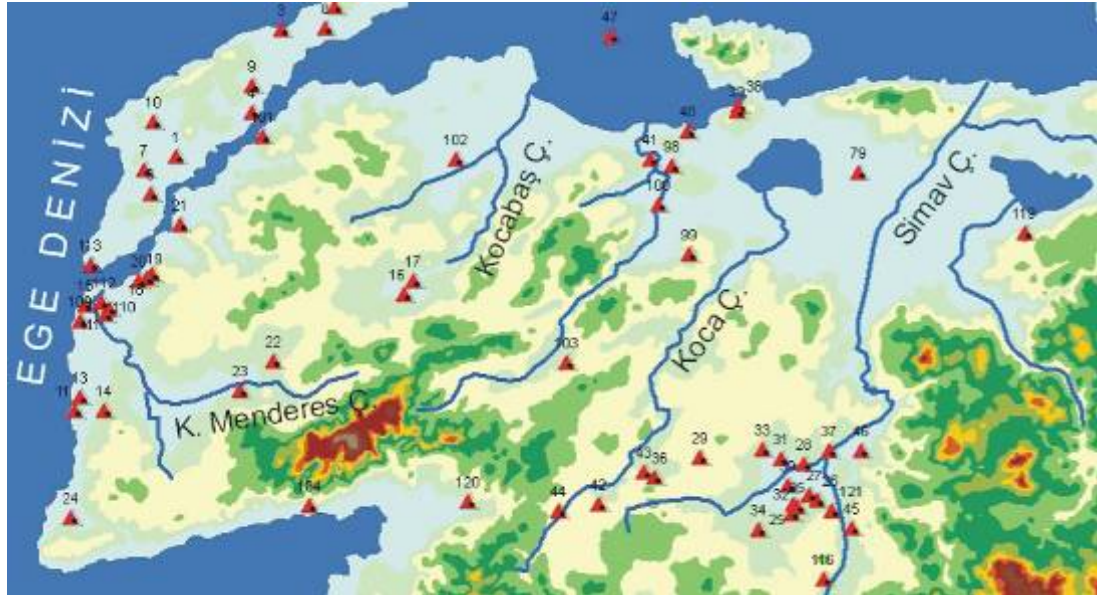
Harita 3. Marmara Bölgesi'nin jeoloji haritası



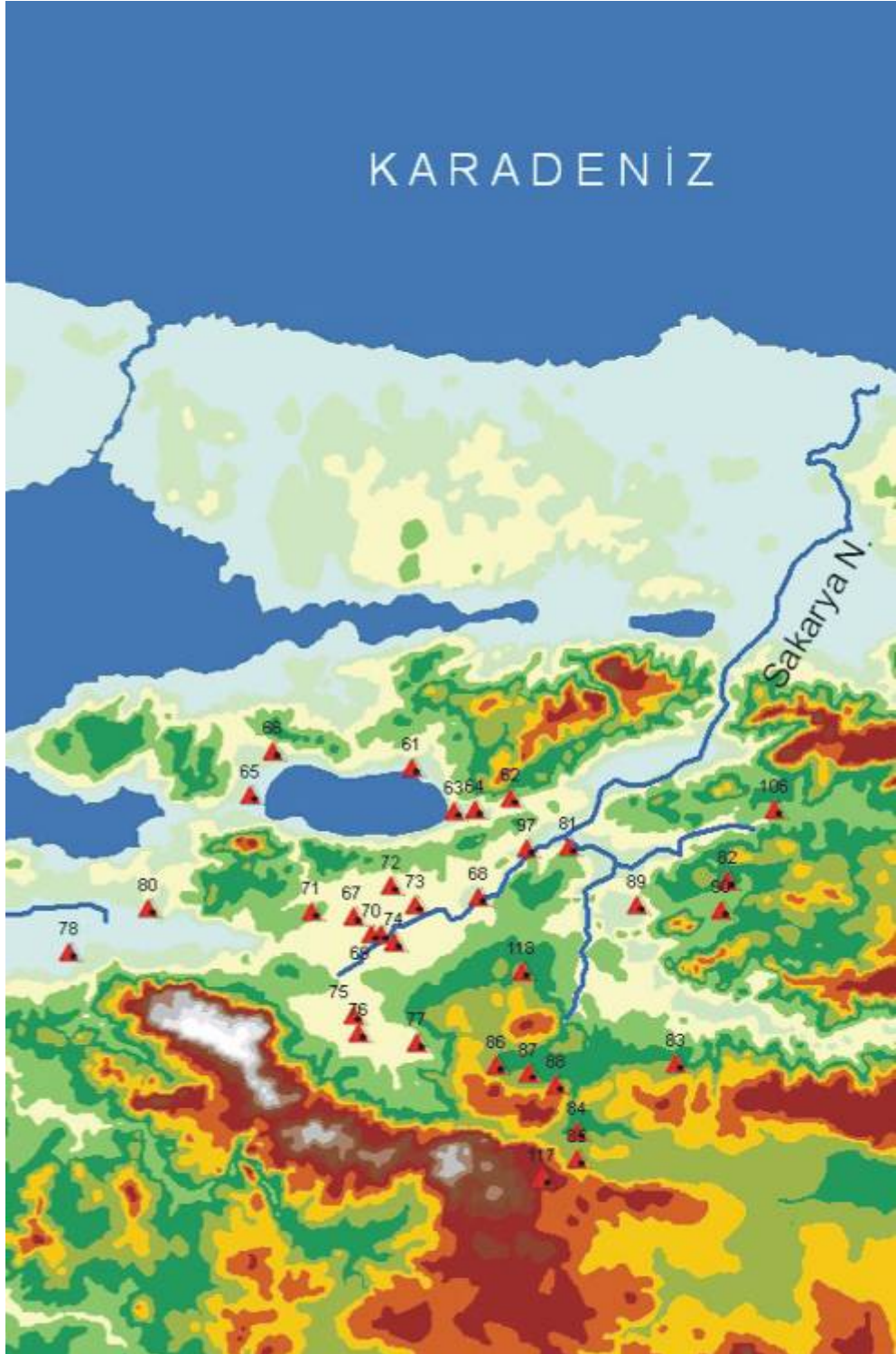
Harita 6. Marmara Bölgesi'ndeki III. bin höyüklerini gösteren harita



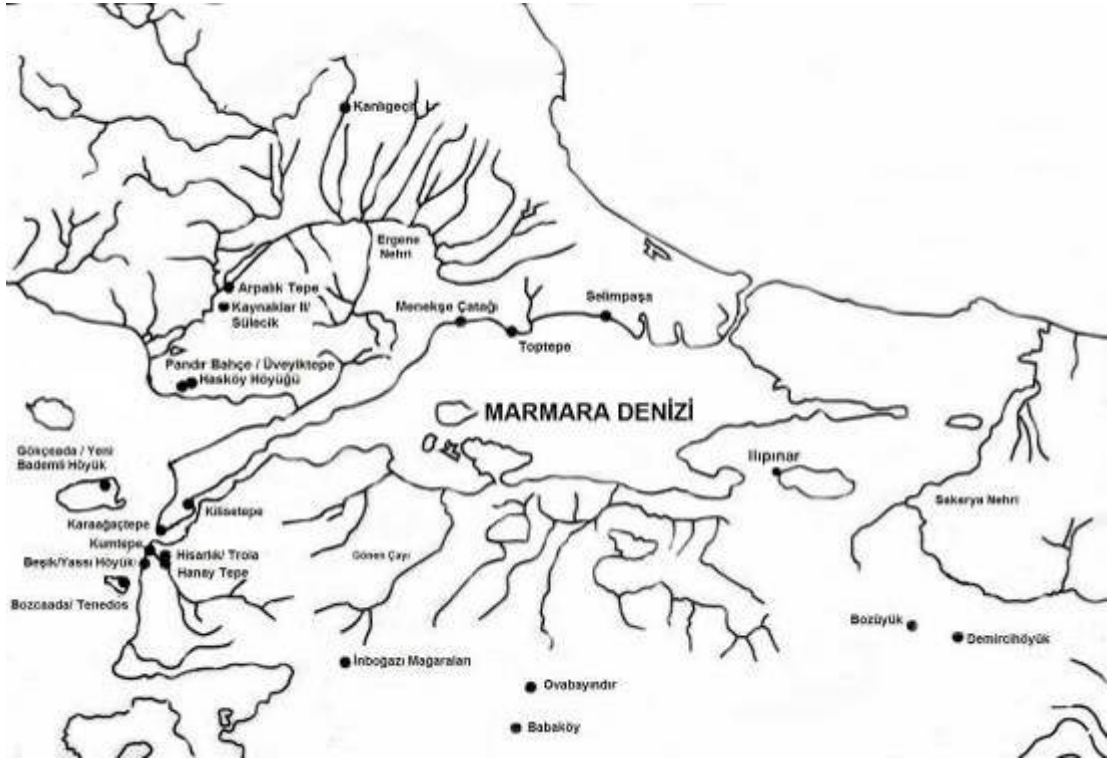
Harita 6a. Trakya Bölümü'nün III. bin höyükleri



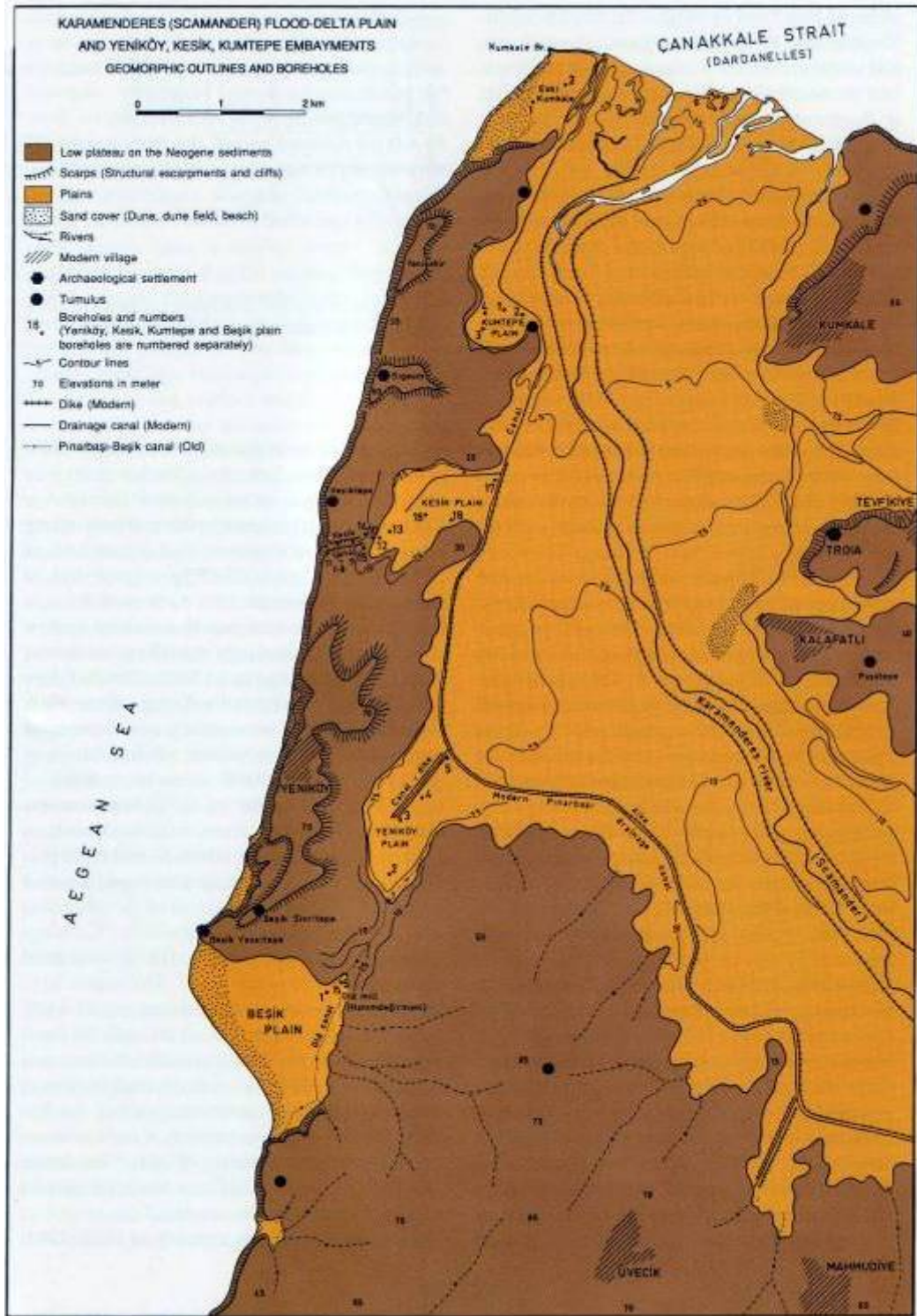
Harita 6b. Güney Marmara Bölümü'nün III. bin höyükleri



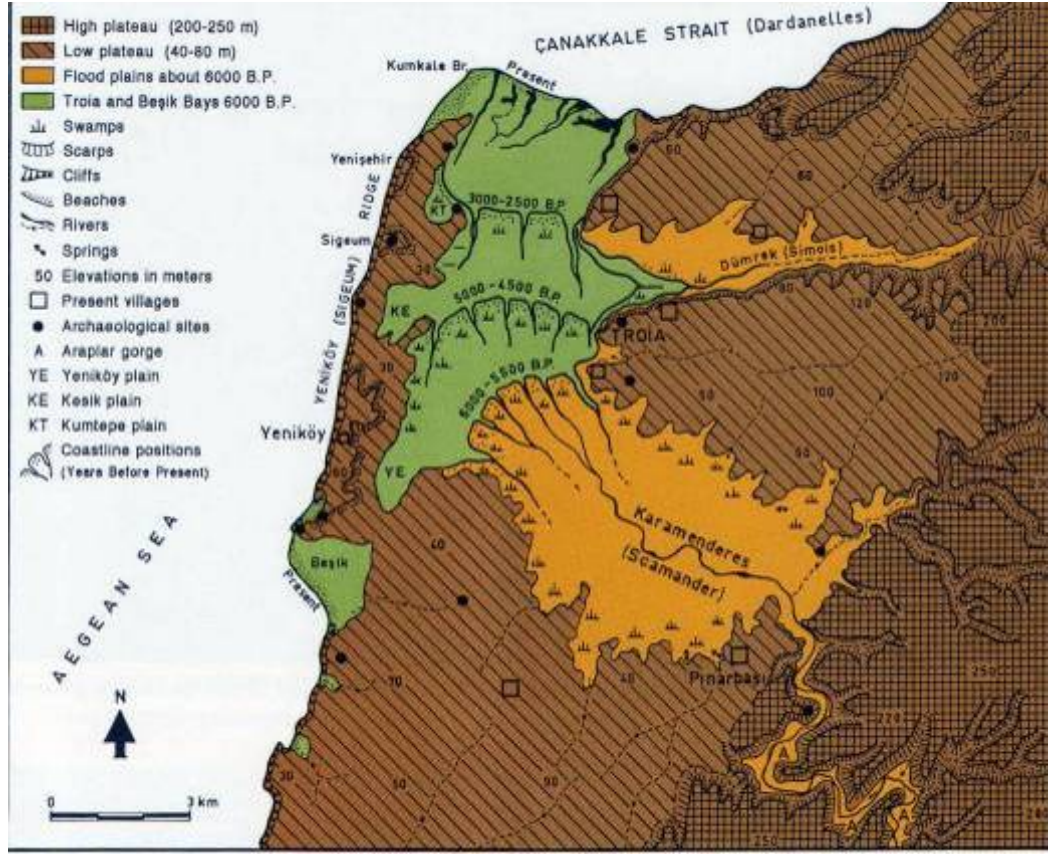
Harita 6c. Doğu Marmara Bölümü'nün III. bin höyükleri



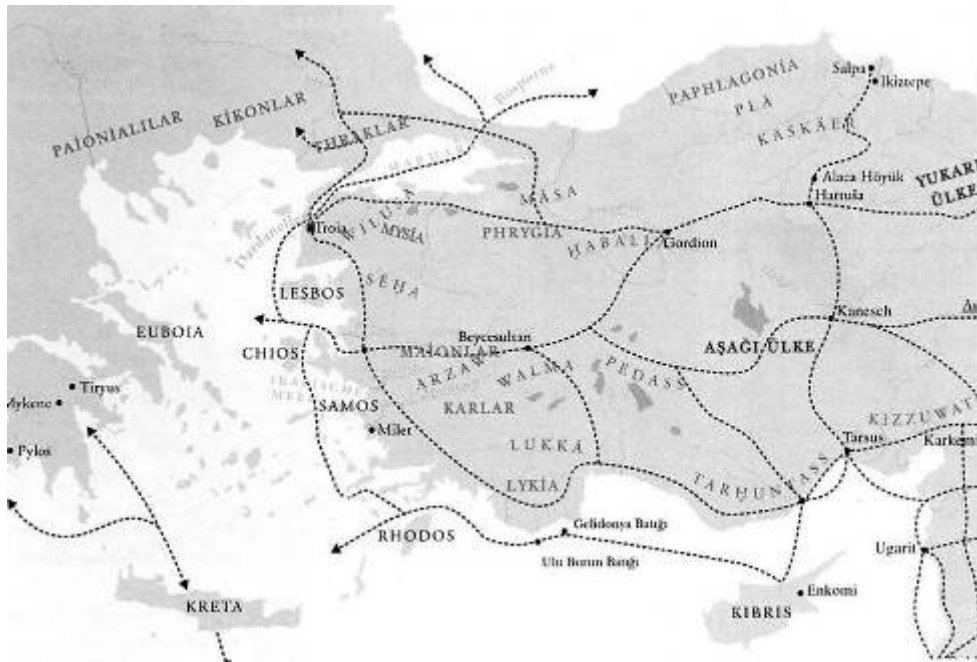
Harita 7. Marmara Bölgesi'nin başlıca III. bin höyükleri (Harmankaya ve Erdoğan 2002b)



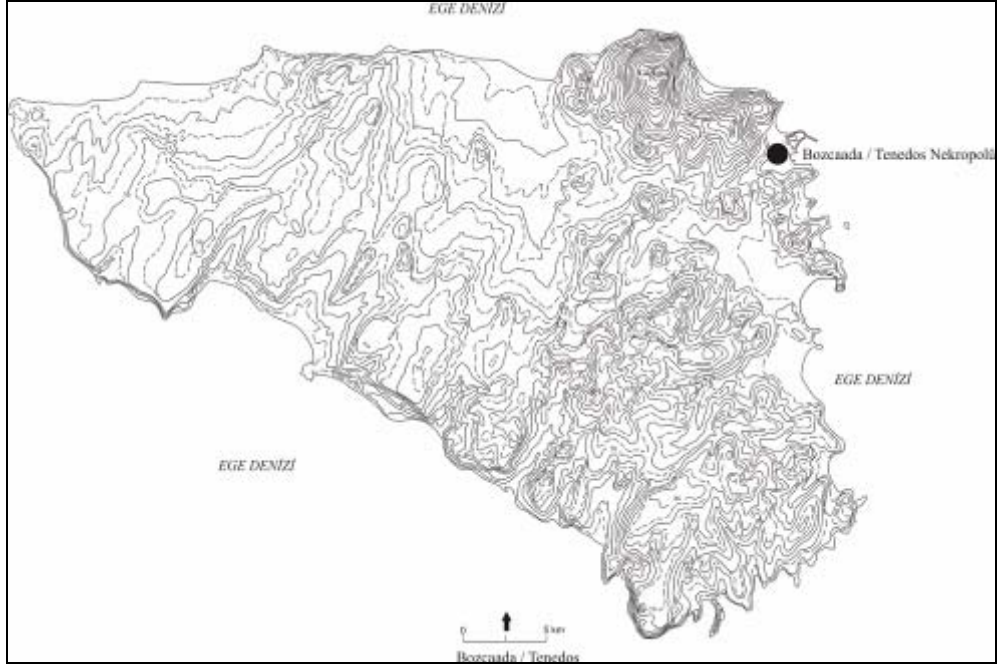
Harita 8. Troia'daki olası limanları gösteren harita (Kayan 1995: fig.2)



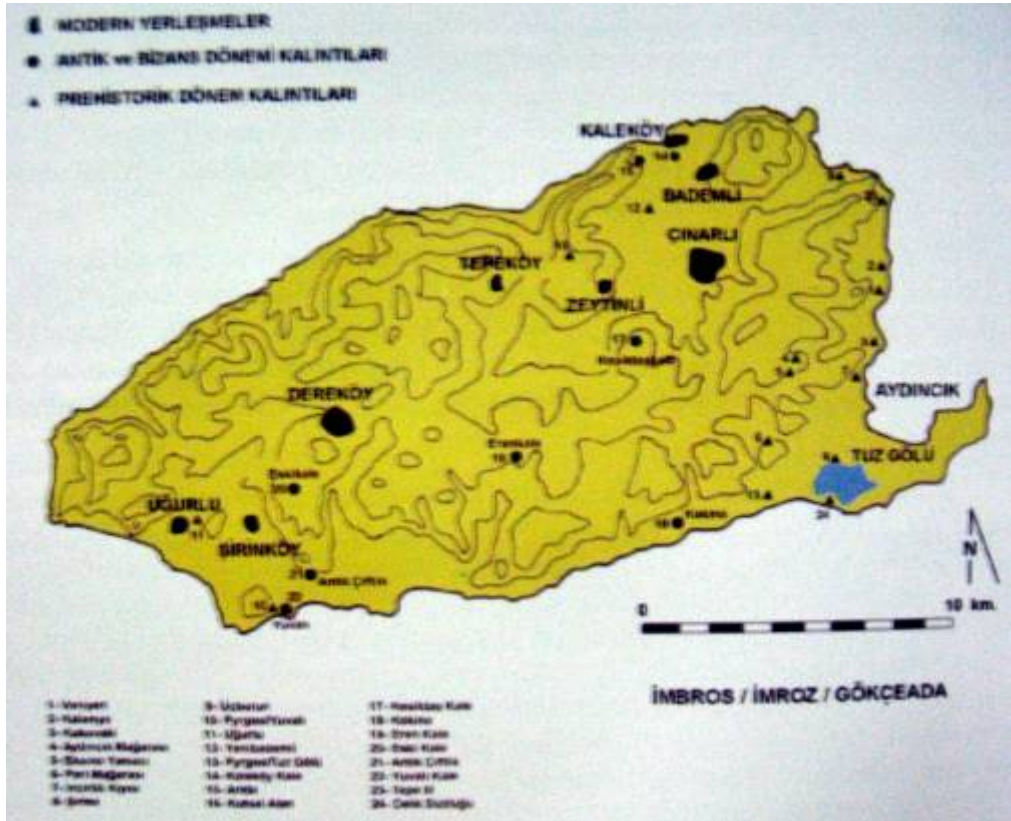
Harita 9. Troia'nın kıyı değişimi (Kayan 1995: fig 8)



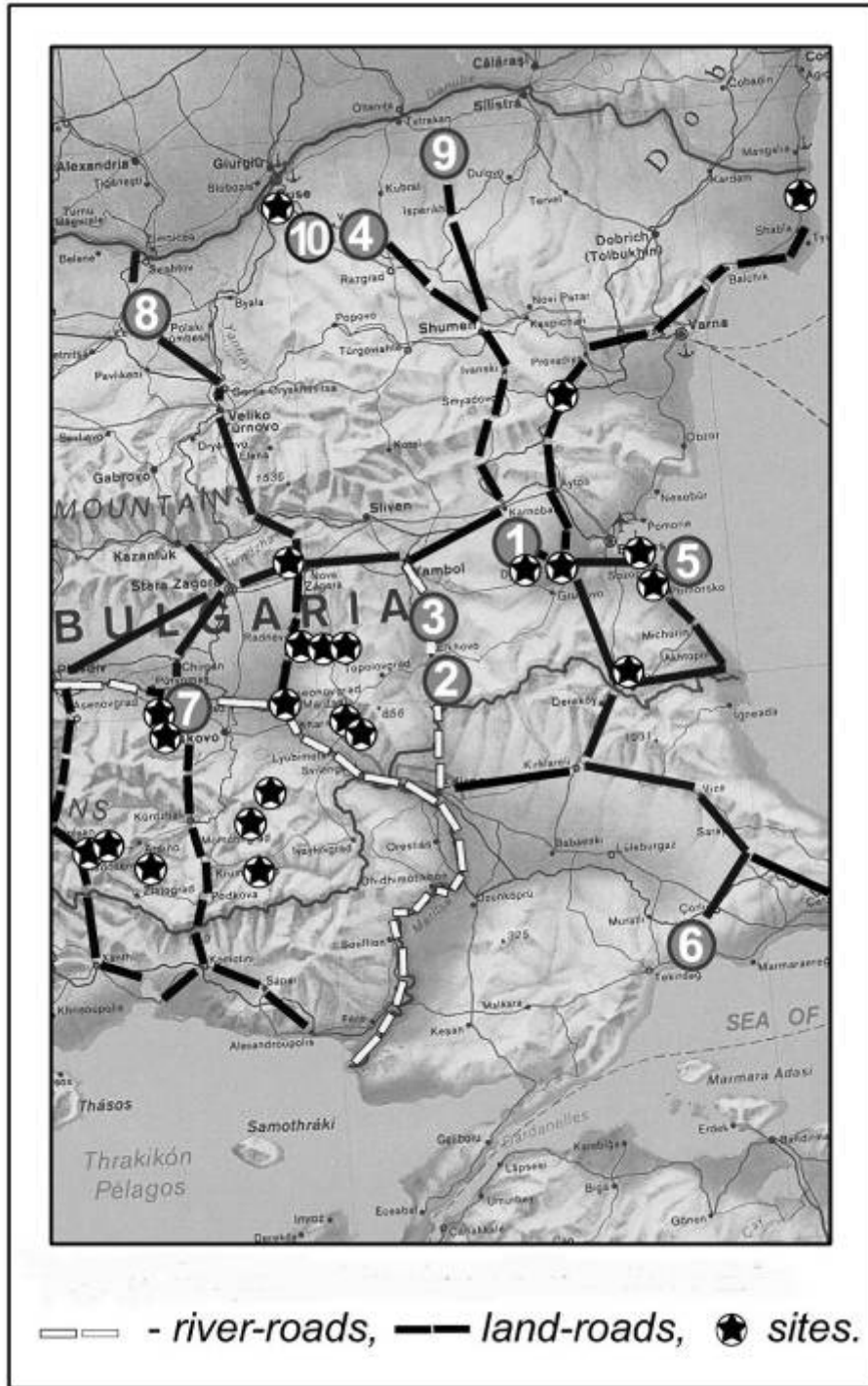
Harita 10. M.Ö. II. binde ticaret sistemi (Korfmann 2001c: fig. 383)



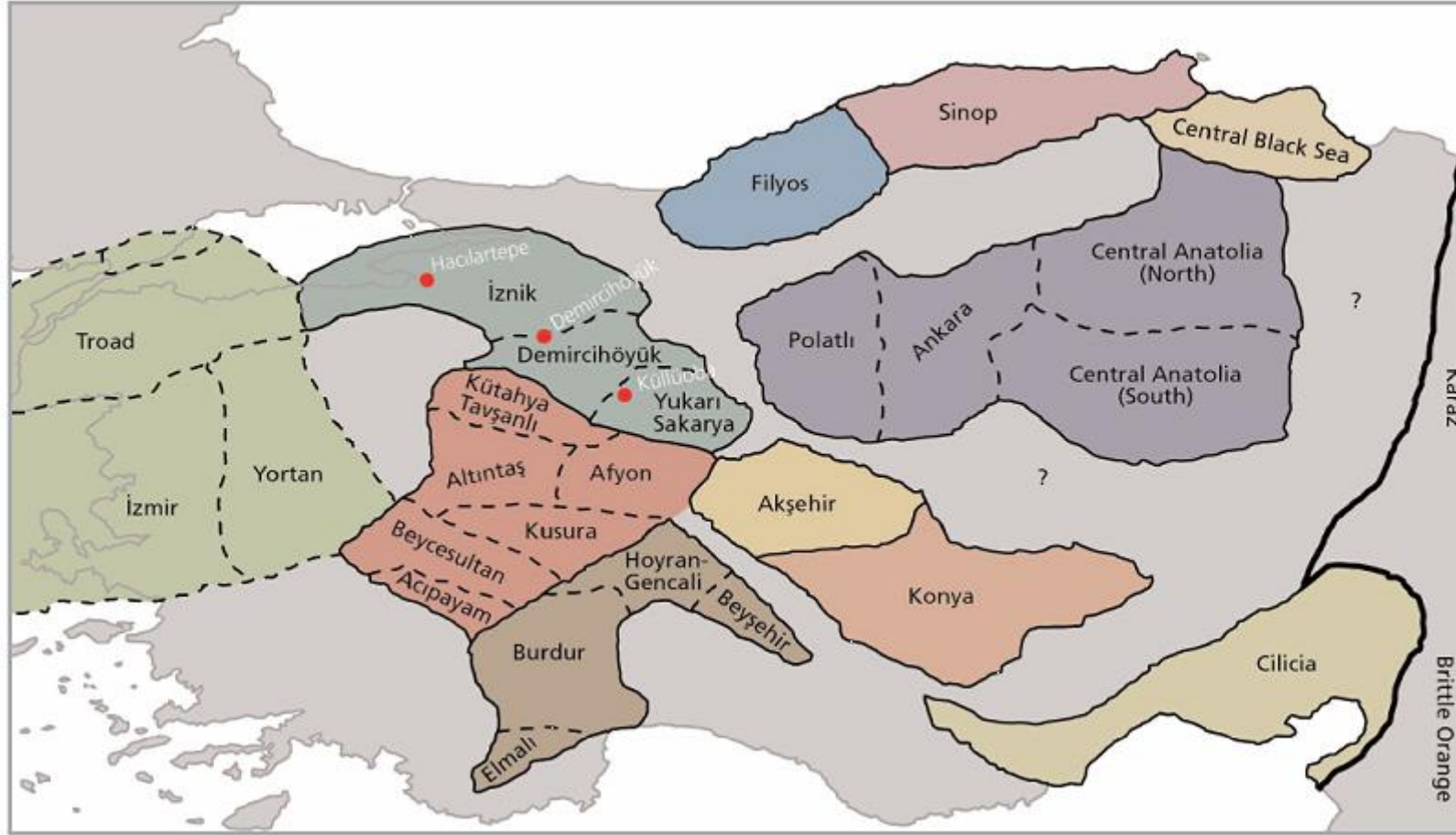
Harita 11. Tenedos/Bozcaada Nekropol Alanı konumunu gösteren harita.
(Bamyacı 2006: Res. 3.2.)



Harita 12. Gökçeada'nın arkeolojik merkezleri (Hüryılmaz 2006d: Harita 4.)

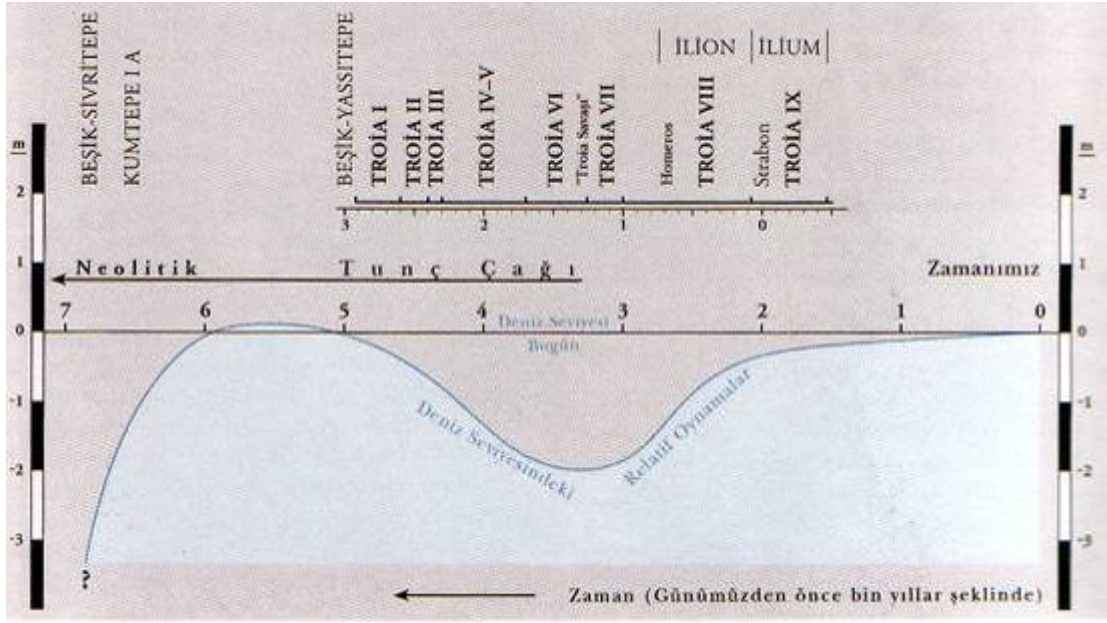


Harita 13. Trakya'da olası nehir ve kara yollarını gösteren harita (Leshtakov 1996: Fig 6)

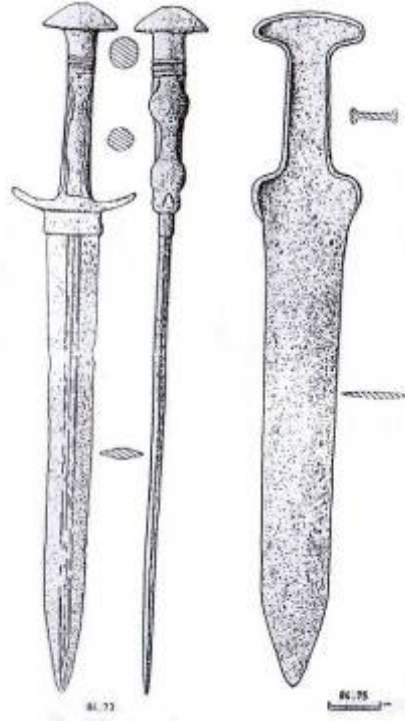


Harita 14. Batı ve Orta Anadolu kültür bölgeleri (Efe 2006: abb.1)

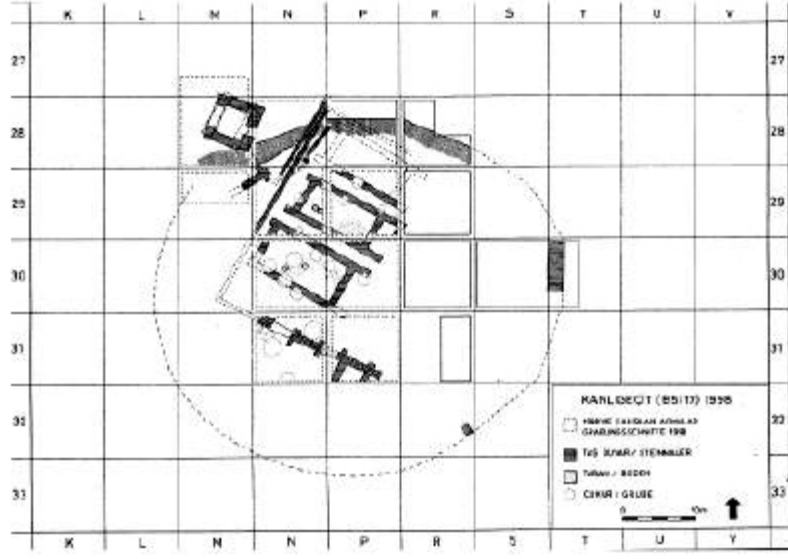
RESİMLER



Res. 1. Deniz seviyesi değişimi (Kayan 2001: fig. 321)



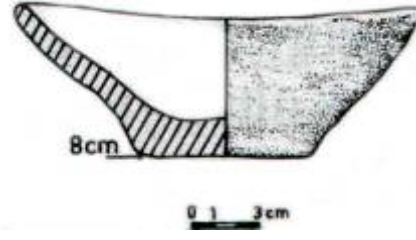
Res. 2. Kozman Deresi Mevkii'nde bulunan Miken kılıcı (Harmankaya 1995)



Res. 3. Kanlıgeçit'in planı (Özdoğan ve Parzinger 2000: res.11)



Res. 4. Kanlıgeçit'de bulunan İTÇ Anadolu ithal kapları (Özdoğan 2000a: res. 14)



Res.5. Toptepe'den dışa dönük ağızlı kase (Özdoğan 1990b: res. 5)



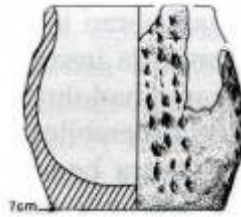
Res. 6. Toptepe'den kulpsuz tankard (Özdoğan 1990b: res.2)



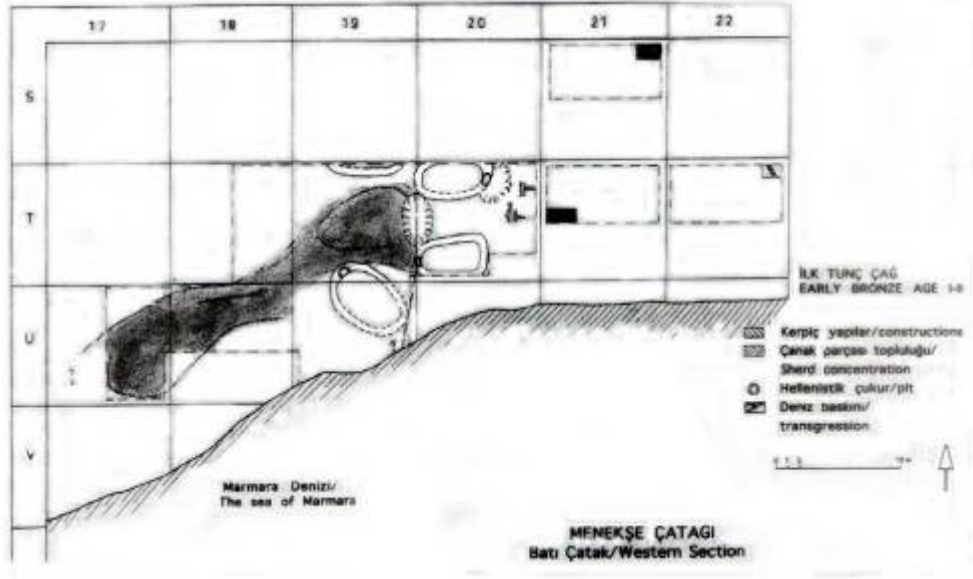
Res. 7. Toptepe çanak çömleği (Özdoğan 1990b: res.1)



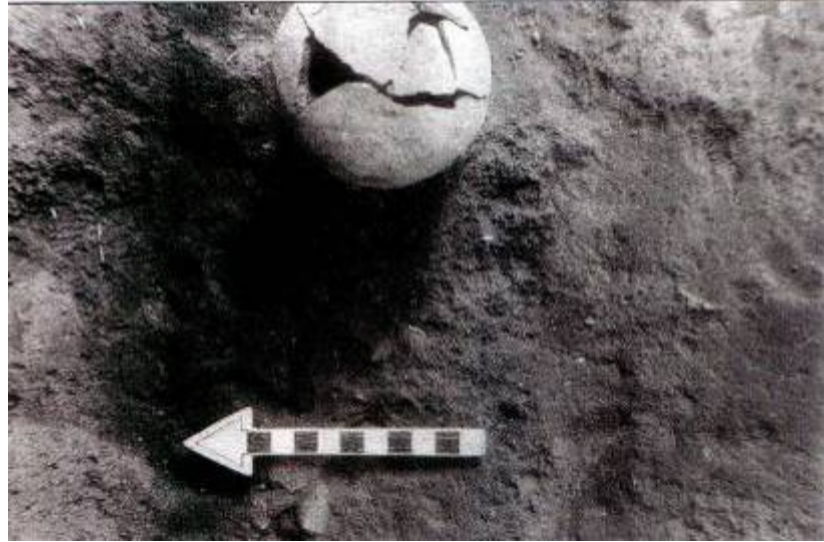
Res. 8. Toptepe bezemeli çanak çömlek (Özdoğan 1990b: res. 3)



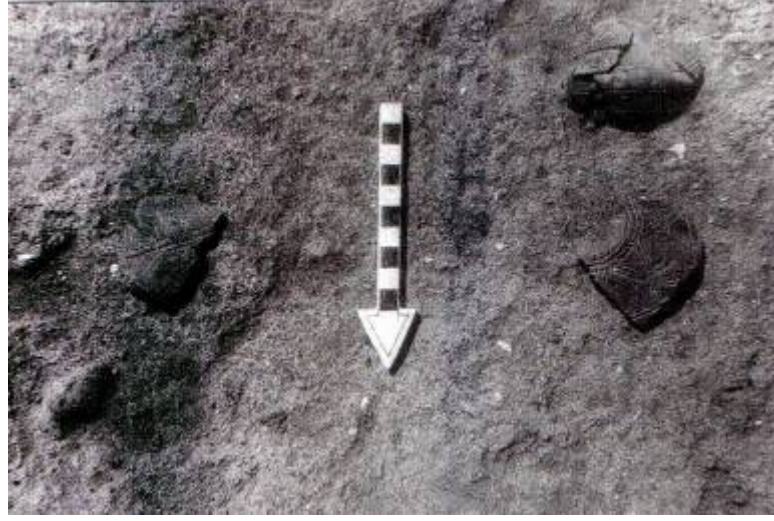
Res. 9. Toptepe çanak çömleği (Özdoğan 1990b: res. 4)



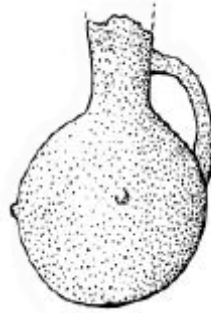
Res. 10. Menekşe Çatağı yerleşim planı (Erim-Özdoğan, Aksaç ve Işın 2002: har. 4)



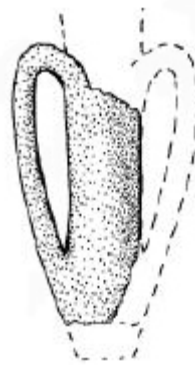
Res. 11. Menekşe Çatağı - İTÇ çanak çömleği (Erim-Özdoğan, Aksaç ve Işın 2002: res 9)



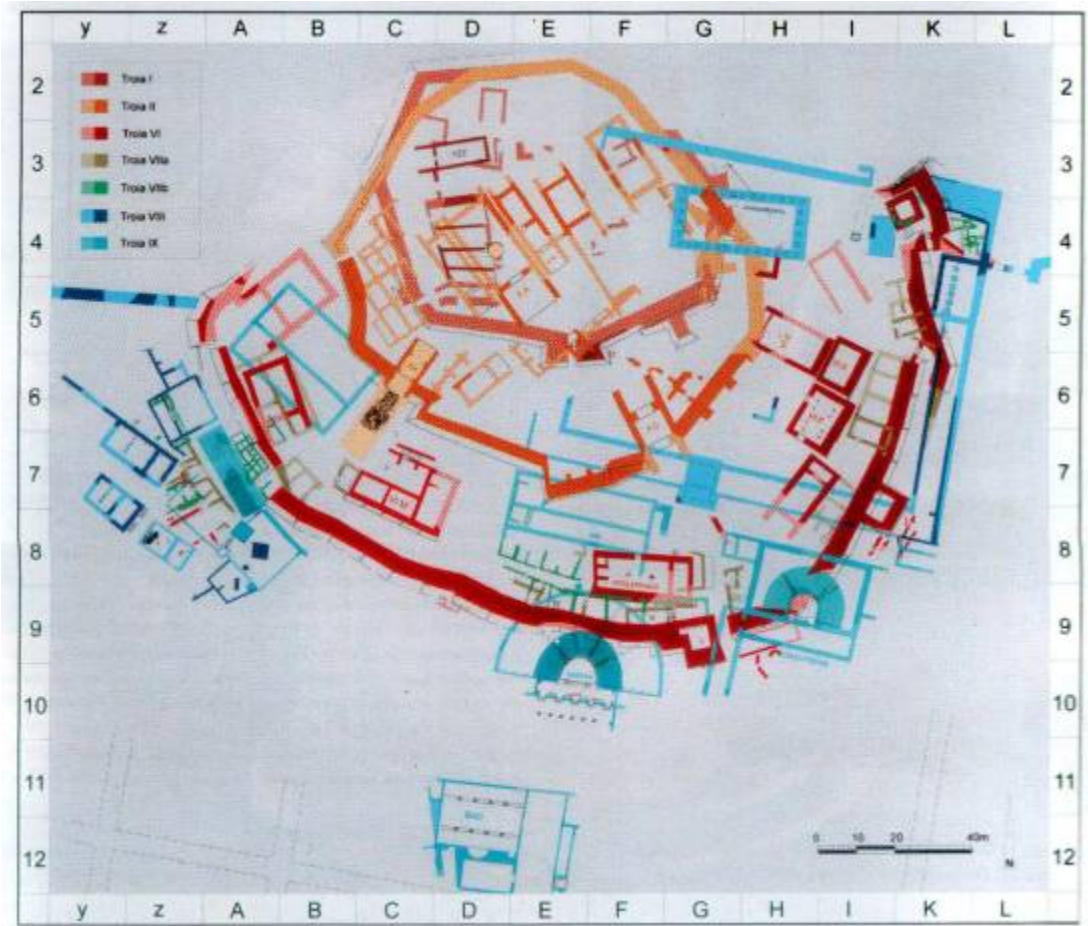
Res. 12 Menekşe Çatağı İTÇ çanak çömleği (Erim-Özdoğan, Aksaç ve Işın 2002: res 10)



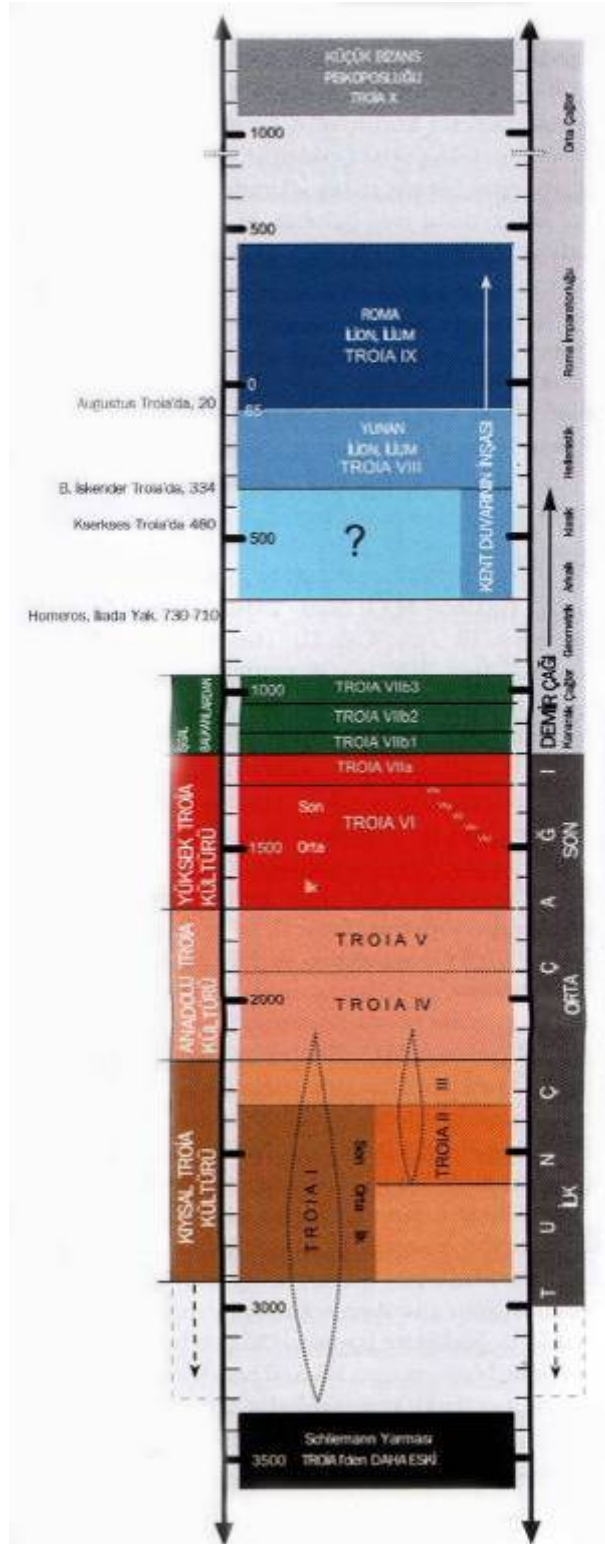
Res. 13. Karaağaçtepe – tek kulplu testi (Harmankaya ve Erdoğan 2002a)



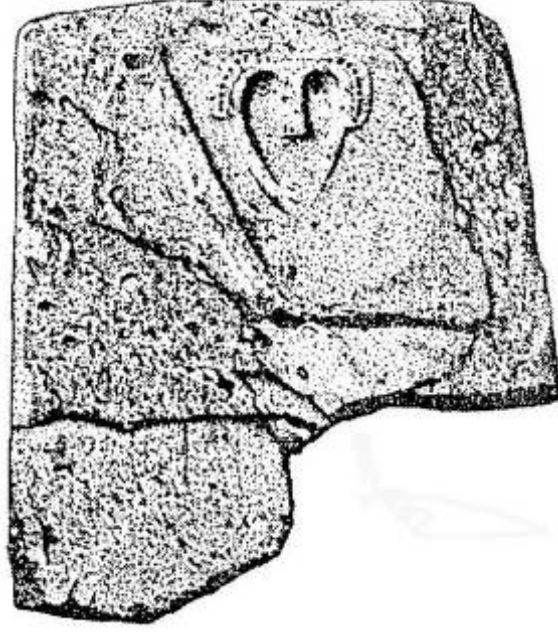
Res. 14. Karaağaçtepe – depas kap (Harmankaya ve Erdoğan 2002a)



Res. 15. Troia'nın planı (Korfmann 2001b: fig. 368)



Res. 16. Troia'nın yerleşim tarihlenmesi (Korfmann 2001b: fig.367)



Res. 17. Troia I'in girişlerindeki insan betimli taş stel (Harmankaya ve Erdoğan 2002a)



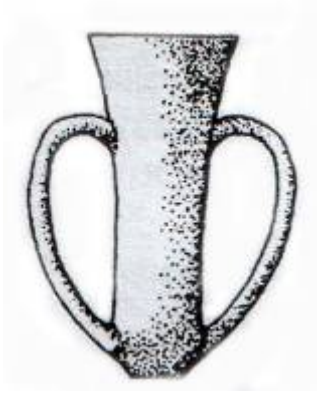
Res. 18. Troia I çanak çömleği (Korfmann 2001b: fig. 371)



Res. 19. Troia I'den göz motifli çanak çömlek parçası (Korfmann 2001b: fig. 373)



Res. 20. Troia II - III çanak çömlekleri (Korfmann 2001b: fig. 374)



Res. 21. Troia IIb'den depas
(Harmankaya ve Erdoğu 2000a)



Res. 22. Troia II'den dışa açılan kase
(Harmankaya ve Erdoğu 2000a)



Res. 23. Troia II uzun boyunlu ömlük (Harmankaya ve Erdoğu 2000a)



Res. 24. Troia II insan yüzlü kapaklı kaplar (Harmankaya ve Erdoğu 2000a)



Res. 25. Troia IV - V çanak çömleği (Korfmann 2001b: fig. 376)



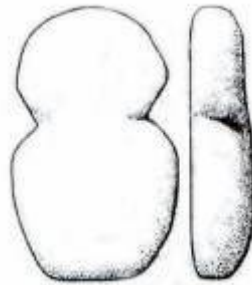
Res. 26. Troia'dan ağırşak örneği(Harmankaya ve Erdoğan 2000a)



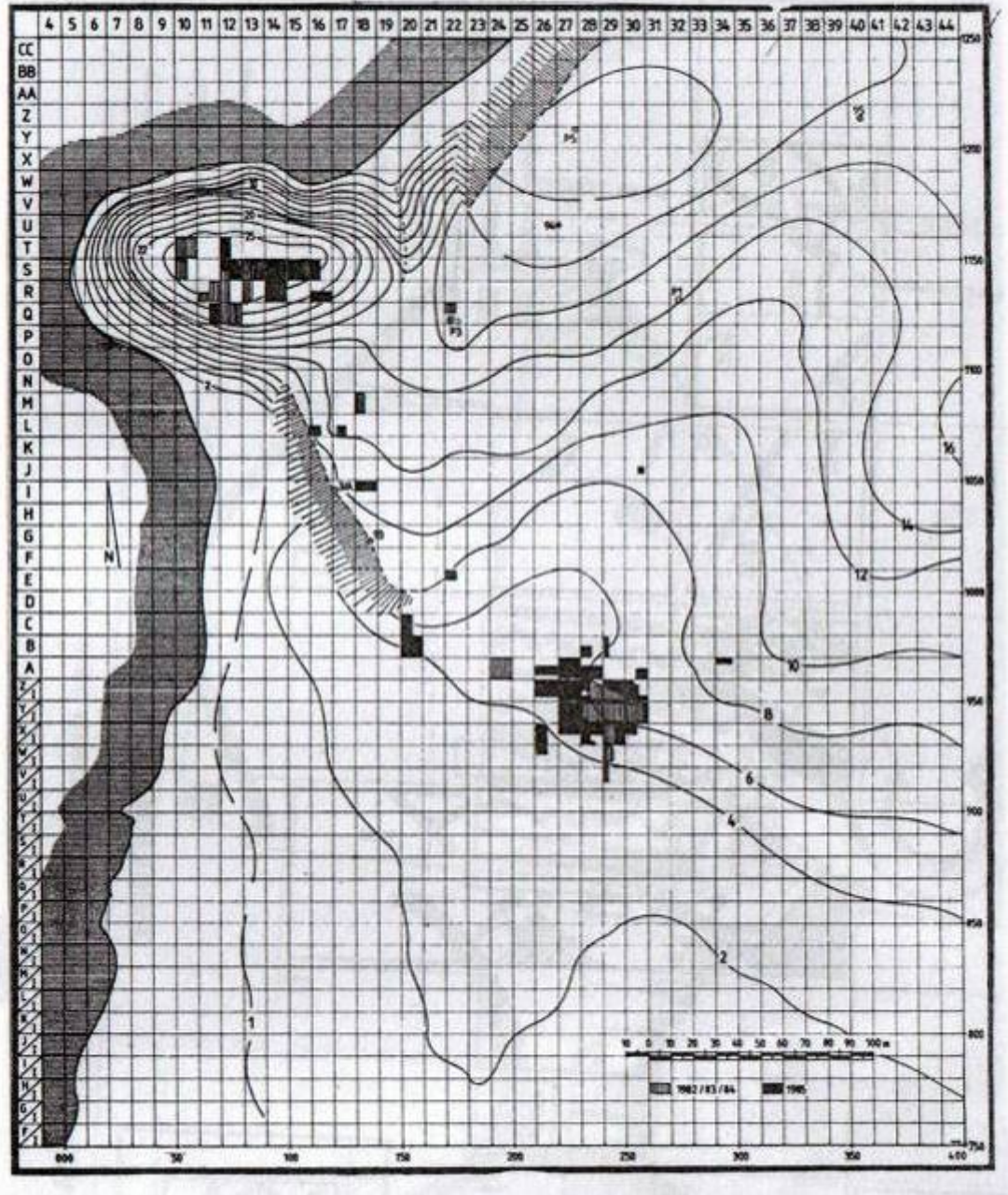
Res. 27. Troia'dan ok ucu (Harmankaya ve Erdoğan 2000a)



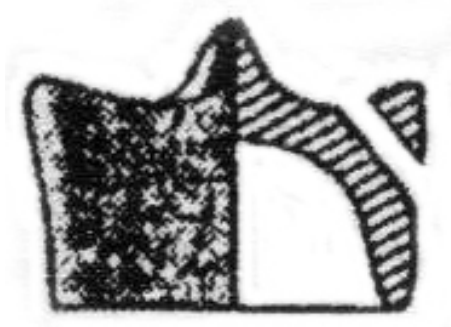
Res. 28 Troia'dan madeni heykelcik (Harmankaya ve Erdoğan 2000a)



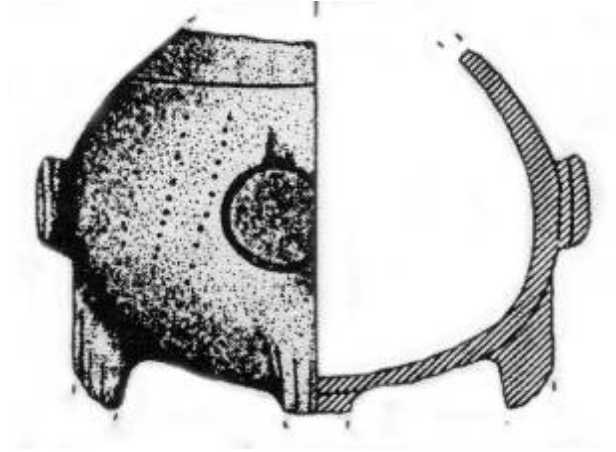
Res. 29. Troia'dan kurs biçimli şematik figürin (Harmankaya ve Erdoğan 2000a)



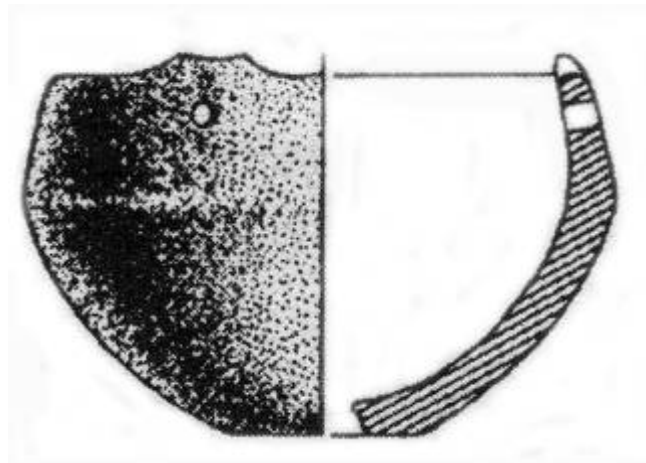
Res. 30. Beşik / Yassı Tepe - Beşik mezarlık alanı planı (Korfmann 1987: res. 1)



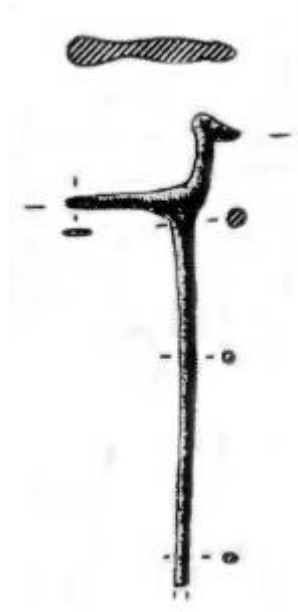
Res. 31. Beşik / Yassı Tepe'den kapak (Korfmann1985: res. 7)



Res. 32. Beşik / Yassı Tepe'den üç ayaklı kap (Korfmann 1985: res. 6)



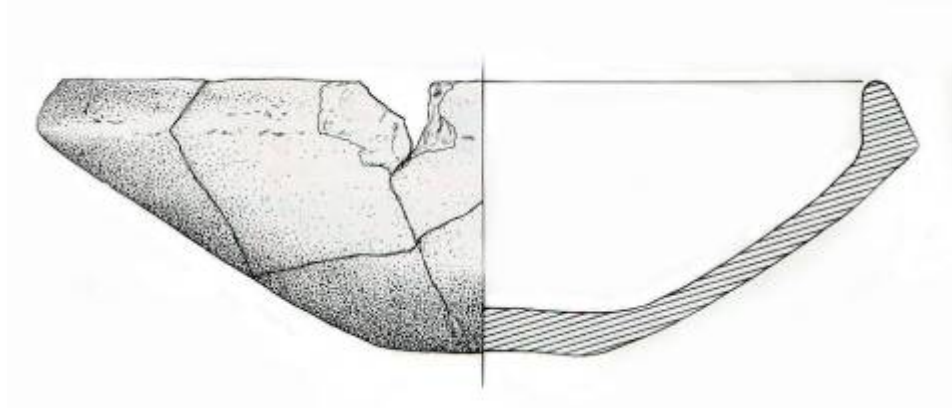
Res. 33. Beşik / Yassı Tepe içten kalınlaştırılmış ağızlı kase (Korfmann 1985: res. 7)



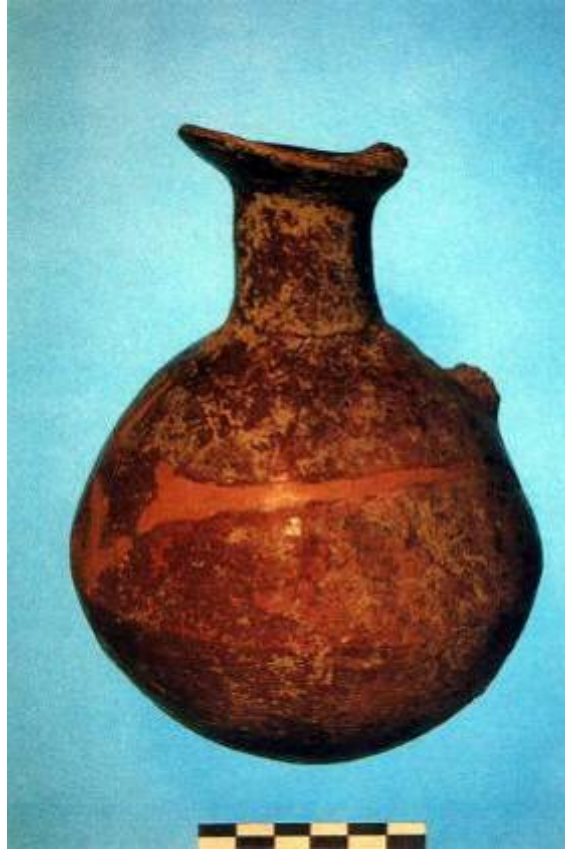
Res. 34. Beşik / Yassı Tepe'den kuş başlı iğne (Harmankaya ve Erdoğan 2000a)



Res. 35a. Kumtepe'den içe dönük kalınlaştırılmış dudaklı kase (Korfmann, Girgin ve Diğerleri 1995: abb.10)



Res. 35b. Kumtepe'den ie donk kalınlaştırılmış dudaklı kaseinin izimi (Korfmann, Girgin ve Diğerleri 1995: abb. 25)



Res. 36a. Kumtepe'den tek kulplu ve boyunlu mlek (Korfmann, Girgin ve Diğerleri 1995: abb. 11)



Res. 36b. Kumtepe'den tek kulplu ve boyunlu çömleğin çizimi (Korfmann, Girgin ve Diğerleri 1995: abb. 25)



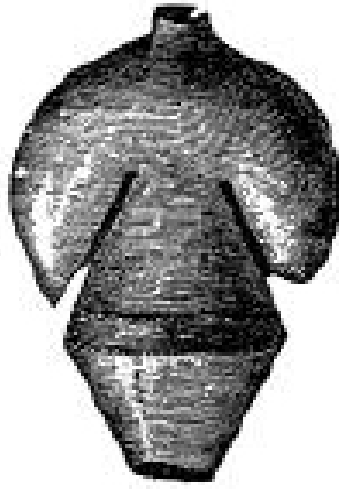
Res. 37. Hanaytepe'den içe kıvrılan ağızlı kase (Harmankaya ve Erdoğan 2002a)



Res. 38. Hanaytepe'den yatay olarak yerleştirilmiş ip delikli tutamaklı kase (Harmankaya ve Erdoğan 2002a)



Res. 39. Hanaytepe'den ilmik kulplu kase (Harmankaya ve Erdoğan 2002a)



Res. 40. Hanaytepe'den mermer Kilia tipi bir idolün başı kopuk vücut kısmı (Harmankaya ve Erdoğan 2002a)



Res. 41. Bozcada İTÇ II dönemi basit mezar yapıları (Bamyacı 2006: Res. 3.9)



Res. 42. Yenibademli Höyük'den İTÇ el yapımı kaplar (Hüryılmaz 2006d: res. 53)



Res. 43. Yenibademli Höyük'den bezemeli kap parçaları (Hüryılmaz 2006d: res. 54)



Res. 44. Yenibademli Höyük'den pişmiş toprak idoller (Hüryılmaz 2006d: res 60)



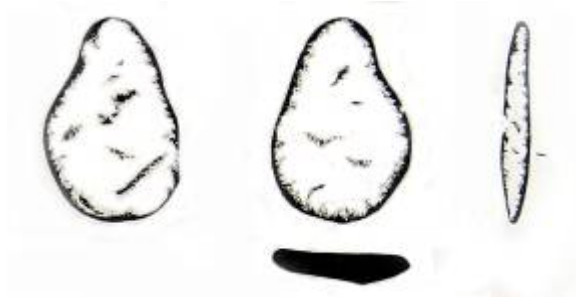
Res. 45. Yenibademli Höyük'den ğişmiş topraktan kanca (Hüryılmaz 2006d: res 62)



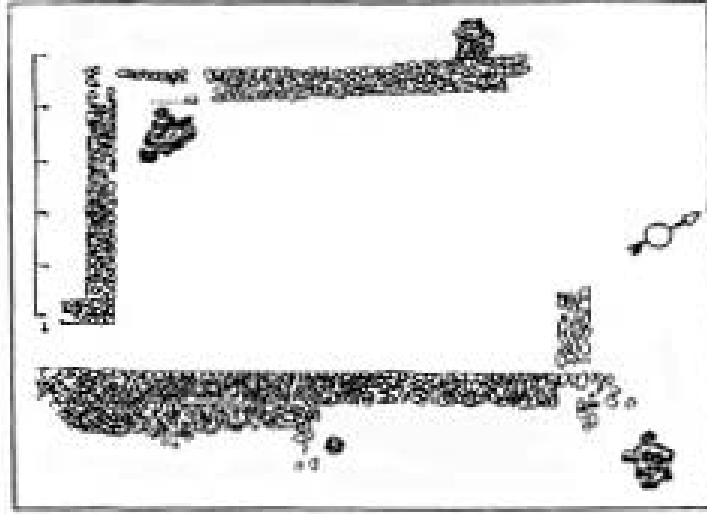
Res. 46. Yenibademli Höyük'den pişmiş toprak çapa (Hüryılmaz 2006d: res 63)



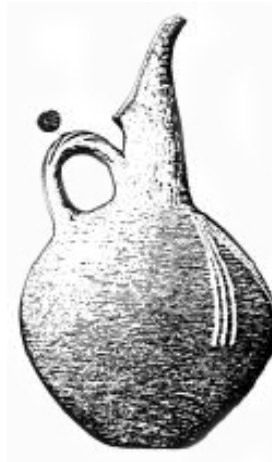
Res. 47. Yenibademli Höyük'den şematik Troia II idolleri (Hüryılmaz 2006d: res. 61)



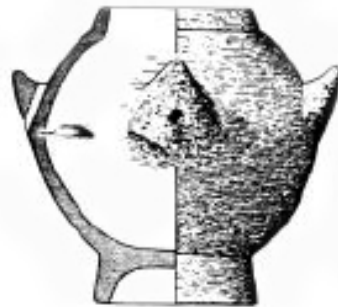
Res. 48. Yenibademli Höyük'den şematik Troia II idolünün çizimi (Hüryılmaz 2002: fig. 1)



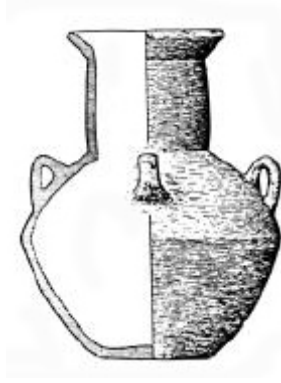
Res. 49. Ovabayındır'ın planı (Akurgal 1958: plan 2)



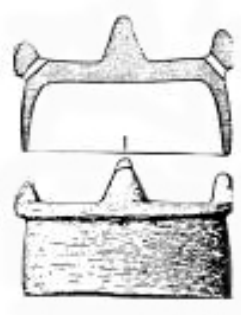
Res. 50. Ovabayındır'dan gaga ağızlı testi (Akurgal 1958)



Res. 51. Ovabayındır'dan kaideli ip delikli tutamakları olan kap (Akurgal 1958)



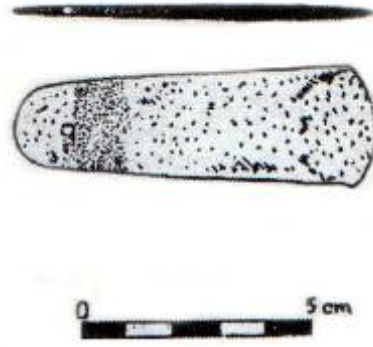
Res. 52. Ovabayındır'dan boyunlu testi (Akurgal 1958)



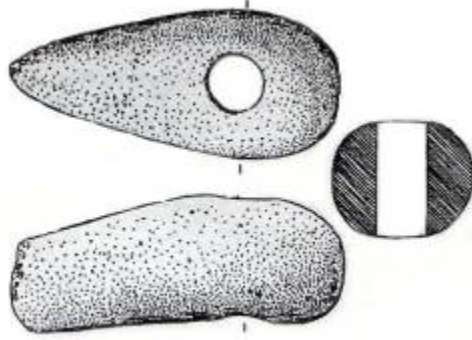
Res. 53. Ovabayındır'dan kapak (Akurgal 1958)



Res. 54. Ovabayındır dörtgen saplı tunç kama (Stronach1957: şek .1)



Res. 55. Ovabayındır'dan tunç yassı balta (Akurgal 1958)



Res. 56. Ovabayındır'dan serpantin sap delikli balta (Akurgal 1958)



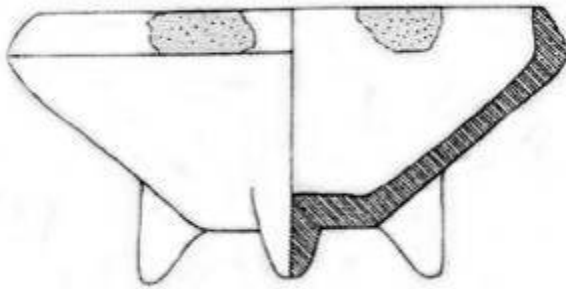
Res. 57. Ovabayındır'dan kemik kaşık (Akurgal 1958: şek. 8)



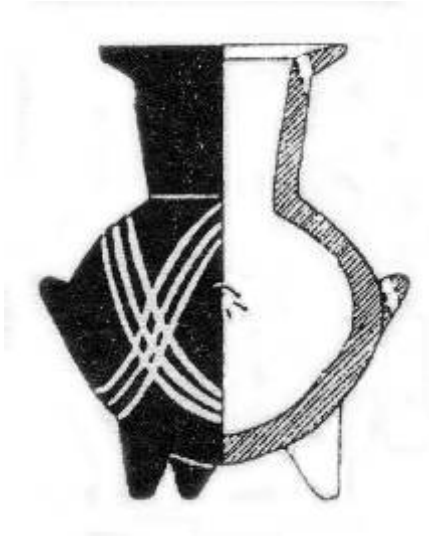
Res. 58. Ovabayındır'dan ağırşaklar (Akurgal 1958)



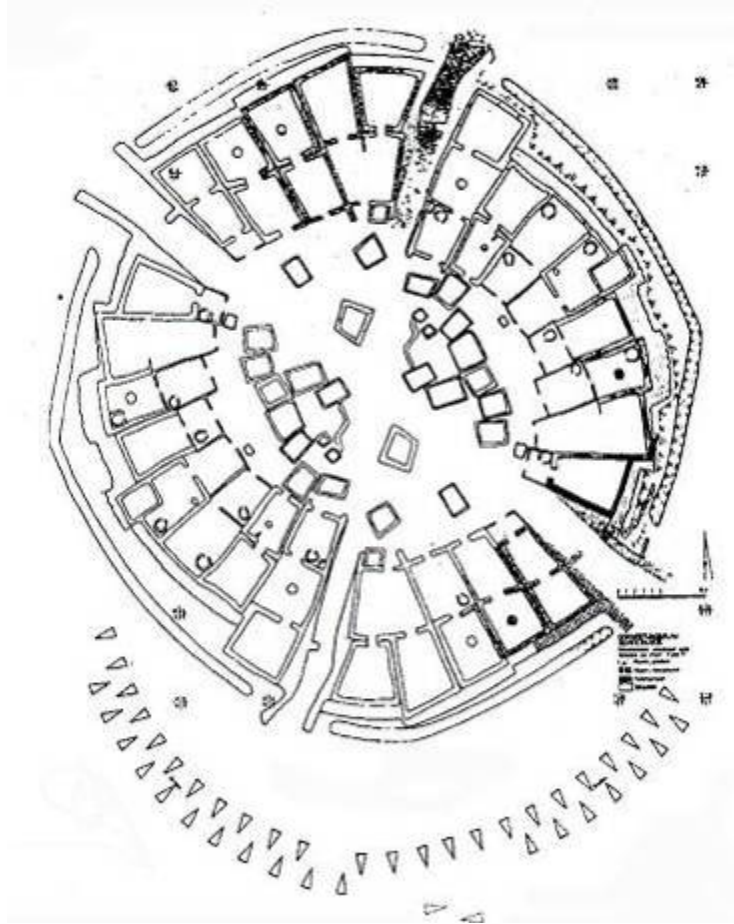
Res. 59. Babaköy'den gaga ağızlı testi (Orthmann 1966: şek. 2 - 16)



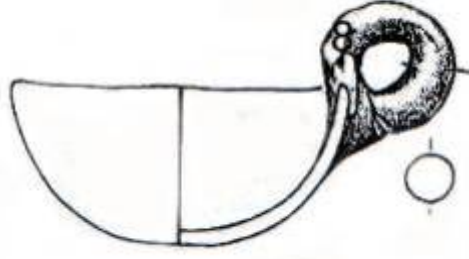
Res. 60. Babaköy'den üç ayaklı alçak kaideli kap (Orthmann 1966: şek.8 - 68)



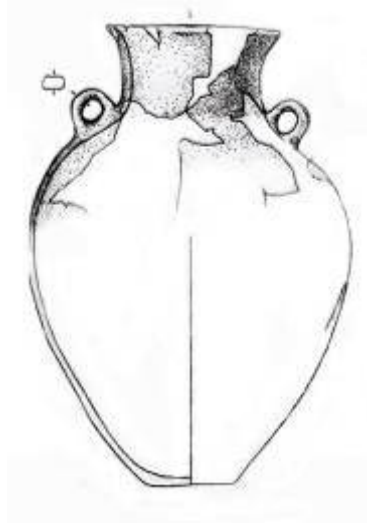
Res. 61. Babaköy'den üç ayaklı uzun boyunlu tutamaklı kap (Orthmann 1966: şek. 6-48)



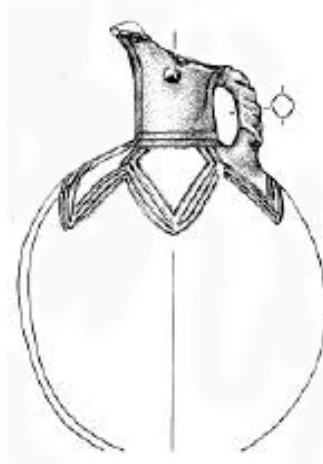
Res. 62. Demircihöyük yerleşim planı (Korfmann 1983: şek. 343)



Res. 63. Demircihöyük'den ilmik kulplu kase (Efe 1988: lev. 19-3)



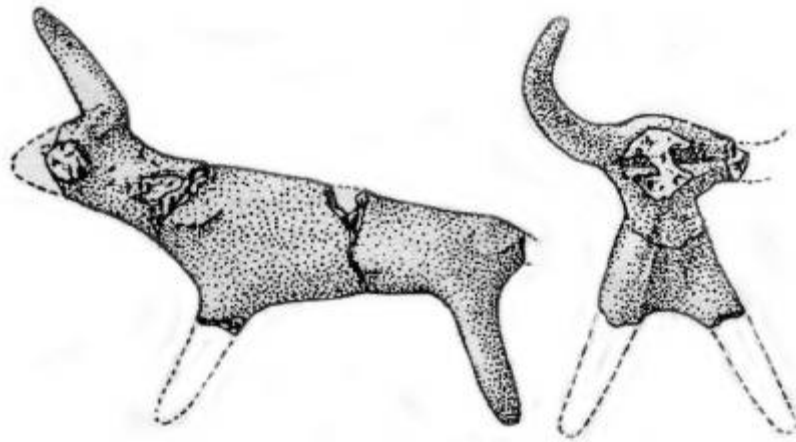
Res. 64. Demircihöyük'den boyunlu çömlek (Efe 1988: lev.15-1)



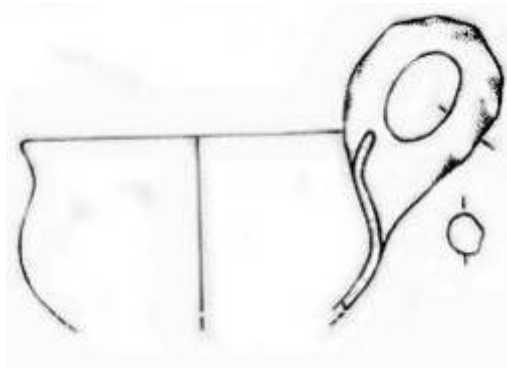
Res. 65. Demircihöyük'den gaga ağızlı testi (Efe 1988 lev. 10-1)



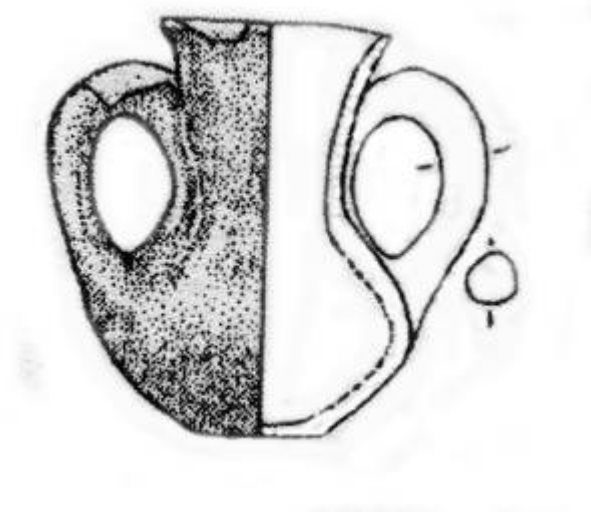
Res. 66. Demircihöyük'den pişmiş topraktan kadın idolü (Seheer 1993: lev. 118 – 8)



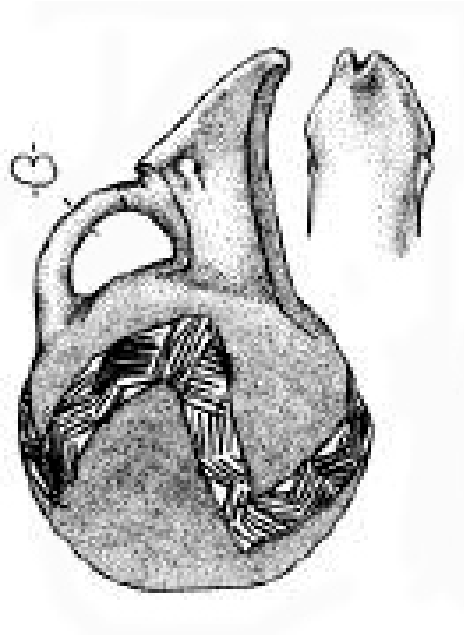
Res. 67. Demircihöyük'den pişmiş topraktan hayvan heykelciği (Seher 1993: lev.133-99)



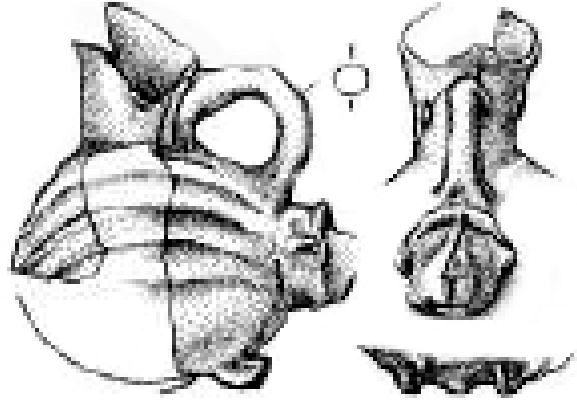
Res. 68. Bozüyük'den ilmik kulplu kase (Efe 1988: şek. 62-7)



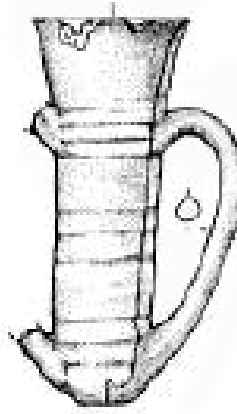
Res. 69. Bozüyük'den çift kulplu maşrapa (Efe 1988: şek. 67-20)



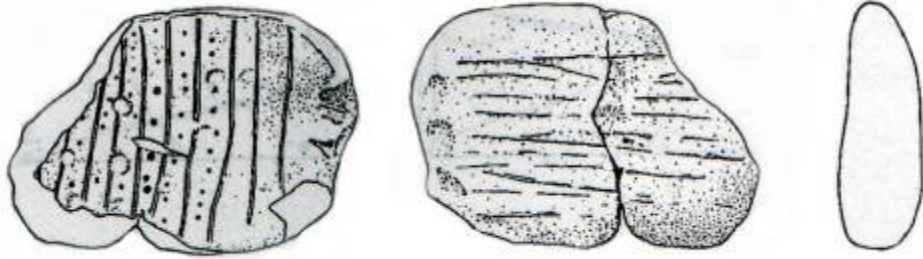
Res. 70. Bozüyük'den gaga ağızlı testi (Efe 1988: 65-4)



Res. 71. Bozüyük'ten insan bezemeli kap (Efe 1988 şek. 66-1)



Res. 72. Bozüyük'ten depas (Efe 1988: şek. 64-1)



Res. 73. Ilıpınar'da bulunmuş tablete benzer, kilden bir nesne(Rodenberg 1988: fig3)



Res. 74. Akrotiri freski (Tartaron, Rothaus ve Pullen 2003)



Res. 75. Uluburun Batığı kurşun ağırlıkları (Pulak 2006)



Res. 76a. Diadem (Sazcı 2007: 233)



Res. 76b. Diademin ayrıntısı (Sazcı 2007: 176)



Res. 77. Halkası sepetli altın küpe (Sazcı 2007: 246)



Res. 78. Yarım ay şeklinde altın küpe (Sazcı 2007: 222)



Res. 79. Yarım yüzük şeklinde (altı çubuklu) saç takısı (Sazcı 2007: 222)



Res. 80. Spiral formulu saç takısı (Sazcı 2007: 266)



Res. 81. Altın bilezik (Sazcı 2007: 214)



Res. 82. Elektron ilmik iğne kopya (Sazcı 2007: 330)



Res. 83. Gümüş depas (Sazcı 2007: 349)



Res. 84. Kulpsuz gümüş tankard (Sazcı 2007: 152)



Res. 85. Bronz omphaloslu kase (Sazcı 2007: 147)



Res. 86. Altın sosluk (Sazcı 2007: 156)



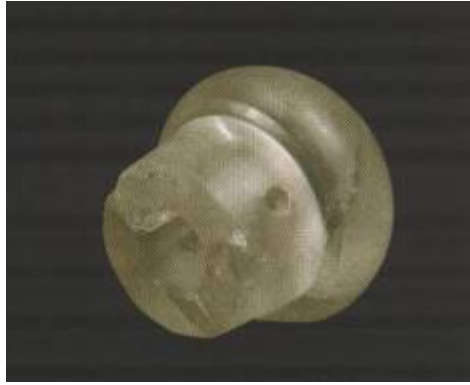
Res. 87. Lapislazuli asabaşı-balta (Sazcı 2007: 283)



Res. 88. Nefritten asa başı-balta (Sazcı 2007: 279)



Res. 89. Akik boncuk (Sazcı 2007: 233)



Res. 90. Dağ kristali asabaşı - kabza (Sazcı 2007: 282)



Res. 91. Dağ kristalinden mercekler (Sazcı 2007: 277)



Res. 92. Gümüş külçe (Sazcı 2007: 163)



Res. 93. Üç yumrulu kemik çubuk (Sazcı 2007: 320)



Res. 94. Fayans topuzbaşı (Müller 2001: fig. 54)